

ใบรับรองวิทยานิพนธ์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน)

ปริญญา

การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา

สาขา

ภาควิชา

เรื่อง การวางแผนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม: ป่าชุมชนตำบลหนองบอนนาก
จังหวัดนครราชสีมา

Participatory Community Forest Management Planning: Tambon Nong Bon Nak
Community Forest, Changwat Nakhon Ratchasima

นามผู้วิจัย นายวิทยา ภูมิพันธ์

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(อาจารย์นิตยา เมี้ยนมิตร, ปร.ด.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(รองศาสตราจารย์วัชรินทร์ จินตนา, Ph.D.)

ประธานสาขาวิชา

(รองศาสตราจารย์วัชรินทร์ จินตนา, Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์กัญญา ธีระกู่, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วัน เดือน พ.ศ.

สิงสิงห์ มทววิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การวางแผนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม: ป่าชุมชนตำบลหนองบอนนาก
จังหวัดนครราชสีมา

Participatory Community Forest Management Planning: Tambon Nong Bon Nak
Community Forest, Changwat Nakhon Ratchasima

โดย

นายวิทยา ภูมิพันธ์

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน)

พ.ศ. 2555

วิทยา ภูมิพันธ์ 2555: การวางแผนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม: ป่าชุมชนตำบลหนองนูนนาก จังหวัดนครราชสีมา ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน) สาขาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โครงการสหวิทยาการ ระดับบัณฑิตศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: อาจารย์นิตยา เมียนมิตร, ปร.ด. 93 หน้า

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินสถานภาพทรัพยากรป่าไม้ในป่าชุมชนตำบลหนองนูนนาก และวางแผนการจัดการป่าชุมชนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยทำการวิจัยในหมู่บ้านหนองรังกา หมู่ที่ 17 ตำบลหนองนูนนาก อำเภอหนองบุญมาก จังหวัดนครราชสีมา เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสำรวจทรัพยากรป่าไม้อย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์สมาชิกป่าชุมชนทั้งหมดจำนวน 50 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ จัดอภิปรายกลุ่มกับผู้นำชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชน ผู้ใช้ประโยชน์ในการเก็บหาของป่าและทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา การอธิบายผลการศึกษา ประกอบด้วยค่าร้อยละ ค่าสูงสุด ต่ำสุด และค่าเฉลี่ย

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 62.00) เป็นเพศชาย อายุเฉลี่ย 46 ปี ร้อยละ 72.00 จบการศึกษาประถมศึกษา มีสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 5 คนต่อครัวเรือน ประกอบอาชีพภาคการเกษตรเป็นอาชีพหลัก ร้อยละ 60.00 มีรายได้เฉลี่ย 45,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี และรายได้มาจากอาชีพอื่นนอกภาคการเกษตร เฉลี่ย 79,006 บาทต่อครัวเรือนต่อปี การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของครัวเรือน ส่วนใหญ่ใช้เป็นแหล่งอาหาร คิดเป็นร้อยละ 50.60 สำหรับวัตถุประสงค์ของการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในป่าชุมชน พบว่า ร้อยละ 81.80 ของกลุ่มตัวอย่างมีการเก็บหาผลผลิตจากป่าเพื่อยังชีพ และร้อยละ 18.20 เป็นการพึ่งพิงเพื่อการค้า ป่าชุมชนตำบลหนองนูนนากเป็นป่าเต็งรัง มีความหนาแน่นของไม้ต้น 447 ต้นต่อไร่ ประกอบด้วย ไม้ต้น 25 ชนิด ไม้พุ่ม 18 ชนิด และลูกไม้ 34 ชนิด และจากการวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ พบว่าการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง (คะแนนน้ำหนักเฉลี่ย 1.24 คะแนน) กิจกรรมที่มีผู้เข้าร่วมมากที่สุด คือ กิจกรรมการวางแผนและการดำเนินงานด้านป่าชุมชน (คะแนนน้ำหนักเฉลี่ย 1.71 คะแนน)

สำหรับการวางแผนการจัดการป่าชุมชน ผู้มีส่วนได้เสียได้ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ออกเป็น 3 ข้อ ได้แก่ 1. เพื่อฟื้นฟู ดูแล ป้องกันทรัพยากรให้เป็นแหล่งรวมพันธุ์กรรมพืช ที่อยู่อาศัยของสัตว์ เป็นแหล่งอาหารและแหล่งรายได้ของชุมชน 2. เพื่อพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ทางทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน 3. เพื่อพัฒนาบุคลากรให้มีความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่น สำหรับแผนการจัดการป่าชุมชนได้แบ่งภาระงานออกเป็น 5 ภาระงาน โดยแต่ละภาระงานมีกิจกรรมที่ต้องดำเนินการดังนี้ 1) แผนการป้องกันและปราบปราม 9 กิจกรรม 2) แผนงานบริหารและธุรการ 4 กิจกรรม 3) แผนงานส่งเสริมและเผยแพร่ 8 กิจกรรม 4) แผนงานวิชาการ 4 กิจกรรม และ 5) แผนงานซ่อมบำรุง 6 กิจกรรม

Witthaya Phumiphan 2012: Participatory Community Forest Management Planning: Tambon Nong Bon Nak Community Forest, Changwat Nakhon Ratchasima. Master of Science (Sustainable Land Use and Natural Resource Management), Major Field: Sustainable Land Use and Natural Resource Management, Interdisciplinary Graduate Program. Thesis Advisor: Miss Nittaya Mianmit, Ph.D. 93 pages.

The objectives of this research were to investigate the forest resource status in Tambon Nong Bon Nak Community Forest and to formulate community forest management plan through public participatory process. The study was conducted in Ban Nong Rang Ka Moo 17, Tambon Nong Bon Nak, Amphoe Nong Bon Mak, Changwat Nakhon Ratchasima. Data was collected by participatory forest resource surveys, 50 forest community member interviews through questionnaires and discussions of community members among group leaders, committees and non-timber product users. Descriptive statistics were utilized to explain the results composed of percentage, minimum, maximum and mean.

The study found that more than half of the respondents were male (62.00%). The average age was 46 years and 72.00% finished their education at primary school. There were 5 members per household in average. The main occupation was agricultural sector (60.00) which a household had average annual income 45,000 baht per year whereas off-farm income was 79,006 baht per year. The forest was used as a source of food (50.60%), for subsistence uses (81.80%) and commercial uses (18.20%). The Tambon Nong Bon Nak Community Forest was covered with the dry - dipterocarp forest, the average number of trees (density) was estimated with 447 stems/rai, More than 25 trees species, 18 sapling species and 34 seedling species. The analysis of people's participatory levels in forest management found that the people's participation level was at moderate level (weighted average 1.24 point). The most common participatory activity was community forest management planning and implementation (weighted average 1.71 point).

For the community forest management planning, the 3 objectives were defined by stakeholders, firstly to restore, to treat and to protect the forest resource for plant genetic sources, wild life habitats, food and income sources of local subsistence, secondly to develop the natural resource learning center of community and lastly to develop the community human resource for the ability of local forest community management. The management was divided into 5 tasks which were 1) protection and suppression plan 9 activities 2) administration plan 4 activities 3) promotion and public relation plan 8 activities 4) academic plan 4 activities and 5) maintaining plan 6 activities.

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาของ ดร.นิตยา เมียนมิตร อาจารย์ที่ปรึกษา
วิทยานิพนธ์หลัก รองศาสตราจารย์ ดร.วิพัทธ์ จินตนา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
ผู้แทนบัณฑิตวิทยาลัย ที่ได้กรุณาแนะนำ ให้คำปรึกษา ตลอดจนตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์นี้จนสำเร็จ
ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณชาวบ้านในพื้นที่ป่าชุมชนหนองบุญนาก ที่ได้ให้ความกรุณาในการเก็บ
ข้อมูล และช่วยอำนวยความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่และให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็น
ประโยชน์กับการศึกษา

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อ คุณแม่ เป็นอย่างสูงที่เป็นผู้ให้กำเนิด และเป็น
กำลังใจสนับสนุนในเรื่องการศึกษามาโดยตลอด รวมทั้งสมาชิกในครอบครัว ที่คอยอยู่เคียงข้างและ
คอยให้กำลังใจในยามสุข และยามทุกข์ ด้วยดีเสมอมา

วิทยา ภูมิพันธ์
กันยายน 2555

สารบัญ

หน้า

สารบัญ	(1)
สารบัญตาราง	(2)
สารบัญภาพ	(3)
คำนำ	1
วัตถุประสงค์	3
การตรวจเอกสาร	4
อุปกรณ์และวิธีการ	31
อุปกรณ์	31
วิธีการ	31
ผลและวิจารณ์	39
สรุปและข้อเสนอแนะ	78
เอกสารและสิ่งอ้างอิง	82
ภาคผนวก	87
ประวัติการศึกษา และการทำงาน	93

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์	41
2	อาชีพของผู้ให้สัมภาษณ์	43
3	การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน	44
4	มูลค่าการใช้ประโยชน์พืชผักจากป่าชุมชนทั้งใช้ในครัวเรือนและเพื่อการค้า	47
5	มูลค่าการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนโดยการเก็บเห็ดทั้งใช้ในครัวเรือนและเพื่อการค้า	47
6	กิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน	51
7	คะแนนน้ำหนักร้อยรวมของการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้	54
8	การมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น	56
9	การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงานด้านป่าชุมชน	57
10	การติดตาม ควบคุมและประเมินผลการจัดการทรัพยากรป่า	58
11	ลักษณะสังคมพืชบริเวณป่าชุมชนตำบลหนองนูนนาก	63
12	แผนงานการจัดการป่าชุมชน	75

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	การวางแผนศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ	24
2	การวางแผนสำรวจทรัพยากรป่าไม้ โดยวิธี Stratified sampling technique	33
3	แผนที่จัดทำโครงการป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค	59
4	โครงสร้างสังคมพืชพื้นที่ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค อ.หนองบุญมาก จ.นครราชสีมา	66
5	แผนที่แสดงการจำแนกพื้นที่ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาคเพื่อการบริหารจัดการ	70

**การวางแผนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม: ป่าชุมชนตำบลหนองบอนนาก
จังหวัดนครราชสีมา**

**Participatory Community Forest Management Planning: Tambon
Nong Bon Nak Community Forest, Changwat Nakhon Ratchasima**

คำนำ

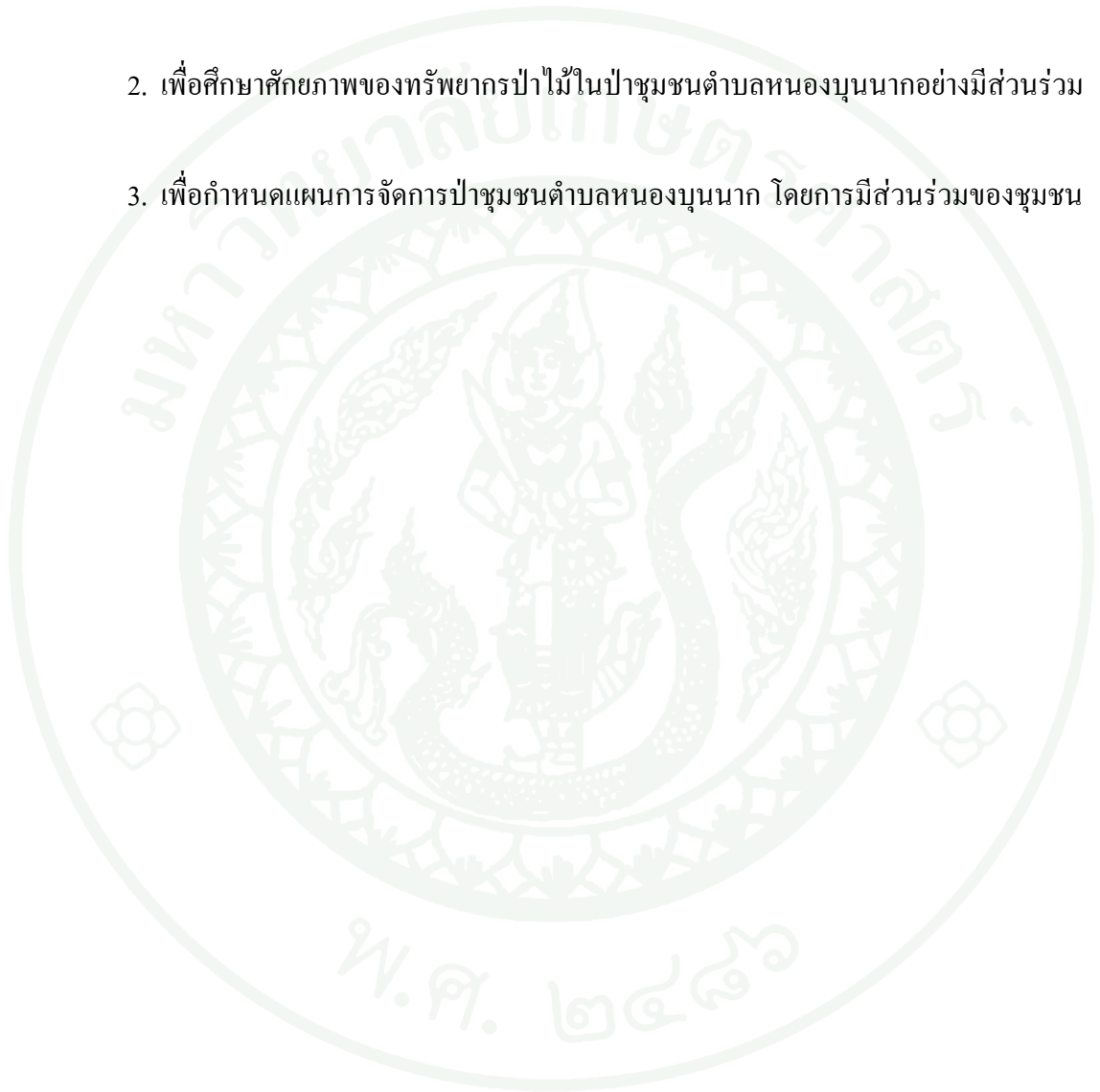
รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 เป็นจุดเริ่มต้นเกี่ยวกับหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เน้นการดำเนินการเพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและราษฎร ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่เรียกว่า ป่าชุมชน (กรมป่าไม้, 2541) ซึ่งนโยบายในการจัดการป่าไม้ในรูปแบบของป่าชุมชนได้มุ่งเน้นให้ชุมชนและองค์กรท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่า โดยให้ชุมชน และองค์กรที่มีความประสงค์จะดูแลพื้นที่ป่าไม้ในท้องถิ่นของตนเอง รวมตัวกันขออนุญาตจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางที่กรมป่าไม้กำหนด (สมถวิล, 2551) ซึ่งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน เป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่า และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้กำหนดแผนการ และควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน (ภัทรนันท์, 2545)

ในอดีตรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ถูกกำหนดมาจากชาวบ้านเอง ซึ่งรูปแบบ วิธีการ ความต้องการ การวางแผน การจัดการ จะเป็นไปตามวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่น แต่ต่อมาการจัดตั้งป่าชุมชนต้องเป็นไปตามแนวทางที่กรมป่าไม้กำหนด ซึ่งเป็นการจัดการอย่างมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับประชาชน ซึ่งในการวางแผนจัดการทรัพยากรจำเป็นต้องมีข้อมูลพื้นฐานในด้านต่างๆ ประกอบกัน โดยเฉพาะข้อมูลด้านทรัพยากรป่าไม้ ทั้งนี้เนื่องจากสภาพป่าแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันตามสภาพภูมิประเทศ ดังนั้น ข้อมูลด้านทรัพยากรป่าไม้จึงถือว่าเป็นข้อมูลที่มีความสำคัญมากด้านหนึ่ง เพราะข้อมูลเหล่านี้สามารถนำไปวิเคราะห์ และนำข้อมูลที่ได้ไปสนับสนุนในวางแผนการจัดการ การใช้ประโยชน์จากป่าต่อไป เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของป่าชุมชน

ป่าชุมชนตำบลหนองขุนน้ำ จังหวัดนครราชสีมา เป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนในท้องถิ่น ซึ่งชุมชนได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ อาทิ ไม้และของป่า มาอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันการจัดการป่าชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องมีการวางแผนการจัดการป่าชุมชน โดยการดำเนินงานดังกล่าวต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งในการพัฒนาป่าชุมชนเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องมีการเตรียมข้อมูลด้านต่างๆ ให้พร้อม โดยเฉพาะข้อมูลพื้นฐานด้านทรัพยากรป่าไม้ เพราะข้อมูลนี้สามารถนำไปวิเคราะห์เพื่อใช้ในการวางแผนการจัดการ การใช้ประโยชน์จากป่าต่อไป เพื่อให้เกิดความยั่งยืน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงข้อมูลด้านทรัพยากรป่าไม้ เพื่อนำมาวางแผนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม เพื่อให้ป่าชุมชนดำรงอยู่และเอื้อประโยชน์ให้ชุมชนได้อย่างยั่งยืนตลอดไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสถานภาพเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านหนองรังกา หมู่ 17 ตำบลหนองบุญนาค อำเภอหนองบุญมาก จังหวัดนครราชสีมา
2. เพื่อศึกษาศักยภาพของทรัพยากรป่าไม้ในป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาคอย่างมีส่วนร่วม
3. เพื่อกำหนดแผนการจัดการป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

การตรวจเอกสาร

การตรวจเอกสารเป็นการดำเนินการเพื่อทบทวน แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวกับงานวิจัยเรื่อง การวางแผนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งการตรวจเอกสารประกอบด้วยแนวคิดต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน
2. แนวคิดการมีส่วนร่วม
3. การจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีส่วนร่วม
4. การสำรวจทรัพยากรป่าไม้
5. แนวคิดการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

1. แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

1.1 ความหมายของป่าชุมชน

ในระยะเวลาที่ผ่านมา ได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “ป่าชุมชน” หลากหลาย เช่น FAO (1978) ให้ความหมายของกิจกรรมป่าชุมชน คือ กิจกรรมป่าไม้ใดๆ ก็ตามที่ประชาชนมีส่วนร่วม ตั้งแต่การปลูกป่าหรือการจัดการป่าประจำหมู่บ้านในท้องที่ซึ่งขาดแคลนไม้ใช้สอยหรือของป่า จนกระทั่งถึงการปลูกต้นไม้ในไร่นาหรือสวนปารายย่อย (farm forestry) เพื่อขายไม้เป็นรายได้ รวมถึงกิจการอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ใช้วัสดุป่าไม้เป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ หรือกิจการป่าไม้ที่ชุมชนได้รับผลตอบแทนเพียงเป็นค่าจ้างแรงงานเท่านั้น กิจกรรมป่าชุมชนยังรวมถึงกิจกรรมอื่นของรัฐที่กระตุ้นหรือช่วยเหลือกิจการป่าไม้ท้องถิ่น

คณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน (2533) ให้ความหมายของป่าชุมชนว่าเป็นส่วนหนึ่งของวนศาสตร์ชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้จัดแบ่งหรือกำหนดไว้

เป็นชุมชน มีการจัดการโดยชุมชนและเพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและถาวรตามกฎหมายที่ชุมชนได้กำหนดไว้ ทั้งนี้จะต้องสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นสำคัญ

อำนาจ (2528) กล่าวว่า “ป่าชุมชน” หมายถึง ป่าไม้ธรรมชาติหรือป่าที่สร้างขึ้นเพื่อให้ประชาชนในชุมชนนั้นได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยมีจุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชน เพื่อยกระดับรายได้ให้กับประชาชน สถานที่ที่จะสร้างป่าชุมชนควรเป็นที่ดินสาธารณะ การเลือกพืชพรรณที่จะปลูกในป่าชุมชนควรเป็นไม้โตเร็ว เพื่อที่จะให้ได้ผลเร็วเพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจแก่ประชาชน แรงงานที่ใช้ในการปลูกป่าควรเป็นชาวบ้านเพื่อให้เกิดความสำนึกในการเป็นเจ้าของการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนให้คณะบุคคลหรืออาจจะเป็นกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้แบ่งประโยชน์

ในการดำเนินงานป่าชุมชนย่อมจะต้องมีกฎหมาย กฎระเบียบ วิธีการที่ภาครัฐกำหนดไว้เข้ามาเกี่ยวข้อง และป่าชุมชนก็จะต้องเกี่ยวข้องกับกฎหมายตั้งแต่เริ่มและต่อเนื่องไปในอนาคตด้วย ดังนั้น ความหมายของคำว่า “ป่าชุมชน” (official community forest) ที่กรมป่าไม้ (2549) ให้ไว้ ก็คือ “ป่าชุมชน หมายถึง ที่ดิน และ/หรือ ที่ดินป่าไม้ ที่ชุมชนได้ดำเนินการหรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่จัดการกิจการงานด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ภายใต้กฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ และแผนงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้นด้วย การจัดการหรือดำเนินการดังกล่าวก็เพื่อการอนุรักษ์และให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน”

จากคำนิยามของคำว่า ป่าชุมชน ที่มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายนั้น โกมล และ จินตนา (2535) ระบุว่าเห็นสาระสำคัญของป่าชุมชนอยู่ 3 ประการ คือ

1. ต้องมีพื้นที่สำหรับให้ชุมชนเข้าไปจัดการเพื่อประโยชน์ของชุมชน
2. ต้องมีขบวนการของชุมชนในการเข้าไปจัดการเพื่อประโยชน์ของชุมชน
3. ต้องมีการใช้ประโยชน์จากป่าตามความประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

ดังนั้น สามารถสรุปได้ว่า ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ที่ได้รับการจัดการโดยขบวนการของชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ตามความประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืน (สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ, 2547)

1.2 การจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชนนั้น ความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนแต่ละแห่งขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย ซึ่ง โกมล (2537) ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า การจัดการป่าชุมชนที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงยั่งยืนจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่านั้นไว้ เช่น เพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ซึ่งเป็นจุดร่วมที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการรักษาป่านั้นๆ เพื่อเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน
2. การมีระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน การจัดการป่าชุมชน จะมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับไหม หรือการลงโทษตามกฎหมายที่ได้ตกลงกันไว้
3. องค์กรประชาชน เพื่อดำเนินการจัดการป่าให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ จะต้องมีการที่เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำขององค์กรที่จะดูแลป่าไม้ ให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน
4. การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชนในหมู่บ้าน จะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์ และวัสดุที่จำเป็นเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าให้เกิดประโยชน์สนองความต้องการได้อย่างเพียงพอและยั่งยืน

ในการจัดการป่าชุมชนจึงไม่ได้หมายถึงการเอาป่ามาแบ่งเป็นผืนเล็กๆ และแจกจ่ายให้ชุมชน และไม่ใช่ว่ากิจกรรมเพื่อการใช้ประโยชน์ หรือการนำเอาไม้ออกมาใช้สอยเท่านั้น แต่รวมถึงการป้องกัน การอนุรักษ์ป่า การฟื้นฟูสภาพป่า การเสริมรายได้จากป่า และการติดตามสภาพ

ป่าและทรัพยากร เป็นต้น การจัดการป่าชุมชนมีวัตถุประสงค์กว้างๆ เพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายของป่า มีการกำหนดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรจากป่าที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมและประเพณีที่หลากหลายของชุมชน

เสน่ห์ และ ยศ (2536) ได้สรุปเงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชนไว้ 8 ประการ ดังนี้

1. มีความเป็นชุมชนสูง กล่าวคือ นอกจากชุมชนจะตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยร่วมกันแล้วยังมีความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนอย่างแนบแน่น สำนึกในความเป็นชุมชนอาจสะท้อนออกมาในรูปของความเชื่อ อุดมการณ์ และพิธีกรรมที่ชุมชนยึดถือและปฏิบัติร่วมกัน เช่น พิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีกรรมเช่นผีปู่ตา เป็นต้น
2. มีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ที่อยู่ในสภาพที่ใช้ได้ หรือยังมีสภาพเพียงพอที่จะฟื้นคืนกลับสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการผลิตในภาคเกษตร ดังนั้น ลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่จะมีจิตสำนึกในการรักษาป่า จะต้องมีการมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ในลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการผลิตในภาคการเกษตรของชุมชนอยู่
3. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน การอนุรักษ์ป่าของชาวบ้านมีพื้นฐานมาจากการมีผลประโยชน์ร่วมกันในการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า เพื่อการเกษตร และการใช้ผลผลิตจากป่าในชีวิตประจำวัน เช่น เป็นแหล่งอาหาร ไม้สำหรับก่อสร้างบ้านเรือน เชื้อเพลิง และของป่าอื่นๆ เป็นต้น
4. จิตสำนึกในการรักษาป่า ใช่ว่าเพียงแต่มีความเข้มข้นลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมถึงอุดมการณ์ความเชื่อ และการพิทักษ์สิทธิชุมชนและสิทธิธรรมชาติในการเป็นมนุษย์ มิให้ถูกก้าวล่วงรุกรานจากบุคคลภายนอก จิตสำนึกในการรักษาป่า อาจเกิดขึ้นจาก เงื่อนไขปัจจัยต่างๆ มากมาย เช่น เกิดจากประเพณีความเชื่อ และการผลิตซ้ำของอุดมการณ์สืบทอดต่อกันมา เกิดจากความจำเป็นในการป้องกันรักษาคุณภาพของระบบนิเวศชุมชน เกิดจากปัญหาภัยแล้งหรือเกิดจากการต่อต้าน การรุกรานจากภายนอก ในการแย่งชิงทรัพยากร เช่น การต่อต้านโครงการของรัฐ การต่อต้านสัมปทานป่าไม้ การต่อต้านธุรกิจเอกชน การแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง เป็นต้น

5. มีผู้นำชุมชนทั้งผู้นำธรรมชาติ และผู้นำที่เป็นทางการที่มีความเข้มแข็ง และมีภูมิปัญญาสูง เพราะผู้นำนอกจากสามารถควบคุมดูแลและรักษากฎระเบียบต่างๆ ของชุมชนแล้วยังต้องสามารถปรับใช้ภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่น ให้เข้ากับสภาพการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ยิ่งไปกว่านั้นคุณลักษณะที่สำคัญที่สุดของผู้นำชุมชน คือ การทำงานบนพื้นฐานของการรักษาผลประโยชน์ของชุมชนโดยส่วนรวมเป็นหลัก

6. มีการจัดตั้งองค์กรประชาชนอาจเป็นองค์กรตามประเพณี หรือองค์กรทางการที่รัฐจัดตั้งขึ้น โดยมีหน้าที่รับผิดชอบในด้านการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม และเป็นธรรมตามเงื่อนไขที่แตกต่างกันออกไป ทั้งในด้านระบบนิเวศ เศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น การทำงานขององค์กรชาวบ้าน มักวางอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิมจารีตประเพณี และประสบการณ์ ที่สั่งสมสืบทอดต่อกันมา

7. มีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่า ทรัพยากรเป็นสิทธิ และทรัพย์สินร่วมของชุมชน ชุมชนบ้านป่าในอดีตรวม และชุมชนมีสิทธิในการดูแลจัดการ ออกกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์ ชุมชนที่ยังสามารถอนุรักษ์ป่าไว้ได้ มักเป็นชุมชนที่ยังคงยึดมั่นในจารีต ประเพณีที่ว่าป่าเป็นของชุมชน ผู้ที่รักษาป่าเท่านั้นจึงจะมีสิทธิในการใช้ประโยชน์ และชุมชนมีสิทธิในการจัดการเพื่อผลประโยชน์อย่างยั่งยืนและเป็นธรรมต่อสมาชิกของชุมชน

8. มีระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม ในระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนนั้น ประกอบด้วย หลักการจัดการ วิธีการจัดการ และรูปแบบของการจัดการ หลักการจัดการทรัพยากรของชุมชนอยู่บนพื้นฐานของ (1) การยอมรับจารีตประเพณีสิทธิของชุมชน (2) การคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกและความเป็นธรรมทางสังคม (3) ความยั่งยืนของระบบการผลิต และความสมดุลของระบบนิเวศ และ (4) การมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งหมดของชุมชน

1.3 กิจกรรมป่าชุมชน

วิยุทธ (2535) ได้กล่าวถึง ป่าชุมชนในด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ ทั้งในด้านเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพรยารักษาโรค การรักษาต้นน้ำลำธาร การนำไม้มาใช้สอย และความเชื่อต่างๆ ในการจัดการป่าไม้ชุมชน จึงเป็นการรวมกิจกรรมด้านป่าไม้ที่ท้องถิ่นมีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในด้านการฟื้นฟูและพัฒนาสภาพป่า รวมไปถึงการแปรรูปผลผลิตจากป่า

โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของราษฎรโดยส่วนรวมในชุมชน ดังนั้น เมื่อพูดถึงการจัดการ ป่าชุมชน จึงมักจะมองไปที่พื้นที่ที่สาธารณสมบัติของชุมชนเป็นสำคัญ 3 ประการ คือ 1) บทบาทในการ ป้องกันดูแลรักษา 2) บทบาทในการประสานผลประโยชน์ในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม 3) บทบาทใน การประสานกับหน่วยงานภายนอก

ป่าชุมชนสามารถจำแนกตามประเภทของกิจกรรมโดยอาศัยสภาพภูมิประเทศและ เศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมได้ 4 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 ป่าเพื่อการใช้สอยและยังชีพของชุมชนใช้เป็นแหล่งผลิตไม้ เช่น ไม้ฟืน อาหาร และผลผลิตจากป่า อาจเป็นป่าธรรมชาติหรือป่าปลูกก็ได้

ประเภทที่ 2 ป่าตามความเชื่อและวัฒนธรรมของป่าชุมชน ส่วนมากมักจะเป็นป่าผืนเล็กๆ อยู่ใกล้หมู่บ้าน เช่น ป่าปู่ตา วัดป่า ป่าอภัยทาน

ประเภทที่ 3 ป่าเพื่อเป็นแหล่งชบน้ำของชุมชน เป็นป่าที่อยู่บริเวณแหล่งต้นน้ำลำธาร สำหรับไว้เก็บรักษาน้ำให้ชุมชนได้ใช้อุปโภค เช่น ป่าในภาคเหนือ บ้านแพรว อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่

ประเภทที่ 4 ป่าเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและเป็นแหล่งพันธุกรรม เป็นป่าธรรมชาติที่ ชุมชนช่วยดูแลรักษา หรือปลูกสร้างขึ้นใหม่ เช่น ป่าโรงเรียน สวนรุกขชาติ สวนป่าสมุนไพร

กรมป่าไม้ (2549) ได้จำแนกป่าชุมชนตามลักษณะสภาพป่า ความเป็นมา และวัตถุประสงค์ ของชุมชน ได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. ป่าชุมชนดั้งเดิม

ป่าชุมชนดั้งเดิมเป็นพื้นที่ป่าที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ มีพันธุ์ไม้ขนาดใหญ่ อายุยาวนาน และมีพันธุ์พืชหลากหลาย ป่าชุมชนดั้งเดิมจะเป็นพื้นที่ป่าที่ราษฎรในชุมชนร่วมกันกำหนดไว้มิให้ มีการบุกรุกเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า ถิ่นครองหรือการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่เกษตรกรรม วัตถุประสงค์ของการดำเนินกิจกรรมจัดการป่าไม้ก็เพื่อให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ และตอบสนอง ประโยชน์ต่อราษฎรในชุมชนด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของ

ชุมชน สำหรับรูปแบบของป่าชุมชนดั้งเดิมนี้ จะมีหลากหลายตามสภาพท้องถิ่นและวัฒนธรรมของชุมชน รูปแบบของป่าชุมชนดั้งเดิมมีดังนี้

(1) ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ ได้แก่ ป่าต้นน้ำลำธาร ป่าน้ำซับ ป่าน้ำจืด ป่าน้ำผุด ป่าน้ำพุ ป่าห้วยน้ำ ป่าน้ำพร

(2) ป่าชุมชนเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมความเชื่อของท้องถิ่น ได้แก่ ป่าดอนปู่ตา ป่าช้า ป่าพิธีกรรม ป่าในวัด ป่าอภัยทาน

(3) ป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์อื่นนอกจากการอนุรักษ์ดินและน้ำ และประโยชน์ในทางพิธีกรรม ได้แก่ ป่าบุ่ง ป่าทาม ป่าชายเลน ป่าหัวไร่ปลายนา ป่ารอบหมู่บ้าน

2. ป่าชุมชนพัฒนา

ที่ดินที่เป็นของสาธารณะรกร้างว่างเปล่า หรือเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกทำลายจนเสื่อมโทรม และราษฎรในชุมชนมีความเห็นว่าควรพัฒนาให้มีป่าไม้บนพื้นที่นั้นโดยวิธีการปลูกป่าขึ้นมาใหม่ หรือเข้าไปปลูกเสริมเพื่อการฟื้นฟู หรือป้องกัน บำรุง รักษา มิให้สัตว์เลื้อย หรือไฟลามป่าไปทำอันตรายต่อพื้นที่นั้น วัตถุประสงค์ของการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นป่าชุมชนประเภทนี้ เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ เพื่อเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งการใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจและเพื่อความสวยงามของสถานที่สำคัญ เป็นต้น ป่าชุมชนประเภทนี้จะมีพรรณไม้ไม่กี่ชนิด เว้นแต่ว่าวัตถุประสงค์ของราษฎรในชุมชนจะเน้นการพัฒนาป่าชุมชนไปเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจะทำให้ป่ามีความหลากหลายของพรรณไม้

หลักการที่สำคัญของป่าชุมชน มี 4 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง เป็นการจัดการเพื่อรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศวิทยาของชุมชนและของประเทศโดยรวม

ประการที่สอง เพื่อตอบสนองต่อเศรษฐกิจในการยังชีพของชุมชน

ประการที่สาม เป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า

ประการสุดท้าย สิทธิในการดูแลรักษาจัดการและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนเป็นสิทธิร่วมทั้งชุมชน

การที่จะจัดการป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ของประชาชนในชุมชนจำเป็นต้องรู้ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน และของราษฎรที่อาศัยอยู่รอบๆ ป่าชุมชนนั้นด้วย ข้อมูลพื้นฐานของป่าชุมชน คือ ลักษณะพืชพรรณ ชนิดป่า ลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของราษฎรที่อาศัยอยู่รอบป่าชุมชน และชนิดของพืชอาหาร หรือของป่าที่ราษฎรนำมาใช้ประโยชน์ ฤดูกาลในการเก็บหา ราคาจำหน่าย ทั้งนี้การทราบข้อมูลดังกล่าวจะใช้เป็นประโยชน์ในการนำไปจัดการป่าชุมชนต่อไปในอนาคต

1.4 ประโยชน์ของป่าชุมชน

ป่าไม่มีประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม (นิวัติ, 2537) คนทั่วโลกต่างก็ยอมรับว่าป่าไม่มีบทบาทสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมวลมนุษยชาติด้วยกัน มีหลัก 3 ประการ คือ

1. ป่าไม่มีบทบาทในการป้องกันภัย และรักษาสมดุลของธรรมชาติ
2. ป่าไม่มีบทบาทในการผลิตไม้และของป่า
3. ป่าไม่มีบทบาทในการบริการสังคม ให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และเพิ่มพูนคุณภาพชีวิต

ธันวาคม (2535) ยังได้แบ่งลักษณะของผลประโยชน์จากป่าชุมชน ได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ผลประโยชน์ที่สามารถคิดเป็นมูลค่าตลาดได้ (market-valued benefit) เป็นผลประโยชน์จากป่าที่สามารถวัดมูลค่าออกมาเป็นตัวเงินตามราคาตลาด (market price) ได้ โดยการคิดมูลค่าสามารถใช้ราคาที่เกิดจากอุปสงค์และอุปทานของผลผลิตนั้นในท้องตลาดเป็นหลัก ผลประโยชน์เหล่านี้ ได้แก่ ไม้และผลิตภัณฑ์ต่างๆ จากไม้ ตลอดจนผลผลิตพืช และสัตว์ที่เกิดจากพื้นที่ป่าไม้ด้วย

ซึ่งนับว่าผลประโยชน์ของป่าชุมชนในลักษณะนี้มีความสำคัญทางเศรษฐกิจต่อชุมชนเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ เป็นแหล่งอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการและแหล่งสมุนไพรของชุมชน เป็นแหล่งการจ้างงานและกระจายรายได้ของชุมชน และเป็นแหล่งปัจจัยการผลิตและวัตถุดิบในการผลิตอื่นๆ ของชุมชน

2. ผลประโยชน์ที่ไม่สามารถคิดเป็นมูลค่าตลาดได้ (non market-valued benefit) เป็นผลประโยชน์อีกประเภทหนึ่งที่สามารถคาดหวังได้จากป่าชุมชน และมีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชนเช่นเดียวกัน เพียงแต่ผลประโยชน์ในประเภทนี้ไม่สามารถจะวัดมูลค่าออกมาเป็นตัวเงินได้ชัดเจนเหมือนกับผลประโยชน์ประเภทแรก เพราะเกิดจากผลผลิตที่ไม่สามารถจะจับต้องได้ (intangible output) จึงไม่มีระบบตลาดที่จะก่อให้เกิดการตกลงราคาได้โดยตรงจากอุปสงค์และอุปทานของผลผลิตนั้นๆ ผลประโยชน์ดังกล่าว คือ เป็นแหล่งอนุรักษ์สภาพสิ่งแวดล้อม แหล่งนันทนาการและแหล่งท่องเที่ยว แหล่งป้องกันพื้นที่ซับน้ำ แหล่งความหลากหลายของสิ่งมีชีวิต แหล่งศึกษาและวิจัย และเป็นแหล่งวัฒนธรรมและที่พึ่งทางจิตใจ เช่น มีพิธีกรรมการบวชป่า มีการตั้งศาลปู่ตาในป่า เพื่อเป็นที่เคารพสักการะและเป็นที่พึ่งทางจิตใจของคนในชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้ กรมป่าไม้ (2541) ได้กล่าวถึงลักษณะของผลประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดการป่าชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ประโยชน์เพื่อการอนุรักษ์น้ำ ดิน สมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.1 เป็นแหล่งเก็บกักน้ำจัดธรรมชาติสำหรับการอุปโภค และบริโภคในหลายพื้นที่ในประเทศ ชาวบ้านมีการรักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติไว้เป็นแหล่งน้ำสำหรับชุมชนใช้ในชีวิตประจำวัน และการทำไร่ ทำสวน เช่น ป่าซับน้ำ

1.2 เป็นแหล่งรักษาสภาพแวดล้อม เช่น ป้องกันดินพังทลาย อนุรักษ์และฟื้นฟูดิน และน้ำ

1.3 เป็นแหล่งพืชสมุนไพรหลายชนิด ซึ่งชาวบ้านใช้เป็นแหล่งของยารักษาโรคต่าง ๆ เช่น โรคกระเพาะอาหาร ปวดศีรษะ เป็นต้น

1.4 เป็นแหล่งวัตถุดิบของการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านต่างๆ ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ไม้สอยที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เช่น การใช้เถาวัลย์ในการทำ ภาชนะใส่ของ เช่น ตะกร้า เป็นต้น

2. ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งป่าชุมชนจะประกอบไปด้วยพืชพรรณนานาชนิดที่ก่อให้เกิดประโยชน์มากมาย ดังนี้

2.1 เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ สำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน เช่น เห็ด ผักป่า ผลไม้ป่า เป็นต้น

2.2 เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ป่าและแมลงต่างๆ ซึ่งจะกลายมาเป็นแหล่งโปรตีนของชาวบ้านอีกทางหนึ่ง เช่น แมลง นก และช่วยลดการระบาดของแมลงศัตรูพืชและโรคพืช เนื่องจากความหลากหลายทางชีวภาพก่อให้เกิดความสมดุลทางระบบนิเวศ

2.3 เป็นแหล่งรายได้เสริมของชาวบ้านในชุมชน ป่าชุมชนนอกเหนือจากเป็นแหล่งอาหารในการดำรงชีพแล้ว ชาวบ้านในชุมชนยังสามารถเก็บรวบรวมอาหารจากป่าและของป่าไปขายหรือนำไปแปรรูปเพื่อเป็นรายได้เสริมให้แก่ครอบครัวอีกทาง นอกจากนี้ป่าชุมชนได้รับการจัดการให้อยู่ในสภาพที่ดีก็สามารถสร้างรายได้อีกทางหนึ่งของชาวบ้านในรูปของการจัดการป่าให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

3. ประโยชน์จากเนื้อไม้

3.1 เป็นแหล่งเชื้อเพลิงสำหรับใช้หุงต้มในครัวเรือน เช่น ไม้ฟืน ถ่าน

3.2 เป็นแหล่งไม้ใช้สอยต่าง ๆ ของชุมชน สำหรับทำ ที่อยู่อาศัยและเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ทางเกษตร นอกจากนี้ยังสามารถนำมาใช้ทำเครื่องดนตรี เช่น ในภาคอีสาน นำไม้มะหาดมาใช้ทำโปงลาง ด้นอ้อ นำมาใช้ทำโหวดซึ่งเป็นเครื่องเป่าชนิดหนึ่ง

3.3 เป็นแหล่งรายได้ของชุมชน ชาวบ้านที่อาศัยอยู่โดยรอบป่าชุมชนสามารถนำผลผลิตจากป่ามาจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้ให้กับครัวเรือนได้ นอกจากนี้ รายได้ที่ได้จากป่าชุมชนบางส่วนยังสามารถนำมาจัดตั้งเป็นกองทุนของชุมชน สำหรับใช้ในการพัฒนาชุมชนในทุก ๆ ด้านได้อีกทางหนึ่ง เป็นการพึ่งพิงตนเองของชุมชน

4. ประโยชน์ที่ให้แก่สังคม

4.1 ประโยชน์เพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ

4.2 ประโยชน์เพื่อการศึกษาเรียนรู้ของชุมชน

4.3 ประโยชน์ในการสร้างพลังชุมชนจากการร่วมมือกัน เพื่อการจัดการป่าชุมชน

5. ผลผลิตจากป่า

เนื่องจากป่าเป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธาร เพราะป่ามีความชื้น ทำให้อากาศไม่ร้อนมาก อากาศมีการเปลี่ยนแปลงน้อย จึงทำให้มีฝนตก อากาศบริสุทธิ์ และเป็นแหล่งที่ให้ผลผลิตหลายชนิด เช่น ไม้ชนิดต่างๆ และของป่าอื่นๆ ที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม

ผลผลิตที่ได้จากป่าทางตรงก็คือ เนื้อไม้และของป่า กรมป่าไม้ (2544) ให้ความหมายของคำว่า "ของป่า" หมายถึงผลผลิตจากป่าทุกชนิดยกเว้นไม้ ได้มีการพยายามที่จะจำแนกของป่ากันในแต่ละประเทศ บางประเทศแยกจากการใช้ประโยชน์ โดยหมายรวมถึงของป่าที่สัมผัสไม่ได้ เช่น สถานที่พักผ่อน อุทยานแห่งชาติ เป็นต้น บางประเทศแยกตามลักษณะของผลผลิต สำหรับประเทศไทย ซึ่งมีของป่ามากมายหลายชนิด เนื่องจากความหลากหลายทางชีวภาพของพืชในเขตร้อน ได้รวบรวมของป่าเป็นหมวดหมู่ ตามการใช้ประโยชน์ของป่า โดยได้จำแนกของป่าเป็น 9 กลุ่ม ดังนี้ หวาย ไม้ ชันและยาง สมุนไพรและเครื่องเทศ พืชอาหาร แมลงอุตสาหกรรม และแมลงกินได้ ไม้หอม เปลือกไม้ เทนนินและสีธรรมชาติ

ประเทศไทยรู้จักใช้ประโยชน์ของป่ามาแต่ดึกดำบรรพ์ ราษฎรที่อาศัยอยู่ในป่า หรือบริเวณข้างเคียง พึ่งพาอาศัยป่าเป็นแหล่งอาหาร แหล่งพักผ่อนตลอดรวมถึงสิ่งของเครื่องใช้สอยในครัวเรือนและเก็บหาของป่าเพื่อค้าขายเล็กๆ น้อยๆ เป็นรายได้เสริม แม้ว่าของป่าจะมีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันเพียงไร แต่ก็ได้ถูกละเลยจากการจัดการบนพื้นฐานที่ถูกต้องมาเป็นเวลานาน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2532 ประเทศไทยได้ยกเลิกสัมปทานการตัดไม้ประกอบกับเริ่มมีกระแสเรื่องอนุรักษ์ป่า ของป่าจึงได้รับความสนใจในด้านการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน รวมทั้งด้านการใช้ประโยชน์จากป่าและการรักษาป่าในขณะเดียวกัน เนื่องจากการใช้ประโยชน์จากป่าโดยไม่ต้องตัดไม้ทำลายป่า

ของป่าสามารถแบ่งประเภทได้ตามกฎหมายป่าไม้ ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ของป่าหวงห้าม ได้จัดรวมของป่าที่หายากและการเก็บหาเป็นอันตรายแก่ต้นไม้ รวมเข้าไว้ด้วยกัน และอนุญาตให้มีการเก็บหาโดยไม่ต้องขออนุญาตต่อกรมป่าไม้ในปริมาณจำกัดที่เพียงพอต่อการใช้สอยในครัวเรือน โดยได้มีประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กำหนดปริมาณมีไว้ในครอบครองซึ่งของป่าหวงห้าม พ.ศ. 2531 ลงวันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2531

ในการเก็บหาของป่าหวงห้ามเกินปริมาณกำหนดจะต้องขออนุญาตจากกรมป่าไม้เป็นรายๆ ไปตามหลักเกณฑ์กำหนดไว้ เพื่อผู้เก็บหาจะไม่ทำอันตรายต่อต้นไม้และป่าไม้ โดยมีพระราชกฤษฎีกากำหนดของป่าหวงห้าม พ.ศ. 2530 ขึ้น ใช้บังคับแก่ผู้ที่จะเก็บหาของป่าหรือมีของป่าไว้ในครอบครอง

2. ของป่าไม่หวงห้าม ได้แก่ ของป่าอื่นๆ ซึ่งไม่มีอยู่ในบัญชีท้ายประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

สมศักดิ์ (2543) ได้จำแนกประโยชน์ของผลผลิตที่ได้จากป่า ดังนี้

1. ประโยชน์เพื่อการบริโภค (consumptive use value) ชาวบ้านสามารถนำ ผลผลิตที่เก็บหามาได้จากป่าชุมชนมาบริโภคได้โดยตรง เช่น เห็ดป่า ผักป่า ผลไม้ป่า ไม้ฟืน เป็นต้น

2. ประโยชน์เพื่อการผลิต (productive use value) เป็นประโยชน์ในเชิงการค้า เช่น นำสมุนไพรมาผลิตเป็นยารักษาโรค

3. ประโยชน์ที่นอกเหนือจากการบริโภคใช้สอย (non-consumptive use value) เป็นผลประโยชน์ทางอ้อม เช่น เป็นแหล่งดินน้ำลำธาร ควบคุมสภาพอากาศ เป็นต้น

วนิดา (2539) กล่าวว่า ปัจจุบันของป่า มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศ เนื่องจากมีส่วนเกี่ยวข้องกับการครองชีพของประชาชนในชนบท ประชาชนที่อาศัยอยู่ในป่า และต่อเศรษฐกิจของประเทศ ดังจะเห็นได้ว่า บทบาทสำคัญของของป่า มีดังนี้

1. เพื่อใช้เป็นอาหารพื้นบ้าน
2. เพื่อประโยชน์การใช้สอยในครัวเรือนในชีวิตประจำวัน
3. เพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวในระดับท้องถิ่น
4. ก่อให้เกิดการสร้างงานในด้านการเก็บหา การผลิตและการขนส่ง
5. สินค้าบางชนิดได้พัฒนาเป็นสินค้าส่งออกระดับนานาชาติ
6. ช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หากได้มีการจัดการอย่างถูกต้อง

ในปัจจุบันผลผลิตที่ได้จากป่าในรูปแบบต่างๆ เริ่มถูกคุกคามจากปัจจัยต่างๆ มากมาย ซึ่งสาเหตุของการสูญเสียผลผลิตที่ได้จากป่าชุมชน คือ เกิดจากคนในท้องถิ่นหรือชุมชนในภาคเกษตร ซึ่งมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้นจนเกิดแรงกดดันต่อทรัพยากร และเกิดจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เป็นตัวกำหนดการใช้ทรัพยากร เช่น การคุกคามทรัพยากรป่าไม้เริ่มแรกมีการให้สัมปทานแก่เอกชน ต่อมาก็มีการขยายตัวของพืชเศรษฐกิจ และความไม่แน่นอนของตลาดพืชเศรษฐกิจ การเข้ามาของรัฐและโครงสร้างอำนาจการจัดการทรัพยากรแบบใหม่แทนที่การจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น

2. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ (2527) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าหมายถึง การที่ประชาชนซึ่งประกอบไปด้วยบุคคล กลุ่ม องค์กรหรือชุมชน ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการป่าและทรัพยากรทุกขั้นตอน เช่น การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การแสดงความคิดเห็นและการชี้ประเด็นปัญหา การตัดสินใจ กำหนดนโยบาย การวางแผน การจัดการ การได้รับประโยชน์ การตรวจสอบการใช้ อำนาจรัฐทุกระดับ การติดตามประเมินผล และการแก้ไขปัญหาอุปสรรค และยังได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมเป็นการเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวจะเป็นเหตุเร้าให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย ซึ่งการมีส่วนร่วมนี้เกิดจากแนวคิดสำคัญ 3 ประการ ดังนี้

1. ความสนใจและห่วงกังวลร่วมกันของแต่ละบุคคลซึ่งมีความคิดเห็นพ้องกัน กลายเป็นความสนใจ ความห่วงกังวลของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ขณะนั้น ผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มวางแผน และลงมือกระทำร่วมกัน
3. การตกลงใจร่วมกันของกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา ซึ่งการตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดการริเริ่มกระทำ การที่จะสนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมอาจเกิดจากแนวคิดอื่นๆ ได้ เช่น ความศรัทธาต่อบุคคลหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเกรงใจ ต่อบุคคลที่นับถือ ผู้ที่มีเกียรติยศตำแหน่ง และอำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า เป็นต้น

เงื่อนไขในการมีส่วนร่วมที่สำคัญ ประกอบด้วย ความอิสระ (freedom) ความสามารถ (ability) และความเต็มใจ (willingness) ของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ความสำเร็จของการมีส่วนร่วม ยังขึ้นกับการมีเวลาก่อนเริ่มกิจกรรมเพียงพอ เนื่องจากการมีส่วนร่วมจะไม่เหมาะสมสถานการณ์ฉุกเฉิน การที่ไม่ต้องมีการเสียเงินทองหรือค่าใช้จ่าย ในการเข้าร่วมมากเกินไปบุคคลประเมินผลตอบแทนที่จะได้รับไว้ ความสนใจ ที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมนั้น การสื่อสารที่ดีของทุกฝ่าย และการไม่รู้สึกระทอนกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่ หรือสถานภาพทางสังคม หลังเข้าไปมีส่วนร่วม

นรินทร์ชัย (2538) ระบุว่าความร่วมมือ คือการให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินโครงการและร่วมกันรับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนา นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินโครงการนั้นๆ ด้วยลักษณะขั้นตอนการมีส่วนร่วม

ไพรัตน์ (2527) ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท ดังนี้

1. ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหา และหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมตลอดถึงความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิด สร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองต่อความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผนนโยบาย แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดหรือแก้ปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมการตัดสินใจ การใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรม ให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการหรือกิจกรรมที่ได้ทำไว้ โดยเอกชน และรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

ณรงค์ และ ดุสิต (2534) ได้ศึกษาขั้นตอนต่าง ๆ ที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนาชนบท ซึ่งสรุปได้ 5 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการระบุถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหาท้องถิ่นเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด ถ้าประชาชนยังไม่เข้าใจปัญหาและสาเหตุของปัญหาท้องถิ่นแล้ว กิจกรรมการดำเนินงานส่งเสริมจะไร้ประโยชน์ เพราะประชาชนจะขาดความเข้าใจ และมองไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมนั้น

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงาน

3. การมีส่วนร่วมในการควบคุม

4. การมีส่วนร่วมในการลงทุน

5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมป่าชุมชน

ดุสิต (2535) ได้กล่าวถึงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนของประชาชนดังนี้

1. ผลประโยชน์ จิตสำนึกของมนุษย์โดยทั่วไปย่อมต้องการผลประโยชน์ต่างๆให้แก่ตนหรือคนใกล้ชิด การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินการป่าชุมชน จึงต้องหวังผลประโยชน์ที่ตัวเองจะได้รับจากป่าชุมชน ในเรื่องของการได้ไม้เชื้อเพลิงหุงต้มในครอบครัว การมีอาหารบริโภคและอื่นๆ แม้บางครั้งตนเองอาจจะไม่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงแต่หวังว่าลูกหลานญาติพี่น้อง หรือแม้กระทั่งท้องถิ่นของตนเองได้รับผลประโยชน์แทนก็ได้

2. ความสนใจ ทรัพยากรป่าไม้จะเอื้ออำนวยประโยชน์อย่างมหาศาลให้แก่มนุษย์ ถ้าในท้องถิ่นใดมีความขาดแคลนทรัพยากรป่าไม้ ย่อมสูญเสียโอกาสที่จะได้รับประโยชน์จากป่าไม้ รวมทั้งอาจจะเกิดโทษจากสภาพแวดล้อม เช่น ฝนไม่ตกถูกต้องตามฤดูกาล เกิดอุทกภัย ความจริงดังกล่าวเป็นที่ยอมรับว่าป่าไม้มีความสำคัญอย่างมาก ได้ทำการเผยแพร่ทางสื่อมวลชนทุกแขนงอย่างเป็นระบบ ทำให้ประชาชนหันมาให้ความสนใจในการแก้ไขปัญหาป่าไม้ โดยการปลูกป่าชุมชน ประชาชนจึงให้ความร่วมมือด้วยดี

3. ความศรัทธา ประชาชนในชนบทโดยส่วนมากมีความศรัทธาต่อสิ่งที่ตนเคารพนับถือหรือเลื่อมใส และพร้อมที่จะปฏิบัติตามคำแนะนำ ทำตามคำสั่ง หรือมีความศรัทธาผู้อาวุโส พระสงฆ์ สักคี่ลัทธิต่างๆ กันนั้น ผู้ใหญ่บ้าน ครู และอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีความศรัทธาต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา ความศรัทธาเกิดจากความเชื่อ ความประทับใจ หรือความนับถือแต่ละบุคคล จึงพบอยู่เสมอว่าการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการป่าไม้ชุมชนเพราะสิ่งที่ตัวเองศรัทธาให้ความสำคัญต่อการป่าไม้ชุมชน

4. ความเกรงใจ คนไทยโดยส่วนใหญ่มีนิสัยความเกรงใจต่อผู้อื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบทซึ่งความเกรงใจมิให้ทั้งผู้ที่มีระดับเหนือกว่าตนเอง เท่าตน และระดับต่ำกว่าตน ดังนั้นเมื่อเห็นผู้อื่นช่วยกันดำเนินการป่าชุมชน จึงรู้สึกเกรงใจ จนต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

5. อำนาจบังคับ แม้ประเทศไทยจะปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยก็ตามแต่ในทางปฏิบัติจริงๆ แล้วยังคงแฝงด้วยระบบเผด็จการอยู่เสมอ ผู้มีอำนาจน้อยกว่าจะมีความรู้สึกเกรงกลัวต่อผู้มีอำนาจเหนือกว่า และยินยอมปฏิบัติตามคำสั่ง ในท้องถิ่นหลายแห่งจะพบว่าประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเพราะถูกอำนาจบังคับ

6. ความเดือดร้อน มนุษย์ย่อมต้องการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบายเมื่อมีความเดือดร้อนเกิดขึ้น ก็พยายามที่จะขจัดสาเหตุของความเดือดร้อนนั้นให้หมดไป การดำรงชีวิตที่เดือดร้อนเพราะขาดไม้ใช้สอย จึงทำให้ประชาชนต้องการเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการป่าไม้ชุมชน โดยมุ่งหวังจะทำให้ความเดือดร้อนนั้นหมดไป และกลับมีชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบายในอนาคต

3. การจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญมากที่สุด ต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้และพัฒนาชุมชน เพราะช่วยให้ประชาชนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในการจัดการป่าและทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ เกิดผลกระทบต่องานชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมและการเมือง

ในการศึกษาครั้งนี้มองในเรื่องของการทำแผนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งต้องให้ชุมชนเข้าร่วมทุกขั้นตอน ตั้งแต่

1. การสำรวจบรรยายสภาพป่าไม้
2. การระบุวัตถุประสงค์ของการจัดการป่า
3. การบรรยายเกี่ยวกับกิจกรรมที่จะจัดการ
4. การจัดทำตารางเวลาในการดำเนินกิจกรรม

4. การสำรวจทรัพยากรป่าไม้

พรรณพืชที่พบในป่าจะมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับอิทธิพลของภูมิอากาศ เช่น ฤดูกาล ปริมาณน้ำฝน อุณหภูมิ ความชื้น แสงสว่าง อิทธิพลของสภาพภูมิประเทศ เช่น ความลาดชัน ความสูงเหนือระดับน้ำทะเล อิทธิพลของดิน เช่น ความชุ่มชื้น ระดับน้ำหรือระดับแร่ธาตุในดิน และอิทธิพลจากสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เช่น คน สัตว์ และพืช ความแตกต่างของอิทธิพลเหล่านี้ส่งผลทำให้ป่ามีสภาพที่แตกต่างกัน (ยุพดี, 2540)

ในการเลือกหมู่ไม้ใดหมู่ไม้นี้หนึ่งเพื่อเป็นตัวแทนของสังคมพืช สามารถกระทำได้หลายวิธี (อุทิศ, 2541) ดังนี้

1. เลือกหมู่ไม้ที่เห็นว่าน่าจะเป็นตัวแทนของหมู่ไม้ทั้งหมดในสังคมเพื่อทำการศึกษา
2. เลือกหมู่ไม้ที่ทำการศึกษโดยเอามาเพียงบางส่วนของหมู่ไม้ทั้งหมดในสังคม อาจเลือกตามความแปรผันในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ผลการศึกษาครอบคลุมในทุกสภาพ
3. เลือกหมู่ไม้ที่จะทำการศึกษโดยวิธีการสุ่มแบบที่ทำให้ทุกหมู่ไม้มีโอกาสได้รับเลือกเท่าเทียมกัน

ในการเลือกใช้วิธีการใดนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการที่ต้องคำนึงถึง เช่น งบประมาณ และเวลาที่มีในการการศึกษา ความสามารถของผู้ทำการศึกษา ความแปรผันของหมู่ไม้ภายในสังคม และความจำเป็นที่ต้องสอดคล้องกับหลักการทางสถิติ

สถิติ (2525) ได้ออกแบบงานสำรวจทรัพยากรพรรณพืชไว้ 6 แบบ ดังนี้

1. การสำรวจแบบแนว (strip system) วิธีการนี้กำหนดให้ความกว้างของแปลงมีขนาดใดขนาดหนึ่ง แล้วนำไปวางไว้ตลอดตามความยาวของพื้นที่สำรวจ ซึ่งวิธีนี้จะยุ่งยากในการหมยแนวการควบคุมให้พืชอยู่ในแนว จึงมักไม่นิยมใช้ และหันมาใช้วิธีการแบบ line plot system และ tract unit system แทน

2. การสำรวจแบบ line plot system วิธีการนี้กำหนดแนวสำรวจเป็นเส้นตรง แล้ววางแปลงตัวอย่างที่มีรูปร่างและขนาดพอเหมาะบนเส้นสำรวจเป็นระยะๆ ให้ขนานและอยู่ในระยะห่างที่สม่ำเสมอเท่ากัน โดยตลอดทั่วพื้นที่

3. การสำรวจแบบแทรค (tract unit system) วิธีการนี้ประยุกต์มาจากแบบ line plot system คือแทนที่จะออกแบบให้แนวสำรวจเป็นเส้นตรงพร้อมวางแปลงตัวอย่างเป็นระยะๆ ก็เปลี่ยนเป็นหักเส้นสำรวจนั้นให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือสี่เหลี่ยมผืนผ้าแทน

4. การสำรวจแบบ camp unit system การสำรวจแบบนี้ประยุกต์จากแบบ tract unit system เพื่อใช้ในกรณีที่สภาพภูมิประเทศมีความสูงชันที่ทำให้การเดินทางติดต่อดูสำรวจมีความยุ่งยากลำบาก จึงออกแบบงานให้มีการเก็บตัวอย่างในแต่ละ tract เป็นกลุ่มๆ หรือที่เรียกว่า cluster sampling ให้มีความสม่ำเสมอและเป็นระเบียบ โดยเรียกกลุ่มของ tract แบบนี้ว่า unit

5. การสำรวจแบบ modified camp unit system วิธีการนี้ดัดแปลงมาจากวิธีการสำรวจแบบ camp unit system โดยการนำ camp unit หลายๆ unit มารวมกลุ่มกัน โยงยึดด้วยระยะทางและทิศที่แน่นอน การอยู่รวมกันเช่นนี้อาจกำหนดให้มีระยะทางจากจุดศูนย์กลางของ unit ถึง tract ลดลงและลดจำนวน tract ลงด้วย

6. การสำรวจแบบ stratification system การสำรวจแบบนี้จะต้องสำรวจสภาพพื้นที่เบื้องต้น (reconnaissance) ก่อนโดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศหรือดาวเทียมก็ได้ เพื่อให้รู้ถึงสภาพโดยทั่วไปของป่านั้นๆ แล้วทำการจำแนกชนิดของป่าก่อนจะทำการเลือกวิธีการสำรวจแบบต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นในแต่ละชนิดป่า วิธีการนี้จะลดความผันแปรในข้อมูลตัวอย่าง จึงมี sample size ที่ไม่มากนักเป็นการประหยัดเวลาและงบประมาณ

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การสำรวจทรัพยากรป่าไม้โดยใช้ stratified sampling technique สำรวจพื้นที่ป่าชุมชนให้ทั่วแล้วเลือกพื้นที่สำหรับวางแปลงตัวอย่าง จำนวน 1 แปลง ซึ่งการสำรวจทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าชุมชน มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญเพื่อให้ชุมชนที่จะจัดการป่าชุมชนนั้นทราบถึงสถานภาพของป่าชุมชนของตนเอง ว่ามีสถานภาพอย่างไร ประกอบไปด้วยชนิดไม้ อะไรบ้าง แต่ละชนิดมีปริมาณเท่าใด สัดส่วนที่พบทั้งหมด รวมทั้งการกระจายในพื้นที่ป่าชุมชนด้วย เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปวางแผนทางดำเนินการในการจัดการพื้นที่ป่าชุมชนของตนเอง โดยการสำรวจทรัพยากรในป่าชุมชนมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1. รูปแบบและวิธีการสำรวจทรัพยากรป่าไม้

การสำรวจแก่นับป่าไม้ในป่าส่วนมากสำรวจเพื่อ วิเคราะห์ปริมาณต้นไม้ (tree) ไม้หนุ่ม (sapling) กกล้าไม้ (seeding) และไม้เลื้อย (climbs) มีวิธีโดยสังเขปดังนี้

1.1 สำรวจพื้นที่เบื้องต้นโดยใช้แผนที่แสดงสภาพภูมิประเทศ(1:50,000) และภาพถ่ายทางอากาศ ประกอบการสำรวจ และลงพื้นที่เพื่อสำรวจพื้นที่ป่าชุมชน

1.2 ลักษณะของแปลงตัวอย่าง (sample plot) แปลงตัวอย่างที่เลือกใช้ ประกอบด้วย แปลงตัวอย่างสี่เหลี่ยมจัตุรัส และแปลงตัวอย่างสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยกำหนดชนิดและขนาดของแปลงตัวอย่างเพื่อศึกษาลักษณะของสังคมพืช ดังนี้

1.2.1 แปลงตัวอย่างขนาด 10x10 เมตร ใช้สำหรับศึกษาไม้ยืนต้น (tree) ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางระดับอก (diameter at breast height หรือ dbh วัดที่ความสูงเหนือพื้นดิน 1.30 เมตร) 4.5 เซนติเมตร ขึ้นไป

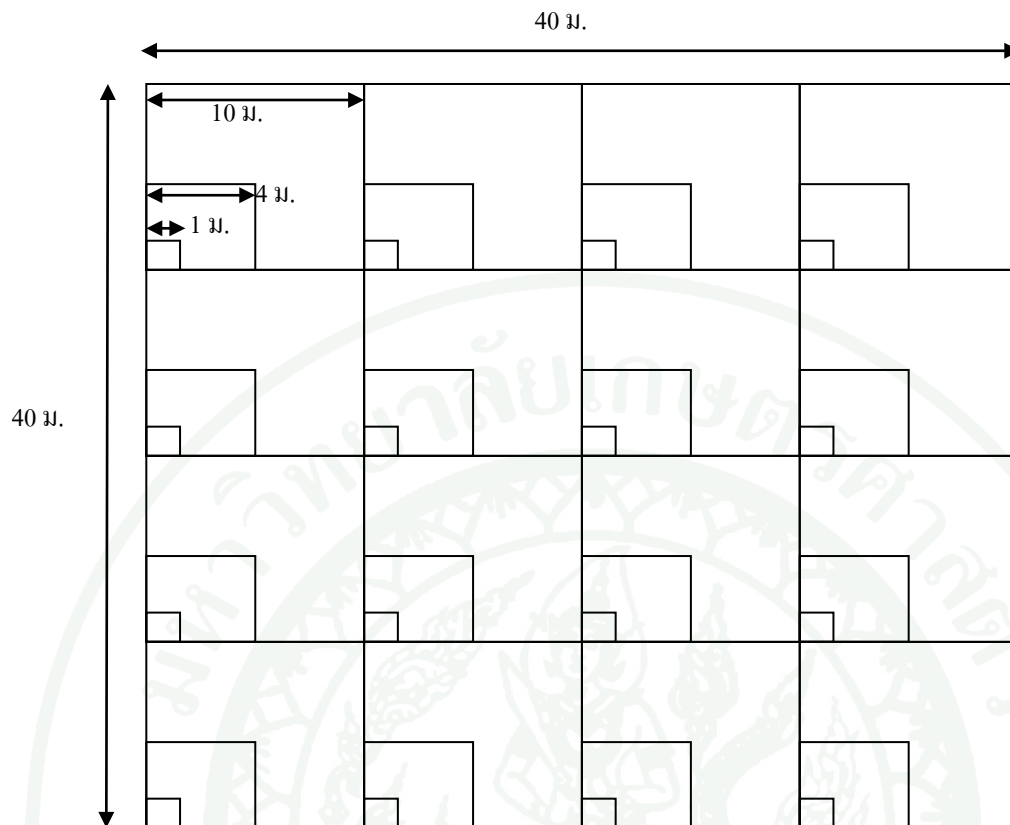
1.2.2 แปลงตัวอย่างขนาด 4x4 เมตร ใช้สำหรับศึกษาไม้หนุ่ม Sapling หรือ Poling) ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางระดับอก น้อยกว่า 4.5 เซนติเมตร และมีความสูงมากกว่า 1.30 เมตร

1.2.3 แปลงตัวอย่างขนาด 1x1 เมตร ใช้สำหรับศึกษากกล้าไม้ (Seedling)

1.2.4 แปลงตัวอย่างขนาด 10x40 เมตร ใช้สำหรับศึกษาการจำแนกชั้น (stratification) ของสังคมพืช

1.3 การวางแปลงตัวอย่าง

การวางแปลงตัวอย่างจะเป็นแบบชั่วคราว (tempory sample plot) โดยดำเนินการวางแปลงตัวอย่างขนาด 10 x 40 เมตร ซึ่งจัดเป็นแปลงตัวอย่างขนาด 10 x 10 เมตร จำนวน 16 แปลง แต่ละแปลงจะบรรจุแปลงตัวอย่างขนาด 4 x 4 เมตร และ 1 x 1 เมตร (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 การวางแผนศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลสังคมพืชในแปลงสำรวจมาวิเคราะห์คุณลักษณะของสังคมพืช ซึ่งประกอบด้วยขอบเขตและวิธีการ ดังนี้

2.1 การทำบัญชีรายชื่อชนิดพืชที่ปรากฏในสังคม (species list of the plant community) เป็นการบันทึกชนิดพืชทุกอย่างที่พบในแปลงตัวอย่าง ประกอบด้วย ชื่อสามัญ (common name) ชื่อวิทยาศาสตร์ (scientific name) ได้แก่ ชนิด (species) สกุล (genus) และวงศ์ (family) ซึ่งจากบัญชีรายชื่อชนิดพืชในพื้นที่ อาจจะสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของสังคม และสภาพแวดล้อมของพื้นที่นั้นๆ ได้ เพราะพืชแต่ละชนิดมีลักษณะทางนิเวศวิทยาเฉพาะ เช่น พืชที่อวบน้ำย้อมแสดงออกถึงความแห้งแล้ง และการขาดแคลนน้ำของพื้นที่ แต่ในบัญชีรายชื่อชนิดพืชที่มี มอสส์ และเฟิร์น มาก ย่อมแสดงถึงสภาพท้องถิ่นที่ค่อนข้างชื้น ดังนั้นการมีบัญชีรายชื่อชนิดพืชของท้องถิ่นใดย่อมสามารถใช้ในการจำแนกสังคมพืชได้ (อุทิศ, 2541)

2.2 การวิเคราะห์ความหนาแน่น (density) หมายถึง จำนวนต้นของพืชชนิดนั้นต่อหน่วยพื้นที่ หรือจำนวนต้นของพืชชนิดนั้นต่อแปลงตัวอย่างที่ศึกษา (นิวัติ, 2541) เป็นค่าที่ใช้ให้เห็นถึงความสามารถของพืชชนิดนั้นๆ ในการครอบคลุมพื้นที่ โดยค่าความหนาแน่นบอกถึงจำนวนต้นไม้ต่อหน่วยพื้นที่ ค่าจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการด้วยกัน เช่น ขนาดของต้นไม้ ความสมบูรณ์ของพื้นที่ และอิทธิพลของมนุษย์ โดยทั่วไปแล้วไม้ที่มีขนาดใหญ่ย่อมมีค่าความหนาแน่นน้อยกว่าไม้ขนาดเล็กในสภาพสังคมที่สมบูรณ์เท่ากัน ในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการตัดฟันย่อมมีความหนาแน่นน้อยกว่าพื้นที่ป่าที่ไม่มีการตัดฟัน โดยเฉพาะไม้ใหญ่ในพื้นที่ที่มีสภาพเลวมากย่อมมีความหนาแน่นน้อยกว่าพื้นที่ที่มีดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลาง เหล่านี้เป็นต้น และไม้ที่มีค่าความหนาแน่นมากไม่ได้หมายความว่า เป็นไม้ที่มีขนาดใหญ่และเด่นเสมอไป ค่าความหนาแน่นสามารถคำนวณได้ดังสมการ (อุทิศ, 2541)

$$\text{ความหนาแน่น} = \frac{\text{จำนวนต้นของพืชชนิดนั้นทั้งหมด}}{\text{พื้นที่แปลงตัวอย่างที่ศึกษา}}$$

2.3 ความหนาแน่นสัมพัทธ์ (relative density) เป็นอัตราส่วนระหว่างจำนวนต้นของพืชชนิดนั้นต่อจำนวนต้นของพืชทุกชนิดรวมกัน สามารถคำนวณได้ดังสมการ (นิวัติ, 2541)

$$\text{ความหนาแน่นสัมพัทธ์} = \frac{\text{จำนวนต้นของพืชชนิดนั้นทั้งหมด} \times 100}{\text{จำนวนต้นของพืชทุกชนิดรวมกัน}}$$

2.4 ความถี่ (frequency) หมายถึง จำนวนแปลงตัวอย่างที่ชนิดพืชนั้นปรากฏต่อจำนวนแปลงตัวอย่างทั้งหมด เป็นค่าที่ใช้การกระจายของพืชแต่ละชนิดในสังคมนั้น ในการศึกษาสังคมพืช ค่าความถี่นับว่าเป็นค่าที่สามารถกระทำได้อย่างรวดเร็วกว่าการนับจำนวนต้น หรือการปกคลุม โดยทั่วไปแล้วค่าความถี่จะแสดงเป็นเปอร์เซ็นต์ความถี่ โดยพืชที่มีค่าความถี่มากแสดงว่ามีการกระจายอย่างกว้างขวางในสังคมค่าความถี่จะมีค่าสูงเกือบ 100 เปอร์เซ็นต์ ส่วนพืชที่มีความถี่น้อยแสดงว่ามีการกระจายแคบหรือเป็นพืชที่หายากในสังคมนั้นๆ ฉะนั้นพืชบางชนิดอาจมีความหนาแน่นค่อนข้างสูงแต่มีค่าความถี่ต่ำก็ได้ และพืชชนิดใดที่มีค่าความถี่สูง แสดงว่าเป็นพืชที่มีการกระจายอย่างสม่ำเสมอ (สมศักดิ์, 2520; นิวัติ, 2541; อุทิศ, 2541) ค่าความถี่สามารถคำนวณได้ดังสมการ

$$\text{ความถี่} = \frac{\text{จำนวนแปลงตัวอย่างที่มีพืชชนิดนั้นปรากฏอยู่} \times 100}{\text{จำนวนแปลงตัวอย่างทั้งหมด}}$$

2.5 ความถี่สัมพัทธ์ (relative frequency) เป็นอัตราส่วนของค่าความถี่ของพืชชนิดนั้นเมื่อเทียบกับค่าความถี่ของพืชทุกชนิดรวมกัน มีประโยชน์ในการหาความสำคัญทางนิเวศวิทยา (ecological importance) ของพืชแต่ละชนิดในสังคม (อุทิส, 2541) ค่าความถี่สัมพัทธ์สามารถคำนวณได้ดังสมการ

$$\text{ความถี่สัมพัทธ์ (\%)} = \frac{\text{ค่าความถี่ของพืชชนิดนั้น} \times 100}{\text{ผลรวมของค่าความถี่ของพืชทุกชนิด}}$$

2.6 ความเด่น (dominance) เป็นตัวชี้ถึงการแสดงออกของพืชแต่ละชนิด (species performance) ในสังคม เพราะสมาชิกในสังคมย่อมจะมีความเด่น หรือความสำคัญไม่เท่าเทียมกัน เช่น ป่าบางแห่งมีพืชชนิดหนึ่งมาก หรือพืชชนิดหนึ่งมีลำต้น และเรือนยอดใหญ่โตกว่าพืชชนิดอื่นๆ ลักษณะเช่นนี้เรียก ความเด่น จากจำนวนพรรณพืชมากมายในสังคมจะมีเพียง 2 หรือ 3 ชนิดเท่านั้นที่แสดงออกซึ่งความเด่นในรูปลักษณะต่างๆ เช่น มีเรือนยอดปกคลุมสูงใหญ่ปกคลุมพื้นที่ มีจำนวนสมาชิกมากกว่าชนิดอื่น มีขนาดใหญ่โตกว่าพืชชนิดอื่น หรือมีบทบาทในสังคมนั้นได้ดี การวัดความเด่นของพืชในสังคมนิยมวัดกันใน 3 รูปแบบ ดังนี้ (นิวัติ, 2541; อุทิส, 2541)

2.6.1 การวัดในรูปของพื้นที่หน้าตัด (basal area) ซึ่งไม้ใหญ่ นิยมวัดที่ระดับอก โดยวัดเป็นค่าเส้นผ่าศูนย์กลางที่ระดับอก (diameter at breast height, dbh) หรือที่ 1.30 เมตร จากพื้นดิน และเปลี่ยนเป็นค่าพื้นที่หน้าตัดตามสูตรทางคณิตศาสตร์ การวัดพื้นที่หน้าตัดของกอนิยมกระทำกับพืชจำพวกหญ้าที่มีลักษณะเป็นกอ โดยใช้ไม้บรรทัดหรือสายวัด วัดตรงเส้นผ่านศูนย์กลางของกอที่ระดับ 2.5 เซนติเมตร จากพื้นดิน ค่าพื้นที่หน้าตัดของลำต้น เป็นค่าที่ชี้ถึงความเด่นของพืชได้เพราะพื้นที่หน้าตัดจะสัมพันธ์กับขนาดของเรือนยอด พืชที่มีพื้นที่หน้าตัดมาก จะมีความเด่นมาก

พื้นที่หน้าตัดของต้นไม้คำนวณโดยใช้สูตร πr^2 (r = เส้นผ่าศูนย์กลางเพียงอก)

4

$$\text{พื้นที่หน้าตัด (\%)} = \frac{\text{ผลรวมของพื้นที่หน้าตัดของต้นไม้} \times 100}{\text{พื้นที่แปลงตัวอย่าง}}$$

$$\text{ความเด่นสัมพัทธ์ (\%)} = \frac{\text{ผลรวมของพื้นที่หน้าตัดของพืชชนิดนั้น}}{\text{ผลรวมของพื้นที่หน้าตัดของพืชทุกชนิด}} \times 100$$

2.7 ค่าดัชนีความสำคัญ (importance value index, IVI) เป็นค่าการแสดงผลและเปรียบเทียบการมีส่วนสำคัญของพืชชนิดนั้น เนื่องจากค่าความหนาแน่น ความถี่ และความเด่นไม่สามารถบอกถึงความเป็นไปของชนิดพืชในสังคมได้ทุกด้าน เพราะความหนาแน่นจะบอกเฉพาะจำนวนต้นแต่จะไม่บอกขนาดของต้น ความเด่นสามารถบอกขนาดของต้นได้แต่จะบอกลักษณะการกระจายไม่ได้ และความถี่ที่บอกเฉพาะการกระจายของพืชชนิดนั้นๆ ค่าดัชนีความสำคัญเป็นผลรวมของค่าความหนาแน่นสัมพัทธ์ (relative density) ค่าความถี่สัมพัทธ์ (relative frequency) และค่าความเด่นสัมพัทธ์ (relative dominance) ค่าดัชนีความสำคัญของพืชในสังคมเป็นค่าการแสดงผลของพืชแต่ละชนิดในส่วนที่สัมพันธ์กับพืชชนิดอื่นๆ ในสังคมนั้น พืชที่มีค่าดัชนีความสำคัญสูงย่อมแสดงว่ามีการแสดงออกในสังคมนั้นได้ดี เป็นพืชเด่นและมีความสำคัญในพื้นที่นั้นๆ มากกว่าพืชที่มีค่าดัชนีความสำคัญต่ำกว่า โดยอาจมีจำนวนต้นมากกว่า หรือมีการกระจายอย่างกว้างขวาง หรือมีขนาดลำต้นที่ใหญ่โต หรืออาจจะทั้งหมดรวมกันก็ได้ ค่าดัชนีความสำคัญจะมีค่าต่ำสุดเป็น 0 ส่วนค่าสูงสุดจะแตกต่างกันไป โดยหากศึกษาเพียงค่าความหนาแน่นสัมพัทธ์ และค่าความถี่สัมพัทธ์ ค่าดัชนีความสำคัญจะมีค่าสูงสุดเป็น 200 แต่หากทำการศึกษาถึงค่าความหนาแน่นสัมพัทธ์ ค่าความถี่สัมพัทธ์ และค่าความเด่นสัมพัทธ์ ค่าดัชนีความสำคัญจะไม่เกิน 300 ซึ่งต้องเป็นสังคมพืชที่มีพืชชนิดเดียวปรากฏในทุกแปลงตัวอย่าง ทั้งนี้ในการประเมินค่าดัชนีความสำคัญเป็นการประเมินในสังคมใดสังคมหนึ่งเท่านั้น หากพบพืชชนิดเดียวกันที่อยู่คนละสังคมแต่มีค่าดัชนีความสำคัญเท่ากันก็ไม่ได้หมายความว่าพืชชนิดนั้นในสองสังคมจะมีจำนวนต้นที่เท่ากัน หรือมีการกระจายเหมือนกัน หรือมีขนาดใหญ่อโตเท่ากัน แต่จะหมายความว่าพืชนั้นมีลำดับความสำคัญในสังคมระดับเดียวกัน (สมศักดิ์, 2520; นิวัติ, 2541; อุทิศ, 2541; Curtis, 1959) การหาค่าดัชนีความสำคัญสามารถหาได้ดังสมการ

$$\text{ดัชนีความสำคัญ} = \text{ความหนาแน่นสัมพัทธ์} + \text{ความถี่สัมพัทธ์} + \text{ความเด่นสัมพัทธ์}$$

2.8 ค่าดัชนีความหลากหลายของชนิดพืช (species diversity) หมายถึง จำนวนชนิดพืชที่ปรากฏในแต่ละสังคม การที่สังคมพืชแห่งหนึ่งมีชนิดพืชปรากฏมากเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่แห่งนั้นมีปัจจัยแวดล้อมที่มีความแปรผันมาก ซึ่งจะมีผลทำให้โครงสร้างของสังคมมีความซับซ้อนตามไปด้วย และยังพบว่า สังคมที่อยู่ระหว่างการทดแทนจะมีความหลากหลายของชนิดพืชต่ำ ในขณะที่สังคมที่ค่อนข้างเสถียรจะมีความหลากหลายของชนิดพืชสูง การวัดความหลากหลายของ

ชนิดพืชในสังคม ไม่ใช่เฉพาะเพียงแต่การนับจำนวนชนิดที่ปรากฏแล้วทำเป็นบัญชีรายชื่อออกมา แต่จะต้องคำนึงถึงจำนวนประชากรในแต่ละชนิดด้วย การประเมินความหลากหลายของชนิดพืชในสังคมสามารถประเมินได้ โดยใช้สมการของ Shannon and Wiener (1949) ดังนี้

$$\text{Shannon-Wiener Index (SWI), } H = - \sum_{i=1}^s (p_i \ln p_i)$$

เมื่อ H = ค่าดัชนีความหลากหลายของชนิดพืช หรือค่า information content ของตัวอย่าง (bits/individual)

s = จำนวนชนิดพืช

p_i = เป็นอัตราส่วนจากตัวอย่างทั้งหมดที่มีชนิดนั้น

ค่าดัชนีความหลากหลายของชนิดพืชจากสมการของ Shannon and Wiener นี้จะมีค่าสูงสุดเมื่อจำนวนต้นแต่ละชนิดมีค่าเท่ากัน และมีค่าเป็น 0 ถ้ามีพืชเพียงชนิดเดียว ทั้งนี้สมการของ Shannon and Wiener จะใช้กับข้อมูลที่อยู่ในสภาพสุ่ม (random) ที่มาจากสังคมที่กว้างขวางพอ และรู้จำนวนชนิด ในสมการนี้จะประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ความมากมายของชนิดพืช (species richness) และความเท่าเทียมกัน (species evenness) หรือการแผ่กระจายที่เท่าๆ กัน ของพืชในระหว่างชนิด โดยถ้ามีจำนวนชนิดมาก ค่าความหลากหลายก็จะมาก และถ้าแต่ละชนิดมีการกระจายที่เท่าเทียมกันทั้งพื้นที่ ค่าความหลากหลายก็จะมากเช่นกัน (จิรากรณ, 2540; นิวัติ, 2541; อุทิศ, 2541; Krebs, 1972)

2.9 การวิเคราะห์การจำแนกชั้นของสังคมพืช (stratification) ลักษณะของสังคมพืชที่ปรากฏในพื้นที่ใดๆ ก็คือ โครงสร้างของสังคมที่จัดเรียงเป็นชั้นหรือเป็นกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อแสดงถึงขีดความสามารถของชนิดพันธุ์ที่ดำรงอยู่ในสังคมนั้นๆ การประเมินลักษณะการจัดชั้นของสังคมพืช จะใช้การทำรูปแบบโครงสร้างที่เรียกว่า โปรไฟล์ไดอะแกรม (profile diagram) โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจไม้ยืนต้นในแปลง นำมาบันทึกตำแหน่งในกระดานกราฟ โดยมีมุมมองด้านหน้า (front view) และมุมมองด้านบน (top view) แล้วดำเนินการจำแนกชั้นหรือกลุ่มของชนิดพันธุ์ที่จัดเรียงกันอยู่ในสังคม

5. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการจัดทำแผนอย่างมีส่วนร่วม

การจัดทำแผนจะต้องเกิดจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่น ในการจัดทำแผนอย่างมีส่วนร่วมนั้นกระบวนการจัดทำแผนถือว่ามีค่ามากกว่าตัวแผน ซึ่งศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (2543) กล่าวว่า กระบวนการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเป็นการช่วยให้ชาวบ้านเข้าใจแนวคิด หลักการ เนื้อหาสาระของแผน เกิดการมีส่วนร่วมและปฏิบัติตาม แผนการจัดการควรเกิดจากองค์กรชุมชนและชุมชนอย่างแท้จริง และชาวบ้านต้องเป็นผู้จัดทำแผน โดยเจ้าหน้าที่มีหน้าที่ในการสนับสนุน และช่วยให้กระบวนการจัดทำแผนประสบความสำเร็จ แบ่งเป็นขั้นตอนดังนี้

1. การผูกมิตรและสร้างความไว้วางใจกับชุมชน โดยการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ซึ่งในขั้นตอนนี้เท่ากับเป็นการเก็บข้อมูลไปพร้อมกันและช่วยนำไปสู่กลุ่มสนใจ
2. การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ทำให้ชาวบ้านทราบว่าตนเองต้องการได้ประโยชน์อะไรจากการจัดการป่าชุมชน สภาพป่าเป็นอย่างไร ชาวบ้านมีวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างไร และเกี่ยวข้องกับกลุ่มใดบ้าง ซึ่งจะทำได้ข้อมูลไปสู่การกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการป่าชุมชน
3. การจัดทำแผน ประกอบด้วยแนวทาง วิธีการ และภารกิจที่จะร่วมกันทำ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตโดยประกอบไปด้วยช่วงเวลาที่ดำเนินกิจกรรม ผู้รับผิดชอบ รวมทั้งการกำหนดโครงสร้าง การบริหารจัดการป่า รวมถึงกฎระเบียบ กติกาในการใช้ประโยชน์ ในขั้นตอนนี้เป็นการประชุมระดม ความคิดเห็นของชาวบ้านหรือตัวแทนกลุ่มต่างๆ
4. การดำเนินการตามแผน เพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ โดยเจ้าหน้าที่มีหน้าที่กระตุ้นให้การช่วยเหลือแนะนำทางด้านการเสริมข้อมูลและเทคนิควิธีการในการใช้ประโยชน์ป่า อย่างยั่งยืนเพื่อให้ชุมชนดำเนินการตามแผนได้
5. การติดตามประเมินผลและทบทวนแผน เพื่อให้ทราบผลการดำเนินงานและปัญหาอุปสรรค ขอบกพร่องและแนวทางการแก้ไขในการดำเนินการตามแผนโดยชาวบ้านช่วยกันกำหนดตัวชี้วัดในการติดตามทรัพยากรป่าไม้และชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อารมณ (2542) ได้ศึกษาการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษา : บ้านแม่จ้องไฟ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ พบว่า การจัดการป่าชุมชนบ้านแม่จ้องไฟสะท้อนให้เห็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของคนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์หรือผูกพันกับธรรมชาติ คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน มีการจัดระเบียบโดยตั้งเป็นกฎของหมู่บ้านเพื่อควบคุมคนในชุมชนในการรักษาป่าของหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยในการที่ผู้อาศัยจากแหล่งอื่นเข้ามาขอให้ชาวบ้านช่วยตัดไม้ขายให้ ชาวบ้านมีความรู้เรื่องการรักษาป่าเป็นอย่างดี ชาวบ้านส่วนใหญ่เชื่อว่าป่าไม้เป็นที่สิงสถิตวิญญาณของบรรพบุรุษ มีเทพเจ้าหรือเทพยะดาปกปักรักษาอยู่ ส่วน สุรินทร์ (2543) ได้ทำการศึกษาการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมของชุมชน กลุ่มน้ำขาน จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้เทคนิคและเครื่องมือด้านวนศาสตร์ชุมชนมาใช้ ซึ่งก็คือวิธีการประเมินสถานภาพชนบทอย่างเร่งด่วน (rapid rural appraisal : RRA) พบว่า การอยู่รอดของทรัพยากรป่าไม้ในเขตภูเขาภายใต้การจัดการร่วมของชุมชนนั้น มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ ได้แก่ การจัดการร่วมของชุมชนส่งผลให้ทรัพยากรป่าไม้คงอยู่ เพราะชุมชนมีการควบคุมการเข้าถึงทรัพยากร มีการกำหนดกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ มีการบำรุงรักษาทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน และมีการลงโทษและประณามผู้ที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ ชุมชนร่วมกันสร้างขึ้นมา

บุญธรรม (2546) ได้ศึกษาถึงนโยบายและกฎหมายป่าชุมชน (กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ความคิดเห็น และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน) พบว่า ชุมชนมีแนวคิดที่จะจัดการป่าชุมชนให้ยั่งยืนต่อไปในอนาคต และต้องการให้หน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมป่าไม้ให้การสนับสนุนการฝึกอบรม ให้ความรู้ด้านป่าชุมชน กล้าไม้ และเครื่องหมายแนวเขตป่าชุมชน เป็นต้น

จากการตรวจสอบเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน พบว่า การจัดการป่าชุมชนเป็นเครื่องมือที่ชุมชนใช้เป็นประเด็นในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนโดยอาศัยกลวิธีที่แตกต่างกัน เช่น การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ การใช้พิธีกรรมและความเชื่อที่มีต่อป่า ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานด้านป่าชุมชนนี้ นอกจากจะเป็นการแก้ปัญหาอย่างได้ผลแล้ว ยังช่วยสร้างสำนึกร่วมของชุมชน ถือได้ว่าเป็นการรื้อฟื้นและสานความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และขยายออกเป็นเครือข่ายในการดำเนินงานด้านป่าชุมชน จนกลายเป็นที่ยอมรับจากสังคมภายนอก แต่ยังคงต้องการให้ภาครัฐสนับสนุนการดำเนินงานอย่างจริงจัง

อุปกรณ์และวิธีการ

อุปกรณ์

1. อุปกรณ์สำหรับวางแผนตัวอย่างและเก็บข้อมูล เช่น เข็มทิศ เทปวัดระยะ เข็กลำสำหรับวางขอบเขตแปลง เครื่องมือวัดความสูงของต้นไม้ แบบฟอร์มเก็บข้อมูล เป็นต้น
2. อุปกรณ์เครื่องเขียน อุปกรณ์บันทึกภาพ และเครื่องบันทึกเสียง
3. เอกสารและข้อมูลจากหน่วยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา
4. แผนที่ภูมิประเทศกรมแผนที่ทหาร ระบุขนาด 1:50,000 บริเวณที่ตั้งของพื้นที่ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาคและพื้นที่ชุมชนที่มีแนวเขตติดต่อกับพื้นที่ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค จังหวัดนครราชสีมา
5. แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศของกรมพัฒนาที่ดิน ลำดับชุด L 7018 ระบุ 5438II2422 5438II2428 5438II2622 5438II2624
6. แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรจากป่าชุมชน

วิธีการ

การศึกษาครั้งนี้แยกเป็น 2 ส่วน คือ การสำรวจทรัพยากรของป่าชุมชน และ การศึกษาชุมชน เพื่อนำมาใช้ในการวางแผนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

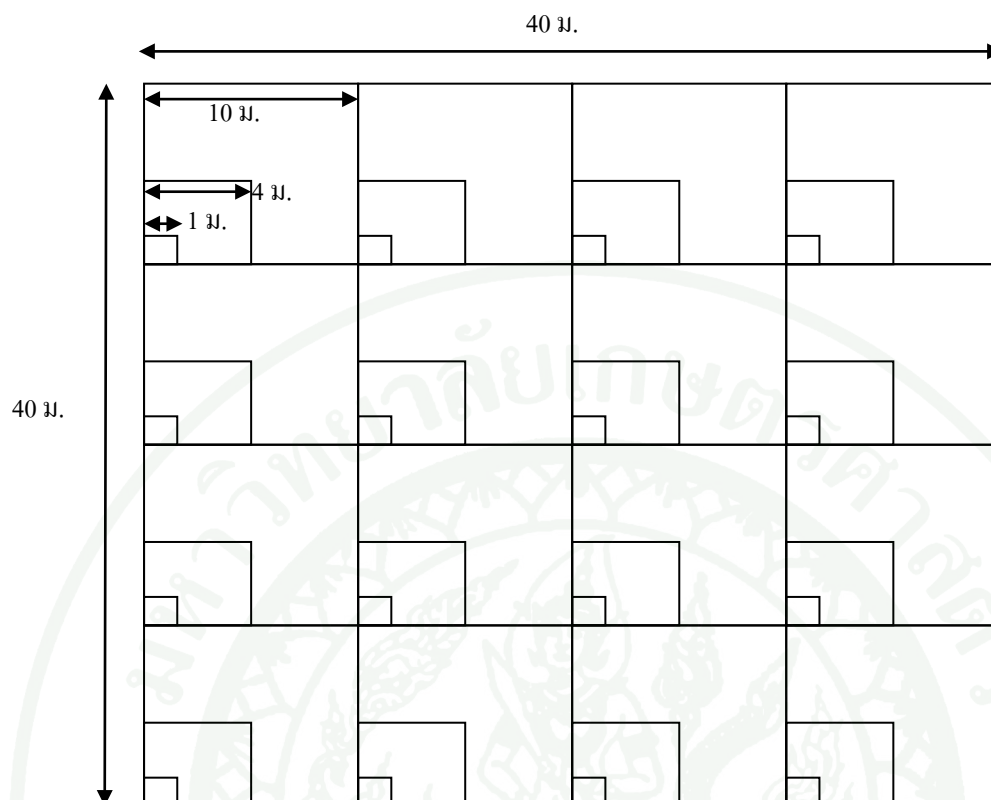
1. การสำรวจทรัพยากรป่าไม้ มีการสำรวจด้าน โครงสร้างป่า บทบาทของป่า และการสำรวจการใช้ประโยชน์ทรัพยากรไม้ในป่า ซึ่งมีวิธีการสำรวจทรัพยากรป่าไม้ ในกรณีป่าชุมชน มีลักษณะสม่ำเสมอทั้งผืนป่า ดังนี้

1.1 การทำแผนที่อย่างมีส่วนร่วมเกี่ยวกับแหล่งทรัพยากรของชุมชน เช่น แหล่งเก็บหาของป่า โดยการนำแผนที่ที่มีการรังวัดและกำหนดแนวเขตไว้แล้ว มาเดินตรวจสอบแนวเขตร่วมกับชุมชน

1.2 สำรวจด้านโครงสร้างป่า โดยการวางแผนแปลงตัวอย่างแบบชั่วคราว (temporary sample plot) โดยดำเนินการวางแผนแปลงตัวอย่างขนาด 10 x 40 เมตร เพื่อศึกษาการจำแนกชั้นของสังคมพืช แปลงตัวอย่างขนาด 10 x 10 เมตร ใช้สำหรับศึกษาไม้ยืนต้น (tree) แปลงตัวอย่างขนาด 4 x 4 เมตร และ 1 x 1 เมตร ใช้สำหรับศึกษาไม้หนุม (sapling) และกล้าไม้ (seedling) ในการวางแผนแปลงสำหรับศึกษาไม้ยืนต้นนั้น วัดความสูง ความโต ความกว้างเรือนยอด และบันทึกลักษณะเฉพาะของต้นไม้ต้นนั้น รวมทั้งสภาพทั่วไปของพื้นที่ เช่น ลักษณะดิน ความลาดชัน ทิศด้านลาด และบันทึกเกี่ยวกับไม้พื้นล่าง เป็นต้น

1.3 สำรวจเพื่อเจนนับ และจำแนกชนิดพันธุ์ไม้ในพื้นที่ศึกษา ตามวิธีการวางแผนสำรวจไม้ โดย stratified sampling technique วางแปลงตัวอย่างชั่วคราว (temporary sampling plot) เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 40 x 40 เมตร (พื้นที่ 1 ไร่) แล้วแบ่งออกเป็นแปลงย่อยขนาด 10 x 10 เมตร จำนวน 16 แปลง เพื่อใช้เก็บข้อมูลที่แตกต่างกัน ในแปลงสี่เหลี่ยมขนาด 40 x 40 เมตร แบ่งเป็นแปลงย่อยขนาด 10 x 10 เมตร เพื่อเก็บข้อมูลไม้ใหญ่ (tree) คือ ต้นไม้ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอกตั้งแต่ 4.5 เซนติเมตรขึ้นไปทุกต้น (ระยะความสูง 1.30 เมตร จากระดับพื้นดิน) บันทึกข้อมูลชนิดไม้ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางที่ความสูงเพียงอกทั้งหมดลงในแบบฟอร์มสำรวจ พร้อมทั้งวัดความสูงทั้งหมด (ความสูงถึงกิ่งสูงสุด) และตำแหน่งของต้นไม้จากขอบแปลง ทั้ง 2 ด้าน ความกว้างของเรือนยอด โดยวัดทั้ง 2 ครั้ง ในแนวตั้งฉากซึ่งกันและกัน เพื่อนำมาเขียนรูปลักษณะการปกคลุมของเรือนยอดต้นไม้ และการจัดชั้นความสูงตามแนวดิ่ง (profile) ในแปลงสี่เหลี่ยมขนาด

10 x 10 เมตร แบ่งเป็นแปลงย่อย ขนาด 4 x 4 เมตร บริเวณมุมแปลงด้านใดด้านหนึ่งเพื่อเก็บข้อมูลไม้รุ่น (sapling) คือ ต้นไม้ที่มีเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอกน้อยกว่า 4.5 เซนติเมตร แต่มีความสูงมากกว่า 1.30 เมตร บันทึกข้อมูลชนิดไม้ และจำนวนต้นของแต่ละชนิดลงในแบบฟอร์มสำรวจ ในแปลงสี่เหลี่ยม ขนาด 4 x 4 เมตร แบ่งเป็นแปลงย่อย ขนาด 1 x 1 เมตร บริเวณมุมแปลงด้านใดด้านหนึ่ง เพื่อเก็บข้อมูลของลูกไม้ (seedling) คือ ต้นไม้ที่มีความสูงน้อยกว่า 1.30 เมตร บันทึกข้อมูลชนิดไม้ และจำนวนต้นในแต่ละชนิด ตลอดจนไม้พื้นล่างชนิดต่างๆ (undergrowth) ที่สำรวจพบในแปลงลงในแบบฟอร์มสำรวจ แสดงดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 การวางแผนสำรวจทรัพยากรป่าไม้ โดยวิธี stratified sampling technique

1.4 จำแนกชนิดไม้ที่ได้จากการสำรวจ นำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจวางแผนแปลงตัวอย่างไปวิเคราะห์ค่าต่างๆ ตามหลักเกณฑ์ของอุทิส (2541) ได้แก่ ความหนาแน่นต่อพื้นที่ ค่าความเด่น ค่าดัชนีความหลากหลาย ความถี่ ความถี่สัมพัทธ์ ความหนาแน่นสัมพัทธ์ ความเด่นสัมพัทธ์ และดัชนีความสำคัญของไม้แต่ละชนิด มีรายละเอียดย่อยการวิเคราะห์ดังนี้

1.4.1 ดัชนีความหลากหลาย (Shannon and Wiener)

$$H' = - \sum (P_i \ln P_i)$$

เมื่อ P_i = จำนวนต้นของชนิดพันธุ์ใดๆ
 จำนวนต้นของพันธุ์ไม้ทุกชนิด
 $i = 1, 2, 3, 4, \dots, S$

1.4.2 ความหนาแน่น (density, D) คือ จำนวนต้นไม้ทั้งหมด ของชนิดพันธุ์ที่ปรากฏในต่อหน่วยพื้นที่สำรวจ

$$D = \frac{\text{จำนวนต้นไม้ทั้งหมดที่ปรากฏ}}{\text{พื้นที่สำรวจทั้งหมด}}$$

ความหนาแน่นสัมพัทธ์ (relative density, RD_A) คือ ค่าความสัมพันธ์ของความหนาแน่นชนิดไม้ที่ต้องการ ต่อค่าความหนาแน่นของไม้ทุกชนิดในสังคม นิยมคิดเป็นร้อยละ

$$RD_A = \frac{\text{ความหนาแน่นของชนิดพันธุ์ไม้ A} \times 100}{\text{ความหนาแน่นทั้งหมด}}$$

1.4.3 ความถี่ (frequency, F) คือ อัตราร้อยละของจำนวนแปลงตัวอย่างที่ปรากฏพันธุ์ไม้ชนิดนั้น ต่อจำนวนแปลงที่สำรวจ

$$F = \frac{\text{จำนวนแปลงที่พบชนิดพันธุ์ไม้}}{\text{จำนวนแปลงที่สำรวจทั้งหมด}}$$

ความถี่สัมพัทธ์ (relativef, RF) คือ ความความสัมพันธ์ของความถี่ของชนิดไม้ที่ต้องการ ต่อค่าความถี่ทั้งหมดของไม้ทุกชนิดในสังคม คิดเป็นร้อยละ

$$RF = \frac{\text{ความถี่ของชนิดพันธุ์ A} \times 100}{\text{ความถี่ทั้งหมด}}$$

1.4.4 ความมากมาย (abundance, A) คือ จำนวนต้นไม้ชนิดนั้นๆ ทั้งหมดที่สำรวจพบต่อจำนวนแปลงตัวอย่างที่ชนิดไม้นั้นปรากฏ

$$A = \frac{\text{จำนวนต้นไม้ชนิดนั้นๆ ทั้งหมดที่พบในการสำรวจ}}{\text{จำนวนแปลงตัวอย่างที่ชนิดไม้นั้นปรากฏ}}$$

1.4.5 ความเด่น (dominance, D) ในที่นี้กล่าวถึง ความเด่นในด้านการคลุมพื้นที่ (Cover area, C) คือ พื้นที่ที่ปกคลุมหรือยึดครองโดยพันธุ์พืชนั้น ต่อพื้นที่ทั้งหมดที่สำรวจ นิยมวัดเป็นร้อยละ

$$C = \frac{\text{พื้นที่หน้าตัดของพันธุ์ไม้ชนิด ก.}}{\text{พื้นที่แปลงตัวอย่างทั้งหมด}}$$

$$\text{พื้นที่หน้าตัด} = \frac{\pi D^2}{4}$$

เมื่อ D = ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอก (เซนติเมตร)

ความเด่นสัมพัทธ์ (relative dominance, RDo) คือ ความความสัมพันธ์ของความเด่น ชนิดไม้ที่ต้องการ ต่อค่าความเด่นของไม้ทุกชนิดในสังคม นิยมคิดเป็นร้อยละ

$$RDo = \frac{\text{ความเด่นของชนิดพันธุ์ A}}{\text{ความเด่นทั้งหมด}} \times 100$$

1.4.6 ดัชนีความสำคัญ (importance value index, IVI) คือ ผลรวมของค่าความสัมพันธ์ต่างๆ ของชนิดไม้ในสังคม นิยมใช้ค่าความสัมพันธ์ด้านความถี่ ความหนาแน่น และความเด่นรวมกัน

$$IVI = RF_A + RD_A + RDoa$$

2. ข้อมูลที่ต้องการได้แก่ การใช้ประโยชน์จากป่า ชนิดของทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์ วิธีการใช้และการดูแลรักษา ตลอดจนกิจกรรมการจัดการทรัพยากรของชุมชน ซึ่งมีวิธีการดังนี้

2.1 สืบค้น ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิในด้านเกี่ยวกับสภาพภูมิประเทศ ข้อมูลพื้นฐานชุมชน ข้อมูลป่าชุมชนและปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ประสานหน่วยงานราชการต่างๆ เพื่อรวบรวมข้อมูล ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ ทั้งข้อมูลในอดีตและปัจจุบัน เพื่อทราบถึงการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น

2.2 การสำรวจทรัพยากรอย่างเร่งด่วน (RRA) โดยการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมกับชาวบ้าน คือ เดินสำรวจพื้นที่เป้าหมายในป่าชุมชนที่มีการเก็บหา หรือการใช้ประโยชน์ของคนในหมู่บ้าน ซึ่งการสำรวจดังกล่าวอาศัยข้อมูลที่ได้จากการสอบถามกับผู้นำทาง และการสังเกตของผู้ศึกษาเองด้วย

2.3 การประเมินชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (PRA) การสนทนากลุ่ม (focus group) โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structured interviews) เกี่ยวกับลักษณะและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน รอบปฏิทินการใช้ประโยชน์จากป่า (forest uses dairy calendar) สภาพและพัฒนาการของพื้นที่ป่าชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน ประวัติและข้อมูลทั่วไปของชุมชน ตลอดจนโครงสร้างขององค์กร การบริหารจัดการป่าชุมชน กิจกรรมต่างๆ และปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น

2.4 การสัมภาษณ์เชิงลึก (indepth interview) โดยใช้วิธีเลือกประชากรตัวอย่างแบบเจาะจง ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ประธานป่าชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อให้ทราบถึงบริบทของชุมชนทั้งในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และความเป็นชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

2.5 การสร้างเครื่องมือ จัดทำแบบสัมภาษณ์ ในการสัมภาษณ์เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอน โดยศึกษาเนื้อหา แนวคิด เทคนิคในการสร้างแบบสัมภาษณ์ จากเอกสารวิทยานิพนธ์และหนังสือต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง แล้วนำข้อมูลมากำหนดขอบเขตของเนื้อหา ในการสร้างแบบสัมภาษณ์

2.5.1 สร้างแบบสัมภาษณ์ตามขอบเขตการศึกษา และเนื้อหาที่ได้กำหนด ซึ่งมีโครงสร้างของแบบ สัมภาษณ์เป็นคำถามแบบเปิด (opened-end question) และคำถามแบบปิด (closedend question) สำหรับเนื้อหาในการสัมภาษณ์แบ่งเป็น 5 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ส่วนที่ 2 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ส่วนที่ 3 กิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ส่วนที่ 4 เป็นข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของผู้ให้สัมภาษณ์ และส่วนที่ 5 ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการป่าชุมชน

2.5.2 นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นไปทดสอบเบื้องต้น (pre-test) กับกลุ่มตัวอย่างซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับพื้นที่ที่ศึกษา เพื่อทดสอบความชัดเจนของภาษา และความน่าเชื่อถือของแบบสัมภาษณ์ เพื่อความสมบูรณ์ถูกต้องของข้อมูล จากนั้นนำแบบสัมภาษณ์ที่นำไปทดสอบแล้วมาปรับแก้ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

2.5.3 นำแบบสัมภาษณ์ไปใช้เก็บข้อมูลจริง

3. การวางแผนการจัดการประชุมอย่างมีส่วนร่วม เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ซึ่งเป็นข้อมูลด้านทรัพยากรป่าไม้ที่ได้จากการสำรวจวิเคราะห์ความเชื่อมโยง ได้แก่ ความหลากหลายของพันธุ์พืช และความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าชุมชนต่อความต้องการหรือทิศทางการใช้ประโยชน์ของชุมชนตลอดจนความเป็นไปได้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ไปสู่แนวทางที่ชุมชนต้องการ ขณะเดียวกันก็จะทราบถึงทิศทางความต้องการของชุมชนนั้น นอกจากนี้แบบสอบถามแล้วยังได้นำผลการสำรวจดังกล่าวเสนอให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและตรวจสอบร่วมด้วย เพื่อนำมาซึ่งการวางแผนการจัดการประชุมอย่างมีส่วนร่วม

3.1 การจัดอภิปรายกลุ่ม ตามกลุ่มต่างๆ เช่น ผู้นำชุมชน กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์เก็บหาของป่า เป็นต้น เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการจัดการทรัพยากรของชุมชนไปสู่ความยั่งยืน และร่วมกันในการจัดทำแผนการจัดการประชุม

3.2 นำเสนอผลการศึกษาต่อชุมชนบ้านหนองรังกา หมู่ 17 โดยนำเสนอในรูปแบบของการประชุมกลุ่มย่อย โดยนำเสนอหลังจากได้มีการประมวลผลจากการศึกษาแล้ว เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของการศึกษาอีกครั้งเพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับการศึกษาโดยรับรู้ข้อมูลการศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษา จะดำเนินการจากข้อมูลที่รวบรวมมาวิเคราะห์จากเนื้อหาที่ได้ โดยการแยกวิเคราะห์ข้อมูลเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (descriptive analysis) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากการจัดอภิปรายกลุ่ม (focus group discussion) การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง การประเมินป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม โดยแสดงเป็นตารางและคำสถิติอย่างง่าย ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย เพื่ออธิบายถึงลักษณะ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมของครัวเรือน และอธิบายถึงผลของปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อการจัดการป่าชุมชน ตลอดจนตัวเลขที่ได้จากการสำรวจวางแผนแปลงตัวอย่างในพื้นที่ เพื่อให้ทราบถึงสถานะของทรัพยากร เพื่อนำมาใช้ในการวางแผนการจัดการป่าชุมชน

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ (quantitative analysis) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บแบบสัมภาษณ์ ในส่วนการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่าย รวมถึงแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่างๆ นำข้อมูลที่ได้แยกประเด็นต่างๆ เข้าไปวิเคราะห์ในโปรแกรมวิเคราะห์สถิติทางสังคมศาสตร์ ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย โดยแยกประเด็นของข้อคำถาม ในการวิเคราะห์ออกเป็นส่วนต่างๆ เพื่อความเหมาะสมในการใช้สถิติวิเคราะห์ข้อมูล ส่วนคำถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมที่มีต่อกิจกรรมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ได้แบ่งคำตอบเป็น 3 แนวทาง คือ เข้าร่วมเป็นประจำ เข้าร่วมเป็นบางครั้ง และไม่เคยเข้าร่วม โดยกำหนดเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้ กิจกรรมที่เคยเข้าร่วมเป็นประจำ ให้ 2 คะแนน กิจกรรมที่เคยเข้าร่วมเป็นบางครั้ง ให้ 1 คะแนน กิจกรรมที่ไม่เคยเข้าร่วม ให้ 0 คะแนน จากคะแนนน้ำหนักสูงสุดเท่ากับ 2 ขณะที่ระดับการมีส่วนร่วมมี 3 ระดับ ดังนั้นเกณฑ์การมีส่วนร่วมสามารถจำแนกได้ตามคะแนนน้ำหนักเฉลี่ยจากน้อยไปมากได้ดังนี้

- การมีส่วนร่วมน้อย คะแนนน้ำหนักรวมตั้งแต่ 0.01 - 0.66
- การมีส่วนร่วมปานกลาง คะแนนน้ำหนักรวมตั้งแต่ 0.67 - 1.33
- การมีส่วนร่วมมาก คะแนนน้ำหนักรวมตั้งแต่ 1.34 - 2.00

ในการวิเคราะห์ทางสถิติจะใช้น้ำหนักเฉลี่ยในการเข้าร่วมกิจกรรม เป็นตัววิเคราะห์

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษาครั้งนี้เลือกพื้นที่หมู่บ้านหนองรังกา หมู่ที่ 17 ตำบลหนองขุนนาง อำเภอนองบุญมาก จังหวัดนครราชสีมา เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้มองถึงลักษณะของชุมชนเดิมที่อยู่ติดกับป่า ซึ่งประชากรตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง คือ ใช้รายชื่อผู้ขอจัดตั้งโครงการป่าชุมชนจำนวน 50 คน

ผลและวิจารณ์

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การวางแผนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม: ป่าชุมชนตำบลหนองนูนาก จังหวัดนครราชสีมา โดยสัมภาษณ์จากตัวแทนครัวเรือนที่มีรายชื่อเป็นผู้ขอจัดตั้งโครงการป่าชุมชนจำนวน 50 คน รวมทั้งสิ้น 50 ครัวเรือน มีผลการวิจัยแบ่งเป็น 5 ตอน ได้แก่ ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมโดยทั่วไป การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน กิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ลักษณะโครงสร้างของสังคมพืช แผนการจัดการทรัพยากรป่าไม้

1. ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมโดยทั่วไป

ได้ศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ เพศ อายุ สถานภาพในครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ระดับการศึกษา และลักษณะทางด้านเศรษฐกิจของครัวเรือน

1. เพศ

ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่หรือประมาณร้อยละ 62.00 เป็นเพศชาย เป็นหัวหน้าครัวเรือน เป็นผู้ตัดสินใจและเป็นผู้ดำเนินการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในครัวเรือนหรือในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม ผู้ตอบที่เป็นเพศหญิง มีประมาณร้อยละ 38.00 (ตารางที่ 1)

2. อายุ

อายุของผู้ให้สัมภาษณ์มีอายุสูงสุด 74 ปี อายุต่ำสุด 26 ปี ช่วงอายุ 31-40 ปี เป็นช่วงอายุของกลุ่มตัวแทนมากที่สุด ร้อยละ 42.00 รองลงมาคือ ช่วงอายุ 41-50 ปี 51-60 ปี มากกว่า 61 ปี และ 18-30 ปี คิดเป็นร้อยละ 20.00 18.00 14.00 และ 6.00 ตามลำดับ สำหรับอายุเฉลี่ยของผู้ให้สัมภาษณ์คือ 45.58 ปี (ตารางที่ 1)

3. สถานภาพในครัวเรือน

สถานภาพในครัวเรือนของผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ หรือประมาณร้อยละ 62.00 เป็น พ่อบ้านหรือเป็นผู้นำครอบครัว รองลงมาคือสถานภาพเป็นแม่บ้านและสมาชิกในครัวเรือนมี ประมาณร้อยละ 34.00 และร้อยละ 4.00 ตามลำดับ (ตารางที่ 1)

4. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

ครัวเรือนผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนประมาณ 4 - 6 คน คิด เป็นร้อยละ 48.00 รองลงมาคือ มีจำนวนสมาชิก 1 - 3 คน คิดเป็นร้อยละ 42.00 ส่วนครัวเรือนที่มี สมาชิก 7 - 10 คน มีมากถึงร้อยละ 6.00 และสำหรับครัวเรือนที่มีสมาชิกตั้งแต่ 10 คนขึ้นไป มีเพียง ร้อยละ 4.00 เท่านั้น จากผลการศึกษาทำให้ทราบว่าครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นครอบครัว ขนาดกลาง มีจำนวนสมาชิกเฉลี่ยต่อครัวเรือนเท่ากับ 5 คน โดยมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนต่ำสุด เท่ากับ 2 คน และมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนสูงสุด เท่ากับ 13 คน (ตารางที่ 1)

5. ระดับการศึกษา

ระดับการศึกษาของผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษามากที่สุด คือ ร้อยละ 72.00 รองลงมาคือ มัธยมศึกษาตอนต้นร้อยละ 16 มัธยมศึกษาตอนปลายร้อยละ 6.00 ไม่ได้เรียนหนังสือ ร้อยละ 6.00 ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความรู้ความสามารถใน การอ่านออกเขียนได้ (ตารางที่ 1)

6. ตำแหน่งทางสังคม

ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ไม่มีตำแหน่งทางสังคมในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 72.00 ส่วนที่มี ตำแหน่งทางสังคม เช่น กรรมการป่าชุมชน กรรมการหมู่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การ บริหารส่วนตำบล (สอ.บต.) ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน และอื่นๆ คิดเป็นร้อยละตามลำดับดังนี้ 14.00 6.00 4.00 2.00 2.00 2.00 และ 2.00

ตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน)	ร้อยละ	หมายเหตุ
เพศ			
หญิง	19	62.00	
ชาย	31	38.00	
รวม	50	100.00	
อายุ (ปี)			
18 – 30 ปี	3	6.00	
31 – 40 ปี	21	42.00	
41 – 50 ปี	10	20.00	
51 – 60 ปี	9	18.00	
มากกว่า 60 ปี	7	14.00	
รวม	50	100.00	
สถานภาพในครัวเรือน			
พ่อบ้าน	31	62.00	
แม่บ้าน	17	34.00	
สมาชิกในครัวเรือน	2	4.00	
รวม	50	100.00	
จำนวนสมาชิก			
1 – 3	21	42.00	
4 – 6	24	48.00	
7 – 10	3	6.00	
ตั้งแต่ 11 คนขึ้นไป	2	4.00	
รวม	50	100.00	
ระดับการศึกษา			
ประถมศึกษา	36	72.00	
มัธยมศึกษาตอนต้น	8	16.00	
ไม่ได้เรียนหนังสือ	3	6.00	

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน)	ร้อยละ	หมายเหตุ
มัธยมศึกษาตอนปลาย	3	6.00	
รวม	50	100.00	
ตำแหน่งทางสังคม(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
ไม่มีตำแหน่ง	36	72.00	
กรรมการป่าชุมชน	7	14.00	
กรรมการหมู่บ้าน	3	6.00	
ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	2	4.00	
สมาชิก อบต.	1	2.00	
ผู้ใหญ่บ้าน	1	2.00	
สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน	1	2.00	
อื่นๆ	1	2.00	

7. อาชีพหลักของผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนาปลูกข้าวหอมมะลิ ปลูกมันสำปะหลัง และปลูกอ้อย คิดเป็นร้อยละ 60 รองลงมาได้แก่ รับจ้างทั่วไป และรับราชการ คิดเป็นร้อยละ 34.00 และ 6.00 ตามลำดับ มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 4,500 บาท/เดือน (ตารางที่ 2)

8. อาชีพรองของผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป คิดเป็นร้อยละ 52.00 รองลงมา ได้แก่ เกษตรกรรม ค้าขาย คิดเป็นร้อยละ 12.00 และ 6.00 ตามลำดับ และมีประชากรอีก ร้อยละ 30.00 ที่ไม่มีอาชีพรอง รายได้จากอาชีพรองเฉลี่ย 6,583.87 บาท/เดือน (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 อาชีพของผู้ให้สัมภาษณ์

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน)	ร้อยละ	หมายเหตุ
อาชีพหลัก			
เกษตรกรรวม	30	60.00	
รับจ้างทั่วไป	17	34.00	
รับราชการ	3	6.00	
รวม	50	100.00	
รายได้เฉลี่ย	4,500 บาท/เดือน		
อาชีพรอง			
รับจ้างทั่วไป	26	52.00	
ไม่มี	15	30.00	
เกษตรกรรวม	6	12.00	
ค้าขาย	3	6.00	
รวม	50	100.00	
รายได้เฉลี่ย	6,583.87 บาท/เดือน		

2. การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

2.1 การใช้ประโยชน์

จากการศึกษาพบว่าผู้ให้สัมภาษณ์ในหมู่บ้านหนองรังกาทั้งหมดมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ (ตารางที่ 3) ซึ่งมีการใช้ในหลายๆ ด้าน และแต่ละครัวเรือนก็ใช้ประโยชน์จากป่ามากกว่าด้านเดียว ด้านที่ใช้มากที่สุด คือ เป็นแหล่งอาหาร คิดเป็นร้อยละ 86.00 รองลงมาได้แก่ เป็นแหล่งรายได้ ร้อยละ 24.00 เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ร้อยละ 20.00 เป็นแหล่งไม้ใช้สอยและที่เลี้ยงสัตว์มีร้อยละเท่ากัน คือ ร้อยละ 12.00 เป็นแหล่งเชื้อเพลิง ร้อยละ 10.00 และสร้างที่อยู่อาศัย ร้อยละ 6.00 โดยจากการศึกษาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ที่ราษฎรมีการเก็บหาและใช้ประโยชน์นั้นมีรายละเอียดดังตารางที่ 3

2.2 การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่า

ผลผลิตจากป่าที่ชุมชนนำมาใช้ประโยชน์ส่วนมากเป็นพืชผักอาหารป่า ซึ่งวิธีการได้มาซึ่งผลผลิตนั้นมีทั้ง เก็บเอง และซื้อมา คิดเป็นร้อยละ 90.00 และ 20.00 ตามลำดับ (ตารางที่ 3)

2.3 การใช้ผลผลิตจากป่า

วิธีการใช้ผลผลิตจากป่าของผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมดเข้าไปเก็บหาผลผลิตจากป่าเอง (ตารางที่ 3) และผลผลิตที่เก็บ เป็นพวก เห็ด ผักป่าชนิดต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์การเก็บหาเพื่อบริโภคในครัวเรือน ผักป่า และผลไม้ป่าที่เก็บมาบริโภคมีความหลากหลายขึ้นอยู่กับฤดูกาล ซึ่งผักบางชนิดสามารถเก็บหาได้ตลอดทั้งปี การเก็บหาส่วนใหญ่จะเก็บมาแค่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น ในการเก็บหาของป่านั้น ชุมชนได้ร่วมกันตั้งกฎ กติกาในการเก็บหาเพื่อเป็นการควบคุม ดูแลมิให้มีการเก็บเกินอัตรากำลังที่ป่าสามารถผลิตได้ เป็นการควบคุมการเก็บหาของทุกคนในและนอกชุมชน เพื่อให้มีผลผลิตจากป่าให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต เมื่อมีการใช้ประโยชน์ป่าชุมชนกันแล้ว ราษฎรบางครัวเรือนก็ได้เข้าไปช่วยดูแลรักษาป่าด้วย

ตารางที่ 3 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน)	ร้อยละ	หมายเหตุ
ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน			
เคย	50	100.00	
ไม่เคย	0	0.00	
รวม	50	100	
ลักษณะการใช้ประโยชน์ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
แหล่งอาหาร	43	86.00	
แหล่งรายได้	12	24.00	
ที่พักผ่อนหย่อนใจ	10	20.00	
แหล่งไม้ใช้ประโยชน์	6	12.00	
ที่เลี้ยงสัตว์	6	12.00	
แหล่งเชื้อเพลิง	5	10.00	

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน)	ร้อยละ	หมายเหตุ
ลักษณะการใช้ประโยชน์ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
สร้างที่อยู่อาศัย	3	6.00	
วิธีการใช้ผลผลิตจากป่า (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
เก็บเอง	45	90.00	
ซื้อ	10	20.00	

2.4 พืชผักอาหารป่า

จากการศึกษาพบว่าครัวเรือนทั้งหมดมีการเก็บหาพืชผักป่า โดยวัตถุประสงค์ในการเก็บหาเพื่อบริโภคในครัวเรือน พืชผักป่าที่เก็บหาขึ้นมีหลากหลายขึ้นอยู่กับฤดูกาล แต่บางชนิดก็มีให้เก็บหาตลอดทั้งปี พืชผักที่ครัวเรือนเก็บหาชนิดนี้ ผักหวาน เก็บหาปีละ 34.50 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 120 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 4,140 บาท/ปี กระบอก เก็บหาปีละ 26 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 60 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 1,560 บาท/ปี กะทกรก เก็บหาปีละ 30 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 50 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 1,500 บาท/ปี ผักอินูน เก็บหาปีละ 20 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 50 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 1,000 บาท/ปี เปราะหอม เก็บหาปีละ 18 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 50 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 900 บาท/ปี กระเจียว เก็บหาปีละ 6 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 40 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 240 บาท/ปี กระโดน เก็บหาปีละ 9 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 25 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 225 บาท/ปี ผักกุ่ม เก็บหาปีละ 4 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 25 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 100 บาท/ปี แด้ว เก็บหาปีละ 4 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 25 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 100 บาท/ปี ดอกดิน เก็บหาปีละ 3 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 25 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 75 บาท/ปี ตำลึง เก็บหาปีละ 2 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 25 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 50 บาท/ปี ชุมชนมีการเก็บหาผลผลิตจากป่าชุมชนตำบลหนองบุนนาค ซึ่งเป็นพืชผักอาหารป่า รวมทั้งหมดมีมูลค่าเท่ากับ 9,890 บาทต่อปี (เฉลี่ย 197.80 บาทต่อครัวเรือนต่อปี)

2.5 เห็ด

จากการศึกษาพบว่าครัวเรือนทั้งหมดมีการเก็บหาเห็ด ซึ่งเป็นผลผลิตจากป่าที่ชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์มากที่สุด โดยวัตถุประสงค์ในการเก็บหาเพื่อบริโภคในครัวเรือนและค้าขาย เห็ดที่ชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์มีทั้งหมด 16 ชนิด ดังนี้ เห็ดไคส เก็บหาปีละ 185 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 100 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 18,500 บาท/ปี เห็ดระโงก เก็บหาปีละ 159 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 100 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 15,900 บาท/ปี เห็ดโคน เก็บหาปีละ 145 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 100 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 14,500 บาท/ปี เห็ดน้ำผึ้ง เก็บหาปีละ 79 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 70 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 5,530 บาท/ปี เห็ดหน้าขาว เก็บหาปีละ 57 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 80 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 4,560 บาท/ปี เห็ดแปง เก็บหาปีละ 45 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 70 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 3,150 บาท/ปี เห็ดน้ำหมาก เก็บหาปีละ 31 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 70 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 2,170 บาท/ปี เห็ดมันปู เก็บหาปีละ 19 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 70 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 1,330 บาท/ปี เห็ดนางหง เก็บหาปีละ 11 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 60 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 660 บาท/ปี เห็ดหำพระ เก็บหาปีละ 7 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 80 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 560 บาท/ปี เห็ดยูคา เก็บหาปีละ 8 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 60 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 480 บาท/ปี เห็ดหน้ามอม เก็บหาปีละ 7 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 50 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 350 บาท/ปี เห็ดหน้าอ่อน เก็บหาปีละ 4 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 50 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 200 บาท/ปี เห็ดถ่าน เก็บหาปีละ 3.50 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 50 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 175 บาท/ปี เห็ดเพ็ก เก็บหาปีละ 2 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 50 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 100 บาท/ปี เห็ดกะทิ เก็บหาปีละ 1 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย 60 บาท/กิโลกรัม รวมรายได้ 60 บาท/ปี ชุมชนมีการเก็บหาผลผลิตจากป่าชุมชนตำบลหนองขุนนาง ซึ่งเป็นเห็ดชนิดต่างๆ รวมมูลค่าทั้งหมด 68,225 บาท/ปี (เฉลี่ย 1,364.50 บาทต่อครัวเรือนต่อปี) (ตารางที่ 5)

2.6 ไม้ฟืน

บทบาทของไม้ฟืนที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบๆ ป่าชุมชนตำบลหนองขุนนางนั้นถูกลดความสำคัญลงไปมาก เนื่องจากในปัจจุบันมีการนำ เชื้อเพลิงในรูปแบบต่างๆ มาใช้กันอย่างแพร่หลาย เช่น แก๊สหุงต้ม ไฟฟ้า มาใช้ทดแทนไม้ฟืน และในการบริหารจัดการป่าชุมชนตำบลหนองขุนนางได้มีการจำกัดให้มีการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าเฉพาะพืชผักอาหารป่าเท่านั้น

ตารางที่ 4 มูลค่าการใช้ประโยชน์พืชผักจากป่าชุมชนทั้งใช้ในครัวเรือนและเพื่อการค้า

ชนิด	ปริมาณ เก็บหา (กก./ปี)	ราคา จำหน่าย (บาท/กก.)	รวม รายได้ (บาท/ปี)	ช่วงเวลาเก็บ หา(เดือน)	หมายเหตุ
1. ผักหวาน (<i>Melientha suavis</i>)	34.5	120	4,140	พ.ค.	
2. กะทกรก (<i>Olex psittacorum</i>)	30	50	1,500	มี.ค.-ก.ย.	
3. กระบุง (<i>Pseudodracontium lacourii</i>)	26	60	1,560	พ.ค.	
4. ผักอีหนู (<i>Adenia viridiflora</i>)	20	50	1,000	เม.ย.-มิ.ย.	
5. เปราะหอม (<i>Kaempferia galanga</i>)	18	50	900	มิ.ย.	
6. กระโดน (<i>Careya sphareica</i>)	9	25	225	ก.ค.	
7. กระเจียว (<i>Curcuma singularis</i>)	6	40	240	พ.ค.	
8. ผักกุ่ม (<i>Crateva religiosa</i>)	4	25	100	ก.ค.	
9. แด้ว (<i>Cratoxylum maingayi</i>)	4	25	100	มี.ค.	
10. ดอกดิน (<i>Curcuma parviflora</i>)	3	25	75	พ.ค.	
11. คำลี้ (<i>Cocciuia grandis</i>)	2	25	50	พ.ค.	
รายได้รวมประมาณ 197.80 บาท/ครัวเรือน/ปี					

ตารางที่ 5 มูลค่าการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนโดยการเก็บเห็ดทั้งใช้ในครัวเรือนและเพื่อการค้า

ชนิด	ปริมาณ เก็บหา (กก./ปี)	ราคา จำหน่าย (บาท/กก.)	รวม รายได้ (บาท/ปี)	ช่วงเวลาเก็บ หา(เดือน)	หมายเหตุ
1. เห็ดไค (<i>Russula delica</i>)	185	100	18,500	พ.ค.-ก.ย.	
2. เห็ดระโงก (<i>Amanita princeps</i>)	159	100	15,900	พ.ค.-ก.ย.	
3. เห็ดโคน (<i>Termitomyces fuliginosus</i>)	145	100	14,500	พ.ค.-ก.ย.	
4. เห็ดน้ำผึ้ง (<i>Boletus colossus</i>)	79	70	5,530	พ.ค.-ก.ย.	
5. เห็ดหน้าขาว (<i>Russula sp.</i>)	57	80	4,560	พ.ค.-ก.ย.	
6. เห็ดแป้ง (<i>Russula alboareolata</i>)	45	70	3,150	พ.ค.-ก.ย.	

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ชนิด	ปริมาณ เก็บหา (กก./ปี)	ราคา จำหน่าย (บาท/กก.)	รวม รายได้ (บาท/ปี)	ช่วงเวลา เก็บหา (เดือน)	หมายเหตุ
7. เห็ดน้ำหมาก (<i>Russula emetic</i>)	31	70	2,170	พ.ค.-ก.ย.	
8. เห็ดมันปู (<i>Craterellus</i> sp.)	19	70	1,330	พ.ค.-ก.ย.	
9. เห็ดนางหง (<i>Amanita caesarea</i>)	11	60	660	พ.ค.-ก.ย.	
10. เห็ดหำพระ (<i>Mycoamaruthus cambodensis</i>)	7	80	560	พ.ค.-ก.ย.	
11. เห็ดยูคา (<i>Tylopilus plumbeoviolaceus</i>)	8	60	480	พ.ค.-ก.ย.	
12. เห็ดหน้ามอม (<i>Russula cyanoxantha</i>)	7	50	350	พ.ค.-ก.ย.	
13. เห็ดหน้าอ่อน (<i>Russula</i> sp.)	4	50	200	พ.ค.-ก.ย.	
14. เห็ดถ่าน (<i>Russula densifolia</i>)	3.5	50	175	พ.ค.-ก.ย.	
15. เห็ดเพ็ก (<i>Lentinus strigosus</i>)	2	50	100	พ.ค.-ก.ย.	
16. เห็ดกะทิ (<i>Russula</i> sp.)	1	60	60	พ.ค.-ก.ย.	
รายได้รวมประมาณ 1,364.50 บาท/ครัวเรือน/ปี					

3. กิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน

ได้ศึกษาในประเด็นของการมีแผนการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน กุฎระเปียบป่าชุมชน กิจกรรมที่เข้าร่วมทำในการจัดการป่าชุมชน แหล่งข่าวสารที่ได้รับ และกิจกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรต่างๆ ของป่าชุมชน

3.1 การมีแผนการจัดการป่าชุมชน

ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่หรือประมาณร้อยละ 94 ให้ข้อมูลว่าป่าชุมชนตำบลหนองบนนากมีแผนการจัดการป่าชุมชน ซึ่งส่วนมากจะเป็นแผนในการทำกิจกรรมปลูกป่าในพื้นที่ป่าชุมชนในวันสำคัญต่างๆ เท่านั้น ส่วนอีกร้อยละ 6 ให้ข้อมูลว่าป่าชุมชนตำบลหนองบนนากไม่มีแผนการจัดการป่าชุมชน เนื่องจากเห็นว่ายังไม่มีแผนการจัดการป่าชุมชนที่เป็นแบบแผน (ตารางที่ 6)

3.2 กฎระเบียบป่าชุมชน

ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกครัวเรือน ให้ข้อมูลว่าทราบถึงกฎระเบียบของป่าชุมชนตำบลหนอง
บุญนาคว่ามีกฎในการควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์ต่างๆ จากป่า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเก็บหา
ของป่า หรือข้อห้ามต่างๆ ในการเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่า (ตารางที่ 6) ซึ่งกฎข้อบังคับป่าชุมชน
ตำบลหนองบุญนาคมี ดังนี้

- 1) ห้ามมิให้ผู้ใดตัดไม้ เผล่าถ่าน หรือนำไม้ออกจากป่าเด็ดขาด
- 2) ห้ามมิให้ผู้ใดลักลอบตัดไม้หรือบุกรุกยึดถือครอบครองเพื่อผลประโยชน์
ส่วนตัว
- 3) ห้ามมิให้ผู้ใดนำสัตว์เลื้อยมาล้อมคอก หรือเป็นที่อยู่อาศัย
- 4) ห้ามมิให้ผู้ใดนำเครื่องมือที่เป็นอุปกรณ์ทำลายป่า เช่น มีด ขวาน เลื่อย เข้ามา
ในป่า
- 5) ห้ามมิให้ผู้ใดใช้ประโยชน์จากป่าในด้านการค้า เช่น พืชสมุนไพร กล้วยไม้
ปรง หรือพันธุ์ไม้หายาก
- 6) ห้ามมิให้ผู้ใดเผาป่า หรือทำการใดๆ ที่ก่อให้เกิดป่าโดยเด็ดขาด
- 7) คำประกาศต่างๆ ที่เห็นชอบโดยคณะกรรมการดำเนินการถือเป็นเด็ดขาด ผู้ใด
จะละเมิดมิได้

บทลงโทษผู้กระทำความผิด

ผู้ฝ่าฝืน จะถูกลงโทษหรือดำเนินคดีตามกฎหมาย ตามสมควรแก่เหตุ ตามที่คณะกรรมการพิจารณา และเห็นสมควร

ข้อยกเว้น

- 1) ราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติ เช่น อัคคีภัย อุทกภัย วาตภัย หรือภัยอื่นๆ ที่เป็นเหตุสุดวิสัย โดยได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการ
- 2) บุรุษช่อมแซมสาธารณประโยชน์ เช่น วัด โรงเรียน ศาลากลางบ้าน ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับพิจารณาและได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการ

3.3 การเข้าร่วมกิจกรรมในการจัดการป่าชุมชน

ในการจัดการป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาก็มีกิจกรรมต่างๆ ให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมมากมาย ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์ทุกครัวเรือนเคยเข้าร่วมกิจกรรมในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งกิจกรรมที่ชุมชนเข้าร่วมมากที่สุดคือการบวชป่า ชุมชนเข้าร่วมร้อยละ 66.00 และกิจกรรมที่รองลงมาได้แก่ การปลูกป่า จัดทำแนวเขตป่า ทำแนวกันไฟ ทำแนวทางเดิน และอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 56.00 40.00 28.00 16.00 และ 4.00 ตามลำดับ (ตารางที่ 6)

3.4 กิจกรรมด้านการอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่าไม้

ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาก็มีกิจกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรทั้งดิน น้ำ และป่าไม้ ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์ร้อยละ 90.00 เห็นว่าป่าชุมชนหนองบุญนาก็มีกิจกรรมการอนุรักษ์ดิน คือ การปลูกหญ้าแฝก และการไม่เผาป่า ส่วนร้อยละ 10.00 เห็นว่าไม่มีกิจกรรมดังกล่าว กิจกรรมการอนุรักษ์น้ำ นั้น ผู้ให้สัมภาษณ์ร้อยละ 70.00 เห็นว่าป่าชุมชนหนองบุญนาก็มีกิจกรรมการอนุรักษ์น้ำ คือ การขุดบ่อบาดาลและการดูแลบ่อน้ำ ภายในพื้นที่ป่าชุมชน ส่วนร้อยละ 30.00 เห็นว่าไม่มีกิจกรรมดังกล่าว กิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้นั้น ผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมด เห็นว่าป่าชุมชนหนองบุญนาก็มีกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้ คือ การปลูกป่าในวันสำคัญต่างๆ การดับไฟป่า รวมถึงการปลูกซ่อมคืนไม้ (ตารางที่ 6)

3.5 ความพึงพอใจในการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน

ผู้ให้สัมภาษณ์ร้อยละ 98.00 มีความพึงพอใจในการจัดการป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาก และให้ความเห็นว่าหากจะจัดการให้ป่าสามารถเอื้อประโยชน์ให้ชุมชนและลูกหลานได้ในระยะยาวควรจะมีการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนตำบลหนองบุญนากที่ชัดเจนมากกว่านี้ ส่วนอีกร้อยละ 2.00 ยังไม่พอใจการจัดการป่าชุมชนนัก (ตารางที่ 6)

3.6 ภาครัฐกับการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน

ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกครัวเรือน กล่าวถึงเจ้าหน้าที่ภาครัฐว่า มีบทบาทในเรื่องของการผลักดันให้ชุมชนรวมตัวกันจัดตั้งป่าชุมชน การเข้ามาให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการบริหารจัดการป่าชุมชน รวมทั้งเป็นที่ปรึกษาของชุมชนในการทำกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาก (ตารางที่ 6)

3.7 ความคิดเห็นของชุมชนเกี่ยวกับการมีป่าชุมชนของหมู่บ้าน

จากการสัมภาษณ์ครัวเรือนตัวอย่างนั้น ทำให้ทราบว่าครัวเรือนตัวอย่างเห็นว่าป่าชุมชนตำบลหนองบุญนากให้ประโยชน์กับชุมชนในหลายๆ ด้าน ทั้งเป็นแหล่งอาหารของชุมชน เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งผลิตอากาศบริสุทธิ์ของหมู่บ้าน เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นห้องเรียนธรรมชาติของนักเรียน จึงอยากให้ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนากมีความสมบูรณ์ตลอดไปให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนสืบไป

ตารางที่ 6 กิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชน	จำนวน (คน)	ร้อยละ	หมายเหตุ
แผนการจัดการป่าชุมชน			
มี	47	94.00	
ไม่มี	3	6.00	
รวม	50	100.00	

ตารางที่ 6 (ต่อ)

การจัดการป่าชุมชน	จำนวน (คน)	ร้อยละ	หมายเหตุ
กฎระเบียบป่าชุมชน			
ทราบ	50	100.00	
ไม่ทราบ	0	0.00	
รวม	50	100.00	
การเข้าร่วมกิจกรรม			
เคย	50	100.00	
ไม่เคย	0	0.00	
รวม	50	100.00	
กิจกรรมในการจัดการป่าชุมชน			
(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
บวขป่า	33	66.00	
ปลูกป่า	28	56.00	
จัดทำแนวเขตป่า	20	40.00	
จัดทำแนวกันไฟ	14	28.00	
ทำแนวทางเดิน	8	16.00	
อื่นๆ	2	4.00	
กิจกรรมการอนุรักษ์ดิน			
มี	45	90.00	
ไม่มี	5	10.00	
รวม	50	100.00	
กิจกรรมการอนุรักษ์น้ำ			
มี	35	70.00	
ไม่มี	15	30.00	
รวม	50	100.00	
กิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้			
มี	50	100.00	
ไม่มี	0	0.00	
รวม	50	100.00	

ตารางที่ 6 (ต่อ)

การจัดการป่าชุมชน	จำนวน (คน)	ร้อยละ	หมายเหตุ
ความพึงพอใจในการจัดการป่าชุมชนของ			
หมู่บ้าน			
พอใจ	49	98.00	
ไม่พอใจ	1	2.00	
รวม	50	100.00	
ภาครัฐกับการจัดการป่าชุมชน			
พอใจ	50	100.00	
ไม่พอใจ	0	0.00	
รวม	50	100.00	

4. การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ผลการศึกษามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประชากรกลุ่มตัวอย่าง ได้แบ่งกิจกรรมการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ การเสนอความคิดเห็นในการจัดการทรัพยากร การวางแผนการดำเนินงานด้านป่าชุมชน และการติดตาม ควบคุมและประเมินผลการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในการประเมินระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เข้าร่วมกิจกรรมในแต่ละขั้นตอนพิจารณาจากคะแนนน้ำหนัก โดยกำหนดให้กิจกรรมที่ไม่เคยเข้าร่วมมีค่าน้ำหนักเท่ากับ 0 กิจกรรมที่เคยเข้าร่วมบางครั้งมีค่าน้ำหนักเท่ากับ 1 และกิจกรรมที่เคยเข้าร่วมเป็นประจำ มีค่าน้ำหนักเท่ากับ 2 เมื่อพิจารณาค่าคะแนนน้ำหนักเฉลี่ยรวมแล้วพบว่าระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ทุกระบวนการอยู่ในระดับปานกลาง (คะแนนน้ำหนักรวมเฉลี่ย 1.24) และเมื่อพิจารณาคะแนนน้ำหนักรวมเฉลี่ยของแต่ละกิจกรรม พบว่า กิจกรรมที่ประชาชนมีส่วนร่วมมาก ได้แก่ การวางแผนการดำเนินงานด้านป่าชุมชน (ค่าคะแนนน้ำหนักรวมเฉลี่ย 1.71) ส่วนกิจกรรมการติดตาม ควบคุมและประเมินผลการจัดการป่าชุมชน และ การเสนอความคิดเห็นในการจัดการทรัพยากรอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าคะแนนน้ำหนักรวมเฉลี่ยเท่ากับ 1.19 และ 0.83 ตามลำดับ (ตารางที่ 7)

ตารางที่ 7 คะแนนน้ำหนักเฉลี่ยรวมของการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

กิจกรรมการมีส่วนร่วม	คะแนนน้ำหนักรวมเฉลี่ย
การเสนอความคิดเห็นในการจัดการทรัพยากร	0.83
การวางแผนการดำเนินงานด้านป่าชุมชน	1.71
การติดตาม ควบคุมและประเมินผลการจัดการทรัพยากรป่าไม้	1.19
รวม	1.24

4.1 การเสนอความคิดเห็นในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการคิดค้นปัญหาและวางแผน เมื่อพิจารณาจากค่าคะแนนน้ำหนักเฉลี่ยในการเข้าร่วมกิจกรรมแต่ละกิจกรรมพบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับใกล้เคียงกันตั้งแต่ 0.88 - 0.74 ซึ่งเป็นระดับของการมีส่วนร่วมปานกลาง (ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 0.67 - 1.33) และเมื่อพิจารณาค่าคะแนนน้ำหนักเฉลี่ยรวมถือว่าระดับการมีส่วนร่วมปานกลาง (คะแนนน้ำหนักเฉลี่ยรวม 0.83) โดยกิจกรรมที่มีคะแนนน้ำหนักเฉลี่ยสูงสุด (คะแนนน้ำหนักเฉลี่ย 0.88) คือ กิจกรรมประชุมเพื่อคิดค้นปัญหาและหาแนวทางแก้ปัญหาและหาวิธีการในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน สาเหตุที่ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมนี้มากเนื่องจากเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนโดยมีการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในทั้งเชิงเศรษฐกิจและเพื่อยังชีพ การเข้าร่วมในกิจกรรมนี้ทำให้เขาได้เข้าใจถึงวิธีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและใช้ได้อย่างยาวนาน หากไม่เข้าร่วมกิจกรรมก็อาจจะทำให้ขาดข้อมูลข่าวสารและเสียโอกาสในการแสดงความคิดเห็นหรือมีข้อขัดแย้งในภายหลังได้ ส่วนค่าเฉลี่ยกิจกรรมที่รองลงมาได้แก่ กิจกรรมประชุมพิจารณาถึงปัญหาการดูแลรักษาป่าไม้ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน (ค่าคะแนนน้ำหนักเฉลี่ยรวม 0.86) กิจกรรมการหาวิธีการในการป้องกันบำรุงรักษา และฟื้นฟูป่าชุมชน (ค่าคะแนนน้ำหนักเฉลี่ยรวม 0.82) กิจกรรมการออกกฎระเบียบเพื่อการจัดระเบียบกฎเกณฑ์เกี่ยวกับป่าชุมชน (ค่าคะแนนน้ำหนักเฉลี่ยรวม 0.74) รายละเอียดดังตารางที่ 8

4.2 การวางแผนการดำเนินงานด้านป่าชุมชน

สำหรับการวางแผนการดำเนินงานด้านป่าชุมชน เมื่อพิจารณาจากค่าคะแนนน้ำหนักเฉลี่ยในการเข้าร่วมกิจกรรมแต่ละกิจกรรมพบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับใกล้เคียงกันตั้งแต่ 1.44 -

2.00 ซึ่งเป็นระดับของการมีส่วนร่วมมาก (ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 1.34 - 2.00) และเมื่อพิจารณาค่าคะแนนน้ำหนักรวมถือว่าระดับการมีส่วนร่วมมาก (คะแนนน้ำหนักรวม 1.71) โดยกิจกรรมที่มีคะแนนน้ำหนักรวมสูงสุด (คะแนนน้ำหนักรวม 2.00) คือ การมีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมปลูกป่าในวันสำคัญ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ชุมชนจะจัดขึ้นทุกๆ ปี ชักชวนให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทำกิจกรรมกัน อย่างน้อยก็ในวันสำคัญต่างๆ ในรอบปี ส่วนกิจกรรมการวางแผนในด้านอื่นๆ เรียงลำดับได้ดังนี้ การวางแผนป้องกันไฟป่า การวางแผนเดินลาดตระเวนตรวจป่า การวางแผนการจัดการทำกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชน การวางแผนกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชน มีคะแนนน้ำหนักรวม 1.80 1.76 1.56 และ 1.44 ตามลำดับ (ตารางที่ 9)

4.3 การติดตาม ควบคุมและประเมินผลการจัดการทรัพยากรป่าไม้

การศึกษาเกี่ยวกับ การติดตาม ควบคุมและประเมินผลการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เมื่อพิจารณาจากค่าคะแนนน้ำหนักรวมในการเข้าร่วมกิจกรรมแต่ละกิจกรรมพบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับต่างกันตั้งแต่ 1.00 - 1.40 ซึ่งเป็นระดับของการมีส่วนร่วมปานกลางถึงมาก (ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 0.67 - 2.00) และเมื่อพิจารณาค่าคะแนนน้ำหนักรวมถือว่าระดับการมีส่วนร่วมปานกลาง (คะแนนน้ำหนักรวม 1.19) โดยกิจกรรมที่มีคะแนนน้ำหนักรวมสูงสุด (คะแนนน้ำหนักรวม 1.40) ติดตามหรือตรวจสอบในเรื่องการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนให้เป็นไปตามกฎระเบียบ เนื่องจากชุมชนมีการใช้ประโยชน์ในเรื่องนี้มากการติดตามตรวจสอบจึงต้องดำเนินการให้เป็นไปตามกฎ ระเบียบที่วางไว้เพื่อให้มีทรัพยากรใช้ได้อย่างยั่งยืนตลอดชั่วลูกชั่วหลาน ส่วนกิจกรรมการติดตาม ควบคุมและประเมินผลในด้านอื่นๆ เรียงลำดับได้ดังนี้ การสำรวจต้นไม้หลังจากการปลูก การร่วมตรวจสอบแนวเขตป่าชุมชนกับทางคณะกรรมการป่าชุมชน การจับกลุ่มพูดคุยกับเพื่อนบ้านไม่ให้กระทำผิดกฎระเบียบป่าชุมชน เดินลาดตระเวนตรวจป่ามีคะแนนน้ำหนักรวม 1.28 1.16 1.12 และ 1.00 ตามลำดับ (ตารางที่ 10)

ตารางที่ 8 การมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น

กิจกรรมการมีส่วนร่วม	ระดับของการมีส่วนร่วม						คะแนน น้ำหนัก เฉลี่ย
	ไม่เคย		เคยบางครั้ง		เคยทุกครั้ง		
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
การเข้าร่วมประชุมเพื่อคัดค้าน ปัญหาและหาแนวทาง แก้ปัญหา	10	20	36	72	4	8	0.88
การเข้าไปร่วมประชุม พิจารณาหาวิธีการในการใช้ ประโยชน์จากป่าชุมชน	11	22	36	72	3	6	0.88
การเข้าร่วมประชุมพิจารณา ถึงปัญหาการดูแลรักษาป่าไม้ ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน	9	18	39	78	2	4	0.86
การเข้าร่วมประชุมพิจารณา หาวิธีการในการป้องกัน บำรุงรักษาและฟื้นฟูป่าชุมชน	12	24	35	70	3	6	0.82
การเข้าร่วมประชุมพิจารณา ออกกฎระเบียบเพื่อการจัด ระเบียบกฎเกณฑ์ในการ กำหนดโทษกับราษฎรใน ชุมชนที่กระทำผิดเกี่ยวกับป่า ชุมชน	18	36	27	54	5	10	0.74
คะแนนน้ำหนักเฉลี่ยรวม							0.83

ตารางที่ 9 การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงานด้านป่าชุมชน

กิจกรรมการมีส่วนร่วม	ระดับของการมีส่วนร่วม						คะแนน น้ำหนัก เฉลี่ย
	ไม่เคย		เคยบางครั้ง		เคยทุกครั้ง		
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
การมีส่วนร่วมในการ ประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเข้ามา มีส่วนร่วมปลูกป่าในวันสำคัญ	8	16	34	68	8	16	2.00
การมีส่วนร่วมในการวางแผน ป้องกันไฟป่า	11	22	33	66	6	12	1.80
การมีส่วนร่วมในการวางแผน เดินลาดตระเวนตรวจป่า	14	28	28	56	8	16	1.76
การมีส่วนร่วมในการวางแผน แผนการจัดการทำกิจกรรม เกี่ยวกับป่าชุมชน	18	36	25	50	7	14	1.56
การมีส่วนร่วมในการวางแผน กำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชน	18	36	28	56	4	8	1.44
คะแนนน้ำหนักเฉลี่ยรวม							1.71

ตารางที่ 10 การติดตาม ควบคุมและประเมินผลการจัดการทรัพยากรป่าไม้

กิจกรรมการมีส่วนร่วม	ระดับของการมีส่วนร่วม						คะแนน น้ำหนัก เฉลี่ย
	ไม่เคย		เคยบางครั้ง		เคยทุกครั้ง		
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
การเข้าร่วมตรวจสอบแนวเขต ป่าชุมชนกับทางคณะกรรมการ ป่าชุมชน	14	28	29	58	7	14	1.16
การเข้าร่วมติดตามหรือ ตรวจสอบในเรื่องการใช้ ประโยชน์จากป่าชุมชนให้ เป็นไปตามกฎระเบียบ	10	20	35	70	5	10	1.40
การเข้าร่วมสำรวจต้นไม้ หลังจากการปลูก	10	20	32	64	8	16	1.28
การจับกลุ่มพูดคุยกับเพื่อนบ้าน ไม่ให้กระทำความผิดกฎระเบียบป่า ชุมชน	9	18	28	56	13	26	1.12
การร่วมเดินลาดตระเวนตรวจ ป่า	17	34	25	50	8	16	1.00
คะแนนน้ำหนักเฉลี่ยรวม							1.19

4.4 ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการป่าชุมชน

จากการสัมภาษณ์ครัวเรือนตัวอย่างนั้น ทำให้ทราบว่าปัญหาและอุปสรรคที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนนั้น มีทั้งปัญหาที่เกิดจากคนภายในชุมชนเอง และปัญหาที่เกิดจากภาครัฐ ซึ่งปัญหาใหญ่ๆ ที่เกิดจากชุมชนเองนั้นก็เรื่องของ มีการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับป่าชุมชนน้อย เนื่องจากชาวบ้านบางส่วนไม่มีเวลาเข้าร่วมกิจกรรม และยังมีการลักลอบเผาป่าอยู่ ส่วนแนวทาง

แก้ไขที่ชุมชนเสนอแนะก็คือ อยากให้คนในชุมชนเข้ามาร่วมกิจกรรมกันมากขึ้น ให้วัด โรงเรียน เข้ามาร่วมทำกิจกรรมกับป่าชุมชน เช่น การบวชป่า การศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติในป่าของนักเรียน ส่วนปัญหาที่เกิดจากภาครัฐคือ ชุมชนขาดงบประมาณในการสนับสนุนการทำกิจกรรมต่างๆ อยากให้รัฐเข้ามาสนับสนุนในเรื่องงบประมาณ

5. ข้อมูลทั่วไปของป่าชุมชนตำบลหนองบุญนากและลักษณะโครงสร้างของสังคมพืช

ผลการสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนากและการวางแผนผังตัวอย่างบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาก พบว่า โครงการป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาก ตั้งอยู่ที่ บ้านหนองรังกา หมู่ที่ 17 ตำบลหนองบุญนาก อำเภอนองบุญมาก จังหวัดนครราชสีมา พื้นที่ดำเนินการทั้งหมด จำนวน 784 ไร่ 45 ตารางวา อาณาเขตพื้นที่ ทิศเหนือติดต่อกับไร่นายสอน หนองกลาง ทิศตะวันออกติดต่อกับไร่นายสมศักดิ์ สุขศรีนาค ทิศใต้ติดต่อกับพื้นที่ครอบครอง ทิศตะวันตกติดถนนลาดยางสายหนองบุญนาก – หนองยายเทียม อยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าดงอีจานใหญ่ (ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงอีจานใหญ่) ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 แผนที่จัดทำโครงการป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาก อำเภอนองบุญมาก จังหวัดนครราชสีมา

ลักษณะภูมิประเทศของป่าชุมชนตำบลหนองขุนนาง เป็นที่ราบสูงลาดเอียงจากทิศใต้ไปทางทิศเหนือ ลักษณะดินเป็นลูกรังปนทราย มีคลองน้ำขุดรอบแปลงป่าชุมชน

สภาพป่า เป็นป่าเต็งรัง พรรณไม้ที่ขึ้นอยู่ ได้แก่ เต็ง (*Shorea obtusa*) รัง (*Shorea siamensis*) ประดู่ (*Pterocarpus macrocarpus*) อ้อยช้าง (*Lannea coromandelica*) สะแก (*Combretum quadrangulare*) ตะแบก (*Lagerstroemia floribunda*) ตะขบป่า (*Flacourtia indica*) มะค่าแต้ (*Sindora siamensis*) กระถินพิมาน (*Leucaena leucocephala*) ไม้ (*Bambusa* sp.) ฯลฯ ไม้ชั้นล่าง จะเป็น เฟ็ก (*Vietnamosasa pusilla*) แฝก (*Vetiveria* sp.) สาบเสือ (*Chromolaena odoratum*) ปอจีคูน (*Colona auriculata*) ระเวียง (*Catunaregam spathulifolia*) หนามตะครอง (*Zizyphus cambodiana*) เล็บเหยี่ยว (*Zizyphus oenoplia*) แสดลงพันธุ (*Bauhinia bracteata*) กระดุกอิ่ง (*Erythroxylum cuneatum*) สมุนไพร กระเจียว (*Cercuma alismatifolia*) พังกี (*Croton crassifolius*) กระชาย (*Boesenbergia pundurata*) กระทือ (*Zingiber zerumbet*) เปราะหอม (*Kaempferia galanga*) ไม้เถา ไม้เลื้อย สัตว์ป่าที่พบเห็น ได้แก่ กระแต (*Tupaia glis*) อิงอ่าง (*Kaloula* sp.) แะ (*Belliana* sp.) กิ้งก่า (*Calotes* sp.) หนู (*Rattus* sp.) นกและงูชนิดต่างๆ เป็นต้น การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ เป็นแหล่งอาหารชุมชน และที่เลี้ยงสัตว์

ประวัติความเป็นมาในการจัดตั้งป่าชุมชน

ป่าชุมชนตำบลหนองขุนนาง เดิมชุมชนในท้องถิ่นเรียกพื้นที่ป่านี้ว่า ป่าทำเล ซึ่งอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงอีจานใหญ่ ชุมชนเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เมื่อปี พ.ศ. 2500 ชุมชนได้อาศัยพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตหลายด้าน ทั้งเป็นแหล่งอาหารและสมุนไพรในชุมชน เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ รวมถึงเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ และนำผลผลิตเนื้อไม้มาใช้สอย ในช่วงปี พ.ศ. 2511 - 2540 เกิดการขยายตัวของชุมชน ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายเนื่องจากการบุกรุกแผ้วถางโดยเปลี่ยนพื้นที่ป่าดั้งเดิมเป็นพื้นที่การเกษตร ซึ่งหากปล่อยให้สถานการณ์ดำเนินการอยู่ในลักษณะเช่นนี้ต่อไป โดยไม่มีกลุ่มคนหรือประชาชนในหมู่บ้านเข้าไปดูแลและจัดการ ในอนาคตจะสูญเสียพื้นที่ป่าไปอย่างถาวร พ.ศ. 2542 ชาวบ้านบ้านหนองรังกา จึงร่วมมือกันดูแลรักษาพื้นที่ป่าที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เพื่อให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน จึงได้ขออนุญาตจัดตั้งพื้นที่ป่าทำเลนี้ เป็นป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้และได้รับการอนุมัติโครงการป่าชุมชน เมื่อปี พ.ศ. 2552

จากการวางแผนตัวอย่างลักษณะสังคมพืชป่าชุมชนสำรวจบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนตำบลหนองนูนากมีลักษณะสังคมพืชดังนี้

1. ค่าความหนาแน่นของพันธุ์ไม้

ค่าความหนาแน่นของไม้ต้น ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางที่ความสูงเพียงอกตั้งแต่ 4.50 เซนติเมตรขึ้นไป มีความหนาแน่นเท่ากับ 447 ต้น/ไร่ ซึ่งมีความหนาแน่นมาก สาเหตุที่ไม้ในพื้นที่ป่าแห่งนี้มีความหนาแน่นสูง เนื่องจากเป็นป่ารุ่นที่สอง ไม้ที่ขึ้นอยู่ส่วนใหญ่เป็นไม้ที่เกิดจากการแตกหน่อขึ้นมาใหม่ และเกิดจากลูกไม้ กล้าไม้เดิม ซึ่งไม้ส่วนใหญ่ยังมีอายุน้อยและขนาดเล็ก การแก่งแย่งในด้านปัจจัยสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการเจริญเติบโตยังมีน้อย จึงทำให้ความหนาแน่นของไม้สูง และค่าความหนาแน่นดังกล่าวบ่งบอกถึงคุณภาพ (site) และความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ได้เป็นอย่างดี ซึ่งมีความหนาแน่นมากที่สุด คือ ไม้เต็ง มีค่าความหนาแน่น เท่ากับ 216 ต้น/ไร่ ความหนาแน่นสัมพัทธ์ เท่ากับ ร้อยละ 48.32 รองลงมา คือ แดงและรัง ซึ่งมีค่าความหนาแน่นเท่ากับ 64 และ 55 ต้น/ไร่ ความหนาแน่นสัมพัทธ์ เท่ากับ ร้อยละ 14.32 และ 12.30 ตามลำดับ (ตารางที่ 11)

2. ค่าความถี่ของพันธุ์ไม้

ค่าความถี่เป็นค่าของชนิดพันธุ์ไม้แต่ละชนิดที่ปรากฏในสังคมพืช ค่าความถี่ของไม้ชนิดต่างๆ เป็นค่าที่บ่งบอกถึงการกระจายของไม้นั้นๆ ผลการวิเคราะห์พบว่า ไม้เต็ง เป็นไม้ที่มีค่าความถี่สูงสุด พบกระจายอยู่ทั่วทุกแปลง ความถี่สัมพัทธ์ ร้อยละ 13.11 รองลงมา คือ รังและแดง มีค่าความถี่เท่ากับ ร้อยละ 93.75 เท่ากัน ความถี่สัมพัทธ์ ร้อยละ 12.30 เท่ากัน (ตารางที่ 11)

3. ค่าความเด่นของพันธุ์ไม้

ค่าความเด่นซึ่งวัดในรูปของพื้นที่หน้าตัดแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลเหนือไม้ชนิดอื่นๆ รวมทั้งผลผลิตจากป่าและยังเป็นตัวบ่งชี้ที่สำคัญถึงการแสดงออกของไม้แต่ละชนิด (species performance) ในสังคม จากการวิเคราะห์ พบว่า ไม้เต็ง เป็นไม้ที่มีค่าความเด่นสูงสุดเท่ากับ 12,465.70 แสดงให้เห็นว่า ไม้เต็งเป็นไม้ที่มีอิทธิพลเหนือไม้ชนิดอื่นๆ และมีการปกคลุมพื้นที่ได้ดีกว่าชนิดพันธุ์อื่น (ตารางที่ 11)

4. ค่าดัชนีความสำคัญทางนิเวศวิทยา

ค่าดัชนีความสำคัญทางนิเวศวิทยา เป็นค่าความสำคัญของพันธุ์ไม้ที่ใช้เป็นตัวบ่งชี้และเปรียบเทียบกันภายในสังคม โดยใช้ค่าความหนาแน่น ความถี่และความเด่นมาประเมิน จากผลการวิเคราะห์ค่าดัชนีความสำคัญของพันธุ์ไม้ พบว่า ไม้เต็ง เป็นไม้ที่มีค่าดัชนีความสำคัญสูงสุด โดยมีค่าเท่ากับ 106.44 ซึ่งแสดงว่า ไม้เต็ง เป็นพันธุ์ไม้หนุมที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศ และสามารถที่จะเจริญเติบโตทดแทนไม้ต้นต่อไปในอนาคต มีส่วนสำคัญต่อสังคมพืชมากกว่าชนิดพันธุ์อื่นๆ สำหรับไม้ที่มีค่าดัชนีความสำคัญรองลงมา ได้แก่ รัง แดง มะม่วงหาวแมงวัน และ ยางกราด โดยมีค่าเท่ากับ 38 33.19 21.35 และ 18.11 ตามลำดับ

5. ค่าดัชนีความหลากหลายของชนิดพันธุ์ (SWI)

ค่าดัชนีความหลากหลายของชนิดพันธุ์ เป็นค่าที่บอกถึงความมากน้อยของสิ่งมีชีวิตซึ่งอาศัยอยู่ในระบบนิเวศนั้นๆ จากผลการวิเคราะห์ค่าความหลากหลายของชนิดพันธุ์ Shannon-Wiener Index, H' พบว่า ไม้เต็ง เป็นไม้ที่มีค่าดัชนีความหลากหลายของชนิดพันธุ์สูงสุด โดยมีค่าเท่ากับ 0.23 ซึ่งแสดงว่า ไม้เต็ง มีการแสดงออกมากที่สุดในกลุ่ม สำหรับไม้ที่มีค่าดัชนีความหลากหลายของชนิดพันธุ์รองลงมา ได้แก่ แดง (0.28) รัง (0.26) มะม่วงหาวแมงวัน (0.16) ยางกราด (0.11) และระเวียง (0.09) ดังตารางที่ 11

ตารางที่ 11 ลักษณะสังคมพืชบริเวณป่าชุมชนตำบลหนองนูนนาก

ที่	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์	ความหนาแน่น (D) (ต้น/ไร่)	ความถี่ (F) (%)	ความเด่น (Do) (cm ² /ไร่)	ความหนาแน่นสัมพัทธ์ (RD) (%)	ความถี่สัมพัทธ์ (RF) (%)	ความเด่นสัมพัทธ์ (RDo) (ต้น/ไร่)	I.V.I.	Shanon-Weiner, (H')
1	กรวยป่า	<i>Casaria grewifolia</i>	2	6.25	61.5	0.45	0.82	0.22	1.49	0.02
2	กระโดน	<i>Careya sphaerica</i>	2	12.5	91.95	0.45	1.64	0.33	2.42	0.02
3	เขलग	<i>Dialium cochinchinese</i>	1	6.25	31.82	0.22	0.82	0.11	1.16	0.01
4	แดง	<i>Xylia xylocarpa</i>	64	93.75	1823.1	14.32	12.30	6.58	33.19	0.28
5	ตะขบป่า	<i>Flacourtia indica</i>	5	25	243.9	1.12	3.28	0.88	5.28	0.05
6	ตานกกด	<i>Dillenia ovata</i>	3	12.5	326.61	0.67	1.64	1.18	3.49	0.03
7	คิ้ว	<i>Crateva pruniflorum</i>	1	6.25	42.08	0.22	0.82	0.15	1.2	0.01
8	เต็ง	<i>Shorea obtusa</i>	216	100	12465.7	48.32	13.11	45.00	106.44	0.35
9	แต้ว	<i>Cratoxylum maingayi</i>	1	6.25	108.9	0.22	0.82	0.39	1.44	0.01
10	ทะลอก	<i>Vatica philastreana</i>	1	6.25	25.77	0.22	0.82	0.09	1.14	0.01

ตารางที่ 11 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์	ความหนาแน่น (D) (ต้น/ไร่)	ความถี่ (F) (%)	ความเด่น (Do) (cm ² /ไร่)	ความหนาแน่นสัมพัทธ์ (RD) (%)	ความถี่สัมพัทธ์ (RF) (%)	ความเด่นสัมพัทธ์ (RDo) (ต้น/ไร่)	I.V.I.	Shanon-Weiner, (H')
11	ประดู่	<i>Pterocarpus indicus</i>	3	18.75	333.45	0.67	2.46	1.2	4.33	0.03
12	ประดู่ป่า	<i>Pterocarpus macrocarpus</i>	7	18.75	919.07	1.57	2.46	3.32	7.34	0.07
13	พลับพลา	<i>Microcos tomentosa</i>	1	6.25	22.99	0.22	0.83	0.08	1.13	0.01
14	มะขามป้อม	<i>Phyllanthus emblica</i>	7	18.75	289.23	1.57	2.46	1.04	5.07	0.07
15	มะตูมกา	<i>Catunaregam nutans</i>	7	43.75	415.86	1.57	5.74	1.5	8.8	0.07
16	มะม่วงหาวแมงวัน	<i>Buchanania lanzan</i>	25	87.50	1186.82	5.59	11.48	4.28	21.35	0.16
17	มะมั่ง	<i>Diospyros ehretioides</i>	2	12.5	85.59	0.45	1.64	0.31	2.4	0.02
18	ข่อยป่า	<i>Morinda coreia</i>	9	56.25	756.08	2.01	7.38	2.73	12.12	0.08
19	ยางกราด	<i>Dipterocarpus intricatus</i>	14	37.5	2786.48	3.13	4.92	10.06	18.11	0.11
20	ทำมั่ง	<i>Litsea elliptica</i>	1	6.25	25.77	0.22	0.82	0.09	1.14	0.01

ตารางที่ 11 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์	ความ หนาแน่น (D)	ความถี่ (F)	ความเด่น (Do)	ความหนา แน่นสัมพัทธ์ (RD)	ความถี่ สัมพัทธ์ (RF)	ความเด่น สัมพัทธ์ (RDo)	I.V.I.	Shanon- Weiner, (H')
			(ตัน/ไร่)	(%)	(cm ² /ไร่)	(%)	(%)	(ตัน/ไร่)		
21	ระเวียง	<i>Catunaregam spathulifolia</i>	10	25.00	1102.1	2.24	3.28	3.98	9.49	0.09
22	รัง	<i>Shorea siamensis</i>	55	93.75	3712.94	12.30	12.30	13.40	38.00	0.26
23	สะเดา	<i>Azadirachta indica</i>	1	6.25	71.60	0.22	0.82	0.26	1.08	0.01
24	เพกา	<i>Oroxylum indicum</i>	3	18.75	172.53	0.67	2.46	0.62	3.75	0.03
25	เหมือดแอ	<i>Memecylon scutellatum</i>	2	12.50	245.95	0.45	1.64	0.89	2.98	0.02
26	อ้อยช้าง	<i>Lannea coromandelica</i>	4	25.00	396.45	0.89	3.28	1.43	5.60	0.04
รวม			447			100	100	100	300	1.87

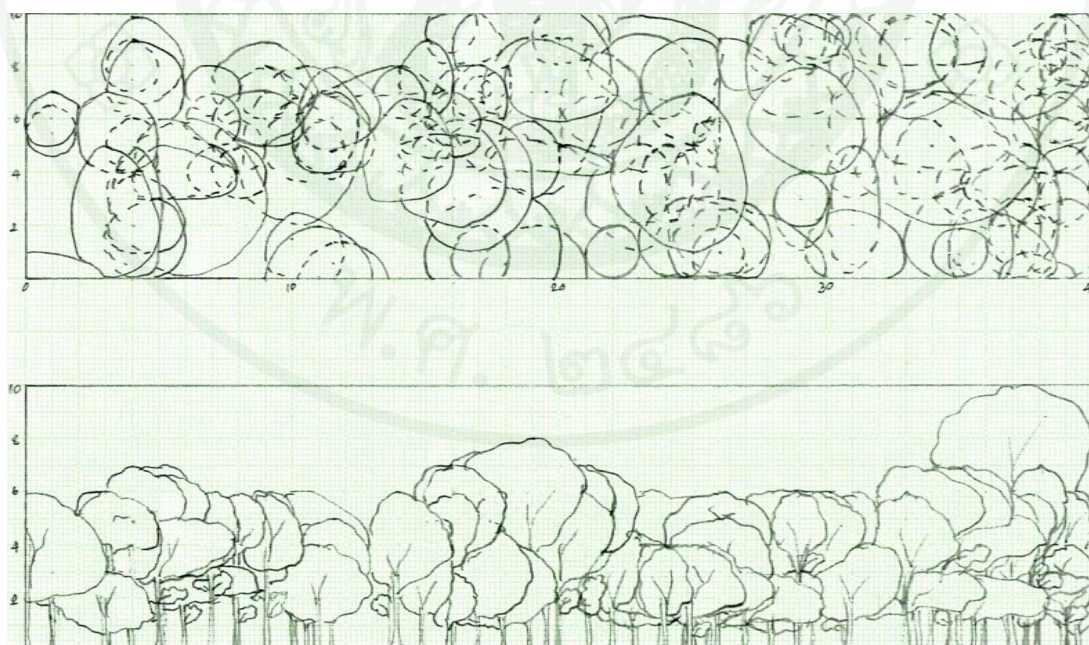
ลักษณะโครงสร้างของสังคมพืชในพื้นที่ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค

ลักษณะ โครงสร้างด้านตั้งของสังคมพืช ของพรรณไม้ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอก ตั้งแต่ 4.50 เซนติเมตรขึ้นไป ของแปลงขนาด 10 x 40 เมตร แสดงให้เห็นโครงสร้างด้านตั้งของสังคมพืชซึ่งสามารถจัดชั้นเรือนยอดได้จำนวน 3 ชั้น ดังนี้

เรือนยอดเด่น ประกอบด้วยเรือนยอดของต้นไม้ที่มีความสูงตั้งแต่ 7 เมตร ขึ้นไป พรรณไม้ที่พบ ได้แก่ แดง สะเดา เต็ง ยางกราด ประดู่

เรือนยอดรอง ประกอบด้วยเรือนยอดของต้นไม้ที่มีความสูงตั้งแต่ 5-7 เมตร ขึ้นไป พรรณไม้ที่พบ ได้แก่ เพกา เต็ง มะตูมกา แดง หม้อดแอ มะม่วงหาวแมงวัน ขอบป่า เขลง

เรือนยอดชั้นล่าง ประกอบด้วยเรือนยอดของต้นไม้ที่มีความสูงตั้งแต่ 4-5 เมตร ลงมา พรรณไม้ที่พบ ได้แก่ เต็ง มะม่วงหาวแมงวัน กระโดน หม้อดแอ อ้อยช้าง เพกา มะขามป้อม แดง มะตูมกา ตะขบป่า ขอบป่า ยางกราด (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 โครงสร้างสังคมพืชพื้นที่ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค อ.หนองบุญมาก จ.นครราชสีมา

6. แผนการจัดการป่าชุมชน

ความเป็นมาของแผน

แผนการจัดการป่าชุมชนคือ เครื่องมือที่ใช้ในการบริหารป่าชุมชน โดยกำหนดภาระงาน กิจกรรม ช่วงเวลาการดำเนินงาน ผู้รับผิดชอบ รวมทั้งการกำหนดโครงสร้างการบริหารจัดการป่า ที่ชัดเจน ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาคซึ่งอยู่ในพื้นที่บ้านหนองรังกา หมู่ 17 เป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนในท้องถิ่น ซึ่งชุมชนได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ อาทิ ไม้ และของป่ามาอย่างต่อเนื่อง ทำให้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ จึงได้หันมาร่วมมือกันดูแลรักษาพื้นที่ป่า โดยได้ขออนุญาตจัดตั้งโครงการป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ มีผู้นำชุมชนเป็นแกนนำในการดูแลรักษาพื้นที่ป่า โดยให้คนในชุมชนเป็นคณะกรรมการร่วมบริหารจัดการป่าชุมชน ซึ่งในการบริหารจัดการป่านั้น จำเป็นต้องมีแผนการจัดการป่าชุมชนที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม สามารถนำแผนมาใช้ในการบริหารจัดการป่าชุมชนเพื่อให้ป่าชุมชนดำรงอยู่ และเอื้อประโยชน์ให้ชุมชนได้อย่างยั่งยืน และจากข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมของชุมชน และการสำรวจทรัพยากรป่าไม้ ได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกับชุมชน รวมถึงนำเสนอข้อมูลต่างๆ ให้ชุมชนได้รับทราบ และร่วมระดมความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้เสีย ได้แก่ คณะกรรมการป่าชุมชน สมาชิกในชุมชน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และตัวแทนจากองค์กรบริหารส่วนตำบลหนองบุญนาค ผลการร่วมระดมความคิดเห็นของกลุ่มตัวแทนชาวบ้านเพื่อหาแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ได้ยกประเด็นปัญหาที่ขัดขวางในการบริหารจัดการป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค โดยจำแนกออกเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. ปัญหาการขาดการให้ความร่วมมือจากราษฎรบริเวณโดยรอบพื้นที่ โดยส่วนใหญ่เกิดจากชาวบ้านติดภาระกิจในเรื่องการประกอบอาชีพ มีความไม่เข้าใจและไม่เห็นความสำคัญของพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้นั้นจำเป็นต้องให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มคิด ดำเนินการ รับผลประโยชน์ จนกระทั่งติดตามผล จะทำให้ชุมชนผูกพันกับทรัพยากรและเอาใจใส่ดูแลเพื่อให้มีทรัพยากรไว้ใช้ประโยชน์ต่อไป ดังนั้นหากขาดความร่วมมือจากชุมชนการดำเนินงานในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อาจไม่ประสบผลสำเร็จ
2. ปัญหาการขาดความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐ ซึ่งจากการที่ชุมชนขาดแผนการจัดการป่าชุมชนที่เป็นรูปธรรม มีความไม่ชัดเจนในเรื่องของกิจกรรมที่ดำเนินงาน ทำให้การขอ

ความร่วมมือหรือขอสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานท้องถิ่นนั้น ได้รับการตอบรับที่ค่อนข้างน้อย

3. ปัญหาด้านวิชาการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าไม้และบุคลากร ทำให้การจัดการป่าของชุมชนเป็นเพียงแค่การดูแลป่าเท่านั้น แต่ยังไม่มีการใช้ความรู้ทางด้านวิชาการเข้ามาเสริมในการจัดการดูแลทรัพยากรป่าไม้

4. ปัญหาการขาดแคลนอุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน ทำให้ชุมชนไม่สามารถดูแลพื้นที่ป่าได้อย่างเต็มความสามารถ เช่น กรณีเกิดไฟป่า ชุมชนขาดอุปกรณ์ในการดับไฟ ทำให้ไฟลามไหม้พื้นที่ป่ามากทั้งๆ ที่มีกำลังคนแต่ขาดอุปกรณ์สนับสนุนการดำเนินงาน

5. ปัญหาด้านสวัสดิการ และกำลังใจในการทำงานของชาวบ้าน ในการดำเนินกิจกรรมใดๆ หากขาดแรงจูงใจ หรือกำลังใจในการปฏิบัติงาน งานนั้นๆ อาจไม่ประสบผลสำเร็จ

6. ปัญหาด้านงบประมาณที่ไม่เพียงพอ และไม่แน่นอน ทำให้การดำเนินกิจกรรมในการดูแลป่าพื้นที่ป่าชุมชนขาดความต่อเนื่อง

จากปัญหาต่างๆ ที่กล่าวข้างต้นส่วนใหญ่เป็นปัญหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการองค์กร แต่ในการกำหนดแผนการจัดการป่าชุมชนในครั้งนี้มุ่งเน้นการแก้ปัญหาพื้นที่ป่าชุมชนเป็นหลัก เนื่องจากปัญหาด้านการบริหารจัดการองค์กรคณะกรรมการป่าชุมชน ชุมชน และหน่วยงานรัฐได้ส่งผลกระทบต่อสภาพป่าชุมชน และการใช้ประโยชน์ป่าชุมชน ดังจะเห็นได้จากข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าที่มีการใช้ประโยชน์อย่างหลากหลาย และมีปริมาณการใช้ประโยชน์จำนวนมาก ทั้งจากคนในพื้นที่ และนอกพื้นที่ ดังนั้นจากการประชุมกลุ่มย่อยกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชน ผู้ใช้ประโยชน์ในการเก็บหาของป่า ทั้งหมดได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการป่าชุมชนได้ 3 ข้อ ดังนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อฟื้นฟู ดูแล ปกป้องทรัพยากรป่าไม้ให้เป็นแหล่งรวมพันธุ์กรรมพืช ที่อยู่อาศัยของสัตว์ เป็นแหล่งอาหารและแหล่งรายได้ของชุมชน

2. เพื่อพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ทางทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

3. เพื่อพัฒนาบุคลากรชุมชนให้มีความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้
ท้องถิ่น

การจำแนกพื้นที่

ในแผนการจัดการป่าชุมชนตำบลหนองบุนนาค ได้ทำการจำแนกพื้นที่ป่าเพื่อให้สะดวกต่อ
การดูแลพื้นที่ป่าให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการแยกพื้นที่โดยคำนึงถึงความเหมาะสมในการ
พัฒนาพื้นที่เพื่อตอบสนองกิจกรรมต่างๆที่จำเป็นต้องดำเนินการในการจัดการป่าแห่งนี้ไว้ดังนี้
(ภาพที่ 5)

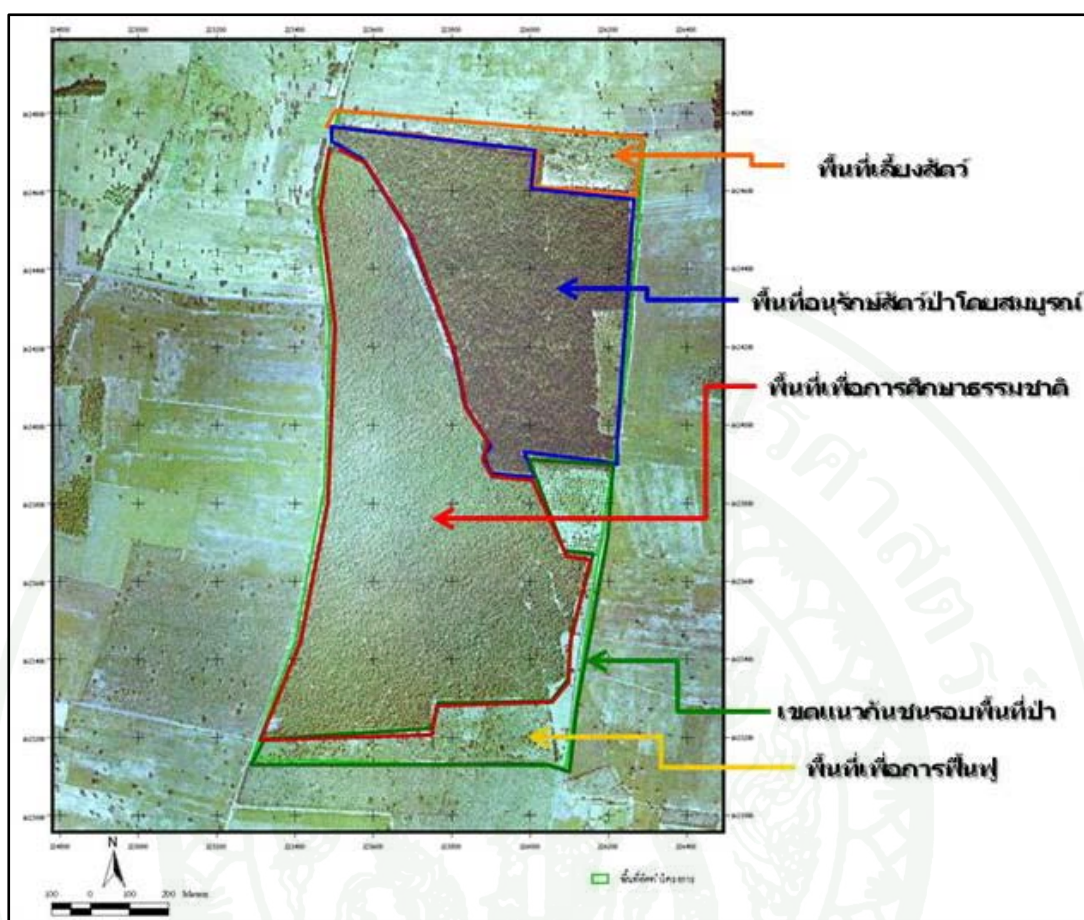
พื้นที่ส่วนที่ 1 พื้นที่อนุรักษ์สัตว์ป่าโดยสมบูรณ์ หมายถึงพื้นที่ที่เก็บไว้เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย
ของสัตว์ป่าโดยปราศจากการรบกวนใดๆจากมนุษย์อย่างแท้จริงยกเว้นการลาดตระเวนเพื่อการ
ป้องกันและศึกษาดูงานที่จำเป็น

พื้นที่ส่วนที่ 2 พื้นที่เพื่อการศึกษาธรรมชาติ เป็นพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ในการศึกษาธรรมชาติ
ของประชาชน มีการจัดเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ ที่ทางกระโจมพักค้างแรม และอื่นๆเพื่อ
กิจกรรมดังกล่าว

พื้นที่ส่วนที่ 3 พื้นที่แหล่งบริการด้านวิชาการและการศึกษา เป็นพื้นที่ที่ใช้ในการก่อสร้าง
สิ่งอำนวยความสะดวกในศึกษาธรรมชาติและให้บริการต่างๆแก่สังคม

พื้นที่ส่วนที่ 4 พื้นที่ทำการฟื้นฟู เป็นพื้นที่ที่ถูกบุกรุกเพื่อทำการเกษตรมาก่อน จึงต้องกัน
พื้นที่ไว้เพื่อปลูกเสริมป่า ฟื้นฟูให้กลับมาเป็นป่าที่สมบูรณ์ดังเดิม

พื้นที่ส่วนที่ 5 บริเวณพื้นที่แนวกันชน ได้แก่พื้นที่ภายนอกที่ติดอยู่กับแนวเขตป่าชุมชนใน
ระยะ 10 เมตร จากแนวเขต เป็นพื้นที่ที่ต้องพัฒนาและป้องกันมิให้ก่อผลกระทบในทางลบต่อพื้นที่
ป่าชุมชน

ภาพที่ 5 แผนที่แสดงการจำแนกพื้นที่ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนา จากการทำแผนที่อย่างมีส่วนร่วม

โครงสร้างการบริหารงานป่าชุมชนตำบลหนองบุญนา

เพื่อให้การดำเนินการตามแผนการจัดการป่าเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับโครงสร้างการบริหารป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาได้แบ่งภาระงานออกเป็น 5 ภาระหลัก ได้แก่ 1) งานป้องกันและปราบปราม 2) งานบริหารและธุรการ 3) งานส่งเสริมเผยแพร่ 4) งานวิชาการ 5) งานซ่อมบำรุง โดยได้กำหนดภาระหน้าที่ของแต่ละงานต้องดำเนินการดังนี้ (รายละเอียดตามตารางที่ 12)

1. งานป้องกันและปราบปราม บริหารงานโดยหัวหน้างานป้องกันและปราบปราม ทำหน้าที่ในด้านการป้องกันและปราบปรามผู้เข้ามากระทำผิดในพื้นที่และประสานงานป้องกันและปราบปรามกับหน่วยงานภายนอก โดยมีภาระงานตามหน้าที่ดังนี้

1.1 ปรับปรุงประสิทธิภาพของหน่วยลาดตระเวนดูแลป่า

1.2 จัดทำแผนที่แนวเขตและกันพื้นที่ให้ชัดเจน มีหลักเขต ดินป้าย แนวเขตไว้รอบป่า

1.3 กำหนดเขตรับผิดชอบในการลาดตระเวนและงานอื่นๆให้กับหน่วยลาดตระเวน

1.4 ปรับเพิ่มอัตรากำลังในงานป้องกันและปราบปรามให้มีความเหมาะสมกับภาระงาน

1.5 ปรับปรุงอาวุธให้มีใช้ในการปฏิบัติงานอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ

1.6 ปรับปรุงและจัดเตรียมยานพาหนะประจำหน่วยลาดตระเวน

1.7 ปรับปรุงและจัดหาเครื่องมือสื่อสารสำหรับงานป้องกันและปราบปราม

1.8 จัดสร้างเส้นทางตรวจการภายในพื้นที่ตามที่เสนอแนะไว้

1.9 กำหนดโครงสร้างการปฏิบัติงานที่เด่นชัดและกำหนดรายการออกปฏิบัติงานในท้องที่ให้ชัดเจนและให้มีการจัดทำรายงานและมีการควบคุมตรวจสอบอยู่เสมอ

2. งานบริหารและธุรการ รับผิดชอบโดยหัวหน้างานบริหารและธุรการ ทำหน้าที่บริหารงานทั่วไปในป่าชุมชนตำบลหนองบอนนาก เช่น งานการเงิน งานงบประมาณ งานการจัดซื้อจัดจ้าง เป็นต้น มีภาระงานตามหน้าที่ดังนี้

2.1 จัดตั้งงานการเงินและงบประมาณ ให้มีเจ้าหน้าที่การเงินรับผิดชอบโดยเฉพาะ

2.2 จัดตั้งงานพัสดุครุภัณฑ์ ให้มีเจ้าหน้าที่พัสดุรับผิดชอบโดยเฉพาะ

2.3 จัดตั้งงานธุรการทำหน้าที่เกี่ยวกับเอกสาร ติดต่อประสานงาน งานสื่อสารและอื่นๆ

2.4 จัดตั้งหมวดแผนงานในการจัดทำแผนการปฏิบัติงานต่างๆรายปีตามแผนการจัดการ

ป่า

3. งานส่งเสริมเผยแพร่ รับผิดชอบโดยหัวหน้างานส่งเสริมและเผยแพร่ ทำหน้าที่ในด้านการบริการการศึกษาธรรมชาติในพื้นที่ ประชาสัมพันธ์คุณค่าของปุ่มชนตำบลหนองบุญนาค โดยมีภาระงานตามหน้าที่ดังนี้

3.1 จัดตั้งศูนย์ศึกษาธรรมชาติขึ้นที่ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค

3.2 จัดตั้งห้องสมุดธรรมชาติขึ้นในศูนย์ศึกษาธรรมชาติ

3.3 จัดเตรียมอุปกรณ์สื่อความหมาย

3.4 จัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ

3.5 จัดให้มีการนำทางเข้าชมธรรมชาติ

3.6 จัดทำโครงการอบรมด้านธรรมชาติและ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

3.7 ดำเนินการจัดวิทยากรไปบรรยายเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและ การอนุรักษ์

3.8 จัดทำโครงการแนะนำอาชีพและให้ความช่วยเหลือในการประกอบอาชีพที่เป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะคนในชุมชน

4. งานวิชาการ รับผิดชอบโดยหัวหน้างานวิชาการ มีหน้าที่ในการจัดทำกรวิจัยท้องถิ่น เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ประสานงานวิจัยกับหน่วยงานภายนอก เพื่อมาพัฒนาพื้นที่ โดยมีภาระงานตามหน้าที่ดังนี้

4.1 จัดตั้งงานวิชาการขึ้นในพื้นที่ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค

4.2 จัดสร้างฝ่ายชะลอน้ำเพื่อเพิ่มประชากรสัตว์ป่า

4.3 ประสานงานกับนักวิจัยจากแหล่งวิจัยต่างๆ เพื่อให้เข้ามาทำการวิจัยในพื้นที่

4.4 จัดทำโครงการวิจัย เกี่ยวกับพรรณไม้ที่เป็นแหล่งอาหารชุมชน และที่อยู่ของสัตว์ป่า

5. งานซ่อมบำรุง บริหารโดยหัวหน้างานซ่อมบำรุง ทำหน้าที่ในการดูแลสิ่งก่อสร้างให้คงทนถาวร ดูแลเส้นทางตรวจการ และแนวกันไฟ โดยมีภาระงานตามหน้าที่ดังนี้

- 5.1 จัดแบ่งงานซ่อมบำรุงออกเป็น ซ่อมทางตรวจการ ซ่อมบำรุงแนวกันไฟ
- 5.2 กำหนดและทำการสำรวจเส้นทางตรวจการภายในที่เหมาะสมและพร้อมในการใช้งาน
- 5.3 จัดซ่อมและดูแลยานพาหนะ และอื่นๆให้อยู่ในสภาพที่ดี
- 5.4 ตรวจสอบการใช้งานอุปกรณ์ต่างๆให้เป็นไปตามระเบียบ
- 5.5 จัดทำและซ่อมแซมป้ายต่างๆ ให้เป็นระเบียบและสวยงาม
- 5.6 ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นๆในส่วนที่ต้องรับผิดชอบ

เพื่อให้การบริหารงานในป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาคดำเนินการไปด้วยดี และประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ต้องการ ในแผนได้เสนอแนะให้มี คณะกรรมการที่ปรึกษาป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค ขึ้นชุดหนึ่ง ประกอบด้วย ผู้อำนวยการส่วนจัดการป่าชุมชน สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 8 (นครราชสีมา) กรมป่าไม้ เป็นประธาน นายกองค้การบริหารส่วนตำบลหนองบุญนาค นักวิชาการด้านป่าไม้ ตัวแทนชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน และประธานป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค เป็นกรรมการและเลขานุการ หน้าที่โดยกว้างๆของคณะกรรมการชุดนี้ที่เสนอแนะไว้ คือ

1. ให้คำปรึกษาและแนะนำการปฏิบัติงานด้านต่างๆในการจัดการป่าชุมชน
2. เสนอแนะวิธีการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค แห่งนี้

3. ดำเนินการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างป่าชุมชนตำบลหนอง
บุญนากับหน่วยงานอื่นๆและราษฎร
4. ช่วยประสานงานโครงการต่างๆของป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาก
5. เสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์พื้นที่ในแนวกันชน
6. จัดหาแหล่งทุนและแหล่งความช่วยเหลือในการพัฒนาพื้นที่และงานต่างๆของป่าชุมชน
7. ท้าวงดิงการดำเนินงานของป่าชุมชนตำบลหนองบุญนากให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐ
และแผนการจัดการที่กำหนดไว้

ตารางที่ 12 แผนงานการจัดการป่าชุมชน

กลุ่มงาน	แผนงาน	ช่วงเวลา	หน่วยงานที่รับผิดชอบ
1. ป้องกันและ ปราบปราม	<u>แผนการป้องกันและปราบปราม</u> 1. ปรับปรุงประสิทธิภาพของหน่วยลาดตระเวน 2. จัดทำแผนที่แนวเขตและกันพื้นที่ให้ชัดเจน 3. กำหนดระดับขีดชอบในการลาดตระเวน 4. ปรับเพิ่มอัตรากำลังในงานป้องกันและปราบปรามให้มีความเหมาะสม 5. ปรับปรุงอาวุธในการปฏิบัติงานอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ 6. ปรับปรุงและจัดเตรียมยานพาหนะประจำหน่วยลาดตระเวน 7. ปรับปรุงและจัดหาเครื่องมือสื่อสาร 8. จัดสร้างเส้นทางตรวจการ 9. กำหนดโครงสร้างการปฏิบัติงานที่ชัดเจนและมีการตรวจสอบอยู่เสมอ	ม.ค.-ธ.ค.	ฝ่ายป้องกันและปราบปราม คณะกรรมการป่าชุมชน
2.บริหารและธุรการ	<u>แผนงานบริหารและธุรการ</u> 1. จัดตั้งงานการเงินและงบประมาณ ให้มีเจ้าหน้าที่การเงินรับผิดชอบ 2. จัดตั้งงานพัสดุภัณฑ์ ให้มีเจ้าหน้าที่พัสดุรับผิดชอบ 3. จัดตั้งงานธุรการทำหน้าที่เกี่ยวกับเอกสาร ติดต่อประสานงาน งานสื่อสารและอื่นๆ 4. จัดตั้งหมวดแผนงานในการจัดทำแผนการปฏิบัติงานต่างๆรายปีตามแผนการจัดการป่า	ม.ค.-ธ.ค.	ฝ่ายบริหาร คณะกรรมการป่าชุมชน

ตารางที่ 12 (ต่อ)

กลุ่มงาน	แผนงาน	ช่วงเวลา	หน่วยงานที่รับผิดชอบ
3. ส่งเสริมและเผยแพร่	<u>แผนงานส่งเสริมและเผยแพร่</u> 1. จัดตั้งศูนย์ศึกษาธรรมชาติ 2. จัดตั้งห้องสมุดธรรมชาติขึ้น 3. จัดเตรียมอุปกรณ์สื่อความหมาย 4. จัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ 5. จัดทำทางเข้าชมธรรมชาติ 6. จัดทำโครงการอบรมด้านธรรมชาติและ การอนุรักษ์ทรัพยากร 7. เตรียมวิทยากรบรรยายเกี่ยวกับทรัพยากรและการอนุรักษ์ 8. จัดโครงการแนะนำอาชีพและให้ที่เป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะคนในชุมชน	ม.ค.-ธ.ค.	ฝ่ายส่งเสริมและเผยแพร่ คณะกรรมการป่าชุมชน
4. วิชาการ	<u>แผนงานวิชาการ</u> 1. จัดตั้งงานวิชาการขึ้นในพื้นที่ป่าชุมชน 2. จัดสร้างฝ่ายชลอน้ำ 3. ประสานงานกับนักวิจัยจากแหล่งวิจัยต่างๆ เพื่อให้เข้ามาทำการวิจัยในพื้นที่ 4. จัดทำโครงการวิจัย เกี่ยวกับพรรณไม้ที่เป็นแหล่งอาหารชุมชน และที่อยู่ของสัตว์ป่า	ม.ค.-ธ.ค. มิ.ย.-ต.ค. ม.ค.-ธ.ค. มิ.ย.-ต.ค.	ฝ่ายวิชาการ คณะกรรมการป่าชุมชน

ตารางที่ 12 (ต่อ)

กลุ่มงาน	แผนงาน	ช่วงเวลา	หน่วยงานที่รับผิดชอบ
5. ซ่อมบำรุง	<u>แผนงานซ่อมบำรุง</u> 1. จัดแบ่งงานซ่อมบำรุง 2. กำหนดและทำการสำรวจเส้นทางตรวจการภายในที่เหมาะสมและดูแลให้มีความพร้อมในการใช้ 4. จัดซ่อมและดูแลยานพาหนะ และอื่นๆให้อยู่ในสภาพที่ดี 5. ตรวจสอบการใช้งานอุปกรณ์ต่างๆให้เป็นไปตามระเบียบ 6. จัดทำและซ่อมแซมป้ายต่างๆให้เป็นระเบียบและสวยงาม	ม.ก.-ช.ค.	ฝ่ายซ่อมบำรุง คณะกรรมการป่าชุมชน

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การวางแผนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม: ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค จังหวัดนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจทรัพยากรป่าไม้ในป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค และเพื่อวางแผนการจัดการป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาคอย่างมีส่วนร่วม โดยการลงพื้นที่วางแปลนตัวอย่าง การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการใช้แบบสัมภาษณ์ ซึ่งมีครัวเรือนตัวอย่างจำนวน 50 ครัวเรือน ซึ่งเป็นครัวเรือนที่ลงชื่อขอจัดตั้งป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค การประชุมกลุ่มอย่างเป็นทางการเพื่อจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค รวมทั้งการสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างประกอบ และการสัมภาษณ์ผู้รู้

ลักษณะทั่วไปทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะทั่วไปทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 72.00 เป็นชาวบ้านธรรมดาไม่มีตำแหน่งทางสังคมในหมู่บ้าน เป็นเพศชาย ร้อยละ 62.00 และเพศหญิง ร้อยละ 38.00 มีสถานภาพในครัวเรือนเป็นหัวหน้าครอบครัว กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุอยู่ระหว่าง 31-40 ปี ซึ่งอยู่ในวัยทำงานตอนต้น ได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษามากที่สุด ถึงร้อยละ 72 ลักษณะของครัวเรือนเป็นครัวเรือนขนาดกลาง มีสมาชิกประมาณ 4 - 6 คน ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ร้อยละ 60 มีรายได้ต่อปี 54,000 บาท ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปเป็นอาชีพเสริม มีรายได้ต่อปี 79,006.04 บาท ซึ่งถือว่ามีความอยู่ในระดับปานกลาง (มากกว่า 20,000 บาทต่อปี ซึ่งเป็นเส้นความยากจนตามที่สำนักงานสถิติแห่งชาติกำหนด)

การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้

ราษฎรในหมู่บ้านมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในหลายๆ ด้าน ได้แก่ เป็นแหล่งอาหารเป็นแหล่งเชื้อเพลิง เป็นแหล่งรายได้ เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งไม้ใช้สอย และเป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ จากการศึกษาเกี่ยวกับใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้โดยเฉพาะผลผลิตจากป่าที่ราษฎรมีการเก็บหาและใช้ประโยชน์ พบว่าดังนี้

ผลผลิตจากป่าที่มีการเก็บหาเพื่อยังชีพ และเพื่อการค้า คือ พืชผักอาหารป่า และเห็ด ซึ่งผักชนิดต่างๆ ที่เก็บมีทั้งหมด 11 ชนิด ได้แก่ ผักหวาน กระบอก กะทกรก ผักอีหนู เปราะหอม กระเจียว

กระโดน ผักกุ่ม แด้ว ดอกดิน และ ลำดิ่ง ซึ่งชุมชนมีการเก็บหาผลผลิตจากป่าที่เป็นพืชอาหารป่า รวมทั้งหมดมีมูลค่าเท่ากับ 9,890 บาทต่อปี (เฉลี่ย 197.80 บาทต่อครัวเรือนต่อปี) ส่วนเห็ดที่เก็บหา มีทั้งหมด 16 ชนิด ดังนี้ เห็ดไค เห็ดระโงก เห็ดโคน เห็ดน้ำผึ้ง เห็ดหน้าขาว เห็ดแป้ง เห็ดน้ำหมาก เห็ดมันปู เห็ดนางหง เห็ดห้าพระ เห็ดยูคา เห็ดหน้ามอม เห็ดหน้าอ่อน เห็ดถ่าน เห็ดเผ็ก และ เห็ดกะทิ รวมมูลค่าทั้งหมด 68,225 บาท/ปี (เฉลี่ย 1,364.50 บาทต่อครัวเรือนต่อปี)

กิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน

ชุมชนมีการทำกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชนหลายๆ กิจกรรม เช่น การปลูกป่าเสริม การบวชป่า การจัดทำแนวเขตป่า การทำแนวกันไฟ ทำทางเดินลาดตระเวนตรวจสอบพื้นที่ป่า การดับไฟป่า ซึ่งส่วนมากจะเกิดขึ้นจากคน เช่น การจุดไฟเผา หรือ การทิ้งก้นบุหรี่ของชาวบ้านที่เข้าไปเก็บผลผลิตจากป่า

การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

จากการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมใน 3 กิจกรรมหลัก ได้แก่ การเสนอความคิดเห็นในการจัดการทรัพยากร การวางแผนการดำเนินงานด้านป่าชุมชน และการติดตาม ควบคุมและประเมินผล การจัดการทรัพยากรป่าโดยใช้ค่าคะแนนน้ำหนักรวมเฉลี่ยของแต่ละกิจกรรมการมีส่วนร่วมพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ในระดับปานกลาง (คะแนนน้ำหนักรวมเฉลี่ย 1.24) และเมื่อพิจารณาคะแนนน้ำหนักรวมเฉลี่ยของแต่ละกิจกรรม พบว่า กิจกรรมที่ประชาชนมีส่วนร่วมมาก ได้แก่ การวางแผนการดำเนินงานด้านป่าชุมชน (ค่าคะแนนน้ำหนักเฉลี่ยรวม 1.71) ส่วนกิจกรรมการติดตาม ควบคุมและประเมินผลการจัดการป่าชุมชน และ การเสนอความคิดเห็นในการจัดการทรัพยากร อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าคะแนนน้ำหนักเฉลี่ยรวมเท่ากับ 1.19 และ 0.83 ตามลำดับ

สถานภาพทรัพยากรป่าไม้บริเวณป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาก

ป่าชุมชนตำบลหนองบุญนากมีสภาพเป็นป่าเต็งรังชนิดพันธุ์ไม้ที่พบ ได้แก่ เต็ง แดง สะเดา ยางกราด ประดู่ เพกา เต็ง มะตูมกา เหมือดแอ มะม่วงหาวแมงวัน ขอบป่า เขลง เป็นไม้เด่นและไม้รอง สำหรับป่าชุมชนตำบลหนองบุญนากเป็นป่าที่เคยผ่านการทำไร่มาก่อนมีสภาพเป็นป่าเต็งรังรุ่นสอง

แนวทางและแผนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน

จากการนำเสนอข้อมูลต่างๆ ให้ชุมชนได้รับทราบและร่วมระดมความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้เสีย ได้แก่ สมาชิกในชุมชน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และตัวแทนจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองบุญนาค ผลการร่วมระดมความคิดเห็นของกลุ่มตัวแทนชาวบ้านเพื่อหาแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ได้ยกประเด็นปัญหาที่ขัดขวางการบริหารจัดการป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค คือ การขาดความร่วมมือจากชาวบ้านรอบพื้นที่ ขาดความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐ ขาดแคลนบุคลากร และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าไม้และการจัดการ ทั้งยังขาดแคลนอุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน ขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานรวมถึงงบประมาณไม่เพียงพออีกด้วย

ดังนั้นในการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค จึงมุ่งที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ให้สิ้นไป แต่ปัญหาบางประการต้องใช้เวลา บางปัญหาไม่สามารถดำเนินการให้สำเร็จได้โดยชุมชนเพียงอย่างเดียว ต้องอาศัยหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ช่วยเหลือ จึงได้ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการป่าชุมชน คือ เพื่อฟื้นฟูป่า ดูแล ป้องกัน ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อเป็นแหล่งอาหารและรายได้เสริมของคนในชุมชน เพื่อเป็นแหล่งรวมพันธุ์กรรมของพรรณพืช และที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เพื่อพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ทางทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และเพื่อพัฒนาบุคลากรชุมชน ให้มีความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่น และได้กำหนดโครงสร้างการบริหารงานป่าชุมชนตำบลหนองบุญนาค ออกเป็น 5 ภาระงาน พร้อมกำหนดบทบาทหน้าที่ของแต่ละแผนงานในแผนการจัดการป่าชุมชน ดังนี้ แผนการป้องกันและปราบปราม 9 กิจกรรม แผนงานบริหารและธุรการ 4 กิจกรรม แผนงานส่งเสริมและเผยแพร่ 8 กิจกรรม แผนงานวิชาการ 4 กิจกรรม และแผนงานซ่อมบำรุง 6 กิจกรรม

ข้อเสนอแนะ

จากการเข้าไปเก็บข้อมูลในพื้นที่ป่าชุมชนตำบลหนองบอนนากและการวิเคราะห์ผลจากข้อมูลที่ได้มานั้น ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของป่าชุมชนตำบลหนองบอนนาก และความยั่งยืนของชุมชนแห่งนี้ ดังนี้

1. ควรมีการสนับสนุน ส่งเสริมและให้ความสำคัญในการให้ราษฎรทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและดูแลรักษาป่าชุมชนกับหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่บริเวณใกล้เคียง เพื่อร่วมกันในการดูแลรักษาและพัฒนาป่าชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน และเกิดการพัฒนาของป่าชุมชนให้ยั่งยืนต่อไป
2. คนในชุมชนควรให้ความสำคัญกับการประชุมหมู่บ้านให้มากขึ้น เพื่อสร้างความเข้าใจให้ตรงกันในทุกๆ เรื่อง เกิดเป็นแนวทางในการปฏิบัติไปในทางเดียวกัน

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กรมป่าไม้. 2541. แนวทางการจัดการป่าชุมชน. สำนักงานส่งเสริมการปลูกป่า กรมป่าไม้, กรุงเทพฯ.

กรมป่าไม้. 2544. 105 ปีกรมป่าไม้ 18 กันยายน 2544: รายงานประจำปี. บริษัท สไตส์ครีเอทีฟเฮาส์ จำกัด. กรุงเทพฯ.

กรมป่าไม้. 2549. แนวทางการจัดการป่าชุมชน. สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้, กรุงเทพฯ.

โกมล แพรกทอง. 2537. ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวความคิดป่าชุมชน. คู่มือเจ้าหน้าที่ของรัฐ โครงการพัฒนาป่าชุมชนเรื่องป่าชุมชนในประเทศไทย, กรุงเทพฯ.

โกมล แพรกทอง และ จินตนา อมรสงวนสิน. 2535. การป่าไม้ชุมชนในระบบชุมชน. เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน สาขาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, นนทบุรี.

คณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน. 2533. การพัฒนาป่าชุมชน, กรุงเทพฯ.

จิรากรณ์ คชเสนี. 2540. หลักนิเวศวิทยา. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

ณรงค์ มหรรณพ และ ดุสิต เวชกิจ. 2534. องค์การประชาชนในการส่งเสริมการป่าไม้, น. 491-541 ใน เอกสารการสอนชุดวิชา ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการส่งเสริมการป่าไม้ หน่วยที่ 8-15. นนทบุรี: สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ดุสิต เวชกิจ. 2535. การมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชน. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, นนทบุรี.

- ธัญญา จิตต์สงวน. 2535. การป่าไม้ชุมชน หน่วยที่ 3 เศรษฐกิจป่าไม้ชุมชน. สาขาวิชา
ส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, นนทบุรี
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. 2538. แนวทางในการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท.
กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. แปลจาก Peter Oakley and
David Marsden. **Approaches to Participation in Rural Development.**
- นิรันดร์ จงวุฒิเวทย์. 2527. กลวิธีแนวทางวิธีการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ
พัฒนาชนบท. ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพฯ.
- นิวัติ เรืองพานิช. 2537. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. คณะวนศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ
- นิวัติ เรืองพานิช. 2541. นิเวศวิทยาทรัพยากรธรรมชาติ. ไร่เขียว, กรุงเทพฯ.
- บุญธรรม บริสุทธิ. 2546. รายงานการศึกษาทางวิชาการด้านป่าชุมชนเรื่อง การศึกษาด้านนโยบาย
และกฎหมายป่าชุมชน(กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ความคิดเห็น และการมีส่วนร่วมของชุมชน
ในการจัดการป่าชุมชน) กรณีศึกษา: ป่าชุมชนโคกหนองตะครอง ตำบลหนองขาม อำเภอ
คูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์. สำนักงานป่าไม้จังหวัดบุรีรัมย์.
- ไพรัตน์ เตชะริน. 2527. นโยบายและกลวิธี การมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาใน
ปัจจุบัน, น.6-7 ใน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. ศูนย์ศึกษานโยบาย
สาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพฯ
- ภัทรนันท์ คลื่นแก้ว. 2545. การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยกระบวนการภูมิปัญญาชาวบ้าน
กรณีศึกษา: บ้านหนองแปน จังหวัดอุดรธานี. สำนักงานป่าไม้เขตอุดรธานี. กรมป่าไม้
กรุงเทพฯ.
- ยุพดี เสตพรรณ. 2540. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. พิษณุการพิมพ์, กรุงเทพฯ.

วนิดา สุพรรณเสณี. 2539. ของป่าในประเทศไทย. ส่วนวิจัยและพัฒนาผลิตผลป่าไม้. กรมป่าไม้.
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. กรุงเทพฯ.

วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์. 2535. รายงานการวิจัย เรื่อง การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น:โครงการวิจัย
วนศาสตร์ชุมชน. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.

สถิตย์ วัชรกิตติ. 2525. การสำรวจทรัพยากรป่าไม้. คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,
กรุงเทพฯ.

สมถวิล ลีตามโนธรรม. 2551. การศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์ตาม
แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาวง ตำบลวังตะเฒ่า อำเภอนองบัว
ระแหง จังหวัดชัยภูมิ. ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ 7 (นครราชสีมา). สำนัก
จัดการป่าชุมชน, กรมป่าไม้.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2520. นิเวศวิทยาป่าไม้. คู่มือปฏิบัติงานภาคฤดูร้อน. ภาควิชาชีววิทยาป่าไม้
คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2543. รวมบทความป่าชุมชน: พ.ร.บ.ป่าชุมชนเพื่อคนเฝ้าระวังป่าและความยั่งยืน.
ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก. กรุงเทพฯ.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2552. ภาคิพนธ์มิตรเพื่อธรรมชาติและเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ : มโน
ทัศน์พื้นฐาน 6. ใน ศรีสุรางค์ มาศศิริกุล. กลไกความร่วมมือในการบริหารจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วม. บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน), กรุงเทพฯ.

สุรินทร์ อ้นพรม. 2543. การจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมของชุมชนในเขตภูเขา ลุ่มน้ำขาน จังหวัด
เชียงใหม่. กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ. 2547. ป่าชุมชนของคนรากหญ้า. บริษัทสยามทองกิจ
จำกัด, กรุงเทพฯ.

สุทธิศักดิ์ ก้อนแก้ว. 2542. การศึกษาผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและสังคมต่อการพัฒนาป่าชุมชน
กรณีศึกษาบ้านแม่จ้องไฟ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอคลอง จังหวัดแพร่.แพร่: งานปลูกป่า
ภาคเอกชนและป่าชุมชน, ฝ่ายส่งเสริมการปลูกและบำรุงป่า, สำนักงานป่าไม้เขตแพร่.

เสน่ห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ. 2536. รายงานการวิจัยเรื่องป่าชุมชนในประเทศไทย: แนว
ทางการพัฒนา เล่ม 1 ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย. สถาบัน
ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, กรุงเทพฯ.

เสน่ห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ. 2551. การศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชนและการใช้
ประโยชน์ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาวงตำบลวังตะเฒ่า อำเภอ
หนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ. ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ 7 (นครราชสีมา).
สำนักจัดการป่าชุมชน, กรมป่าไม้, กรุงเทพฯ.

ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก. 2543. เอกสารประกอบการฝึกอบรมด้าน
วนศาสตร์ชุมชน. (เอกสารหลัก) ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.

อารมณ ชมขวัญ. 2542. การจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาบ้านแม่จ้องไฟ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอคลอง
จังหวัดแพร่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุทิศ ภูอินทร์. 2541. นิเวศวิทยา: พื้นฐานเพื่อการป่าไม้. ภาควิชาชีววิทยาป่าไม้ คณะวนศาสตร์.
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.

อานวย คอวนิช. 2528. วนศาสตร์ชุมชน. คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.

Curtis, J.T. 1959. **The Vegetation of Wisconsin, and Ordination of Plant Communities.**
University of Wisconsin Press, Madison.

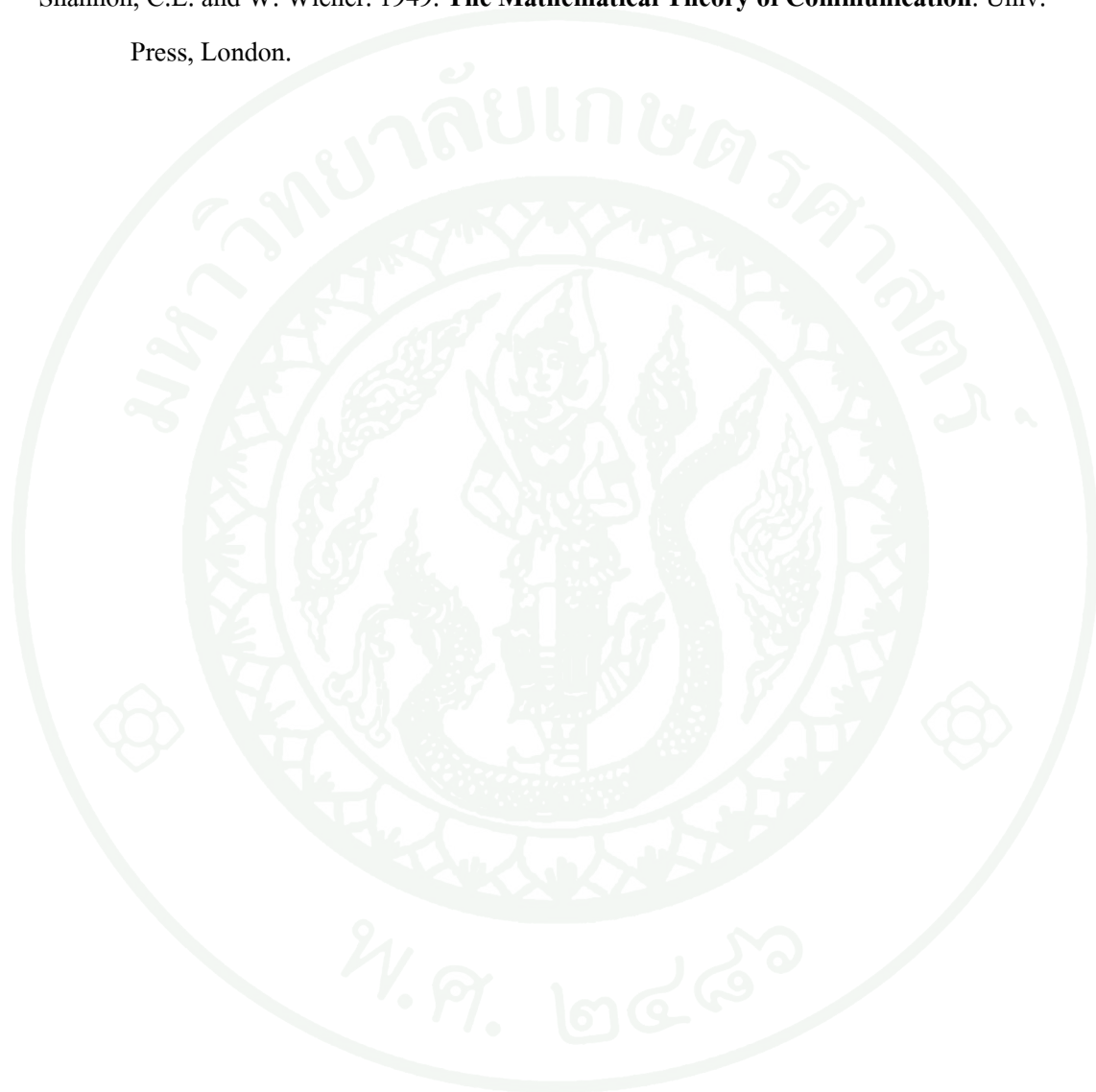
FAO. 1978. **Forestry for local Community Development.** FAO, Rome, Italy.

Krebs, C.J. 1972. Ecology : **The Experimental Analysis of Distribution and Abundance.**

Harper & Row Publishers, New York.

Shannon, C.E. and W. Wiener. 1949. **The Mathematical Theory of Communication.** Univ.

Press, London.

แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการวิจัย

การวางแผนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม: ป่าชุมชนตำบลหนองบอนนาก

จังหวัดนครราชสีมา

Participatory Community Forest Management Planning: Tambon Nong Bon Nak

Community Forest, Nakhon Ratchasima

.....
ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ หมู่ที่
บ้าน ตำบล หนองบอนนาก อำเภอ หนองบุญมาก จังหวัด นครราชสีมา
วัน/ เดือน/ ปี ที่สัมภาษณ์

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

1.1 เพศ () 1 ชาย () 2 หญิง

1.2 อายุ ปี

1.3 สถานภาพในครัวเรือน

() 1 พ่อบ้าน () 2 แม่บ้าน () 3 สมาชิกในครัวเรือน

1.4 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน คน

1.5 ระดับการศึกษา

() 1 ไม่ได้เรียนหนังสือ

() 2 จบระดับประถมศึกษา

() 3 จบระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

() 4 จบระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวช.

() 5 จบระดับอนุปริญญา / ปวส.

() 6 จบระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า

() 7 จบสูงกว่าปริญญาตรี

() 8 อื่น ๆ โปรดระบุ.....

1.6 อาชีพหลัก

() 1 รับจ้างทั่วไป () 2 รับราชการ () 3 ลูกจ้างนิคมอุตสาหกรรม

() 4 ค้าขาย () 5 เกษตรกร () 6 เก็บหาของป่า () 7 ไม่มี

() 8 อื่น ๆ โปรดระบุ.....

รายได้เฉลี่ยโดยประมาณ บาท ต่อเดือน

1.7 อาชีพรอง

- () 1 รับจ้างทั่วไป () 2 รับราชการ () 3 ลูกจ้างนิคมอุตสาหกรรม
 () 4 ค้าขาย () 5 เกษตรกร () 6 เก็บหาของป่า () 7 ไม่มี
 () 8 อื่นๆ โปรดระบุ.....
 รายได้เฉลี่ยโดยประมาณ.....บาท ต่อเดือน

1.8 ท่านมีตำแหน่งทางสังคมในชุมชนหรือไม่

- () 1 ไม่มีตำแหน่งทางสังคม () 2 กรรมการป่าชุมชน () 3 สมาชิก อบต.
 () 4 ผู้ใหญ่บ้าน () 5 กรรมการหมู่บ้าน () 6 สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน
 () 7 ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน () 8 อื่นๆ (ระบุ).....

ส่วนที่ 2 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

2.1 คราวเรือนของท่านเคยใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนตำบลหนองบุญนากหรือไม่

- () 1 เคย () 2 ไม่เคย

ถ้าใช้ประโยชน์ มีการใช้อย่างไร

- () 1 เป็นแหล่งเชื้อเพลิง () 2 เป็นแหล่งอาหาร () 3 เป็นแหล่งไม้ใช้ประโยชน์
 () 4 เป็นที่เลี้ยงสัตว์ () 5 เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ () 6 สร้างที่อยู่อาศัย
 () 7 เป็นแหล่งรายได้ () 8 อื่นๆ.....

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว คิดว่าป่าชุมชนให้ประโยชน์อย่างใดอีก

2.2 ท่านใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าโดยวิธีใด (สามารถตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- () 1 เก็บเอง () 2 ซื้อมา () 3 อื่น ๆ (ระบุ).....

2.3 ของป่าที่ท่านเก็บหา

ชนิดที่เก็บหา	ช่วงเวลาที่เก็บหา (เดือน)	ปริมาณที่เก็บ		ราคาขาย (บาท/กก.)	รายได้ (บาท)
		บริโภค(กก.)	ขาย (กก.)		

ส่วนที่ 3 กิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน

3.1 ป่าชุมชนตำบลหนองบุนนาคมีแผนการจัดการป่าชุมชนหรือไม่

() 1 มี () 2 ไม่มี

3.2. ทราบถึงกฎระเบียบของป่าชุมชนหรือไม่

() 1 ทราบ () 2 ไม่ทราบ

3.3. เข้าเคยเข้าร่วมกิจกรรมในการจัดการป่าชุมชนหรือไม่ () 1 เคย () 2 ไม่เคย

() 1 การบวชป่า () 2 การจัดทำแนวเขต () 3 จัดทำแนวกันไฟ () 4 ปลูกป่า

() 5 ตัดฟันแนวทางเดิน () 6 อื่นๆ.....

3.4. ท่านได้รับข่าวสารในข้อ 3.3. จากแหล่งใด (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

() 1 หอกระจายข่าว () 2 สถานีวิทยุ () 3 สถานีโทรทัศน์ () 4

หนังสือพิมพ์

() 5 กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน () 6 เจ้าหน้าที่รัฐ () 7ญาติ/เพื่อนบ้าน

() 8 องค์กรเอกชน () 9 องค์การบริหารส่วนตำบล () 10 อื่นๆ.....

3.5. ป่าชุมชนตำบลหนองบุนนาคมีกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ดินหรือไม่

() 1 มี..... () 2 ไม่มี

3.6. ป่าชุมชนตำบลหนองบุนนาคมีกิจกรรมด้านการอนุรักษ์น้ำหรือไม่

() 1 มี..... () 2 ไม่มี

3.7. ป่าชุมชนตำบลหนองบุนนาคมีกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่าหรือไม่

() 1 มี..... () 2 ไม่มี

3.8. ท่านพึงพอใจในการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านหรือไม่

() 1 พอใจ () 2 ไม่พอใจ

3.9. ท่านมีทัศนคติและความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับการมีป่าชุมชนของหมู่บ้าน

.....
.....

3.10. เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านหรือไม่

() 1 เคย.....

() 2 ไม่เคย

3.11. ท่านคิดว่าแนวทางการใช้ประโยชน์จากป่าและการบริหารจัดการป่าชุมชนตำบล

หนองบุนนาคในอนาคตควรจะเป็นอย่างไร

1.

2.

ส่วนที่ 4 เป็นข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของผู้ให้สัมภาษณ์

กิจกรรม	การมีส่วนร่วม		
	ไม่เคย	เคยบางครั้ง	เคยทุกครั้ง
<u>การมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น</u> - ท่านเคยเข้าร่วมประชุมเพื่อคิดค้นปัญหาและหาแนวทางแก้ปัญหาหรือไม่ - ท่านเคยเข้าร่วมประชุมพิจารณาถึงปัญหาการดูแลรักษาป่าไม้ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันหรือไม่ - ท่านเคยไปร่วมประชุมพิจารณาหาวิธีการในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนหรือไม่ - ท่านเคยไปร่วมประชุมพิจารณาหาวิธีการในการป้องกันบำรุงรักษาและฟื้นฟูป่าชุมชนบ้างหรือไม่ - ท่านเคยไปเข้าร่วมประชุมพิจารณาออกกฎระเบียบเพื่อการจัดระเบียบกฎเกณฑ์ในการกำหนดโทษกับราษฎรในชุมชนที่กระทำผิดเกี่ยวกับป่าชุมชนหรือไม่			
<u>การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงานด้านป่าชุมชน</u> - ท่านมีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดการทำกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชน - ท่านมีส่วนร่วมในการวางแผนกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชนหรือไม่ - ท่านมีส่วนร่วมในการวางแผนป้องกันไฟป่าหรือไม่ - ท่านมีส่วนร่วมในการวางแผนเดินลาดตระเวนตรวจป่าบ้างหรือไม่ - ท่านมีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมปลูกป่าในวันสำคัญหรือไม่			

กิจกรรม	การมีส่วนร่วม		
	ไม่เคย	เคยบางครั้ง	เคยทุกครั้ง
<u>การมีส่วนร่วมในการติดตาม ควบคุมและประเมินผล การดำเนินงาน</u> - ท่านเคยติดตามหรือตรวจสอบในเรื่องการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนให้เป็นไปตามกฎระเบียบบ้างหรือไม่ - ท่านเคยไปสำรวจต้นไม้หลังจากการปลูกบ้างหรือไม่ - ท่านเคยร่วมเดินลาดตระเวนตรวจป่าบ้างหรือไม่ - ท่านเคยไปร่วมตรวจสอบแนวเขตป่าชุมชนกับทางคณะกรรมการป่าชุมชนหรือไม่ - ท่านเคยจับกลุ่มพูดคุยกับเพื่อนบ้านไม่ให้กระทำผิดกฎระเบียบป่าชุมชนหรือไม่			

ส่วนที่ 5 ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการป่าชุมชน

5.1. ท่านคิดว่ามีปัญหาและอุปสรรคใดบ้าง ที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชน

ปัญหาที่เกิดจากประชาชน

.....

ปัญหาที่เกิดจากหน่วยงานของรัฐ

.....

5.2. ท่านมีข้อเสนอแนะอะไรบ้าง ที่จะทำให้การจัดการป่าชุมชน ประสบความสำเร็จมากขึ้น

ข้อเสนอแนะสำหรับประชาชน

.....

ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานรัฐ.....

ประวัติการศึกษา และการทำงาน

ชื่อ - นามสกุล

นายวิทยา ภูมิพันธ์

วัน เดือน ปี ที่เกิด

วันที่ 3 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2522

สถานที่เกิด

จังหวัดอุบลราชธานี

ประวัติการศึกษา

วท.บ. (เทคโนโลยีการเกษตร)

ประวัติการทำงาน

นักวิชาการเผยแพร่

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ 8

ส่วนจัดการป่าชุมชน สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 8

(นครราชสีมา) กรมป่าไม้